

REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

2/2016

OBSAH

ÚVOD	2
„K HARMONII ŠETŘENÍM SYMETRIE“: VLADIMÍR ZÁKREJS A KONZERVATIVNÍ ZÁKLADY URBANISMU V HRADCI KRÁLOVÉ.....	3
PROMĚNY MĚSTSKÉ ZELENĚ A BEZPEČNOST MĚSTA.....	18
PEVNOSTNÍ VS. VEŘEJNÝ PROSTOR MĚSTA. VÝVOJ VYBRANÝCH MĚSTSKÝCH PROSTORŮ V HRADCI KRÁLOVÉ OD PEVNOSTI K DNEŠKU.....	26
SÍDLIŠTNÍ VÝSTAVBA Z POHLEDU INDUSTRIÁLNÍHO MĚSTA OSTRAVY	52
PERCEPCE BEZPEČNOSTI V TURISTICKÝCH DESTINACÍCH LIBERECKÉHO KRAJE	63
PODPORA ROZVOJE A PROPAGACE CESTOVNÍHO RUCHU V KRÁLOVÉHRADECKÉM KRAJI.....	79
BIOSFÉRICKÁ REZERVACE ŠUMAVA - INOVATIVNÍ NÁSTROJ INTEGROVANÉ OCHRANY PŘÍRODY	88

ÚVOD

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

ve čtvrtek 2. června 2016 pořádala s.o.p.s. Civitas per Populi spolu s Vysokou školou regionálního rozvoje v Hradci Králové odbornou konferenci „Proměny urbanismu z pohledu zajištění bezpečnosti. Od pevnosti k dnešku“. Konference byla věnována propagaci architektury a urbanismu Hradce Králové a zabývala se proměnou a zhodnocením bezpečnosti města od doby bastionových pevností až po současnost. Konference se konala při příležitosti stopadesátiletého výročí bitvy u Hradce Králové. Nad konferencí převzal záštitu primátora města Hradce Králové MUDr. Zdeněk Fink. Hlavním řečníkem konference byl profesor Jan Koutný z Fakulty architektury v Brně s příspěvkem na téma „Soumrak a zánik Královéhradecké pevnosti a zrod moderního města“.

Na konferenci zazněly velmi zajímavé příspěvky, z nichž některé jsou vtěleny do právě vycházejícího čísla našeho časopisu, takže i ti, kdo nebyli na konferenci přímo přítomni, se mohou touto zprostředkovanou formou s částí jejího obsahu seznámit. Číslo 2/2016 tedy přináší článek historika Ladislava Zikmunda-Lendera věnovaný architektovi Vladimíru Zákřejsovi a konzervativním základům urbanismu v Hradci Králové, dále příspěvek docenta Jiřího Kupky na téma Proměny městské zeleně a bezpečnost města, docentky Vladimíry Šilhánkové věnovaný proměnám veřejných prostorů města pod názvem Pevnostní vs. veřejný prostor města a dále autorské dvojice docenta Karla Kubečky a profesorky Darji Kubečkové na téma Sídlištní výstavba z pohledu industriálního města Ostravy. Články zkušených autorů jsou doplněny příspěvky nastupující generace výzkumníků – v našem případě výzkumnic, když dále přinášíme článek dr. Gabriely Antošové na téma Percepce bezpečnosti v turistických destinacích Libereckého kraje a ing. Jany Kalousové s názvem Možnosti rozvoje a propagace cestovního ruchu v Královéhradeckém kraji. Aktuální číslo časopisu je pak dále doplněno tematicky nesouvisejícím, ale vysoce aktuálním článkem Drahomíry Kušové a docenta Jana Těšitele na téma Biosférická rezervace Šumava - inovativní nástroj integrované ochrany přírody.

Na – v úvodu zmiňované konferenci Proměny urbanismu, dále vystoupila řada dalších našich významných odborníků jako architekt Jan Falta, vedoucí Odboru památkové péče města Hradce Králové s příspěvkem Hradec Králové v proměnách času, profesor Marek Franěk z Univerzity Hradec Králové s referátem Výzkumy vlivu prostředí na rychlost chůze v Hradci Králové, dr. Michael Pondělíček, který pohovořil o Klimatické změně jako bezpečnostní hrozbě a možnostech adaptace na její dopady v Hradci Králové, Ing. Pavel Struha z Magistrátu města Hradce Králové, který představil GIS, jako účinný nástroj při řešení krizových situací a dr. Maštálka s příspěvkem Smart City - hrozba nebo příležitost současného města. Tyto články se do tohoto čísla časopisu bohužel již nevešly, a proto se na ně můžete těšit v dalším vydání koncem září.

Přeji Vám všem krásné léto s inspirativním čtením právě vycházejících článků.

Vladimíra Šilhánková v.r.

V Hradci Králové a Praze, červen 2016

„K HARMONII ŠETŘENÍM SYMETRIE“: VLADIMÍR ZÁKREJS A KONZERVATIVNÍ ZÁKLADY URBANISMU V HRADCI KRÁLOVÉ

„TO HARMONY WITH REDUCTION OF SYMETRY“: VLADIMÍR ZÁKREJS AND CONSERVATIVE FOUNDATIONS OF URBANISM IN HRADEC KRÁLOVÉ

Ladislav Zikmund-Lender

Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Katedra teorie a dějin umění

Náměstí Jana Palacha 80, Praha 1

e-mail: ladislav.zikmundlender@gmail.com

Klíčová slova:

metodický urbanismus – konzervativní urbanismus – památková péče – Vladimír Zákrejs – Josef Gočár

Keywords:

methodical urbanism – conservative urbanism – heritage care – Vladimír Zákrejs – Josef Gočár

Abstrakt:

Architekt a urbanista Vladimír Zákrejs (1880–1948) se stal po ustanovení samostatné Československé republiky jedním z nejvýraznějších urbanistů, který ale současně prosazoval konzervativní řešení, zodpovědná vůči sociální situaci dělnické třídy i vůči životnímu prostředí – po celý život mu byl ideálem anachronický koncept zahradního města. Stal se prosazovatelem systematické metody v územním plánování, kterou poprvé uplatnil v Hradci Králové při soutěži na regulaci města v letech 1908–1909. Podle své deduktivně-induktivní metody plánoval v daleko širších souvislostech, než jaké mu ukládalo zadání soutěže, a tak vznikl první návrh Velkého Hradce, který po válce nejprve vzkřísil Oldřich Liska a později Josef Gočár. V letech 1925–1928 se Zákrejs stal vůdčí osobností plánování Velkého Hradce, ale i dílčích regulací ve městě, na něž byly vypisovány jednotlivé soutěže. V letech 1933–1934 vedl Zákrejs spor o autorská práva na návrh Velkého Hradce s Josefem Gočárem, což sice skončilo smírem, ale Zákrejsovi se podařilo dokázat, že Gočár autorem koncepce nebyl. Následný rozvrat, který nastal v Ústavu pro stavbu měst donutil asi příliš idealisticky založeného Zákrejse odejít z oboru a věnovat se literární a dramatické publicistice.

Abstract:

Architect and urbanist Vladimír Zákrejs (1880–1949) became one of the most important figures in the field of urbanism after the establishment of the Czechoslovak Republic in 1918. He promoted conservative layouts that were socially responsible towards working class and in the same time responsible towards the environment – he became fond of anachronistic concept of Howard's garden cities. He has invented a systematical method of urban planning which was used for the first time in Hradec Králové when Zákrejs participated on a new regulation plan between 1908–1909. According to his deductive-inductive method he planned in a larger scale and context than the official assignment specified, so the first idea of Great Hradec has emerged. Later, it was exploited by Oldřich Liska and Josef Gočár. Between 1925–1928 Zákrejs became a leading author of the urban planning of Great Hradec and a coordinator of partial regulations in the city that were later submitted to architectural competitions. Between 1933–1934 Vladimír Zákrejs sued Josef Gočár for a copyright for the Great Hradec concept. The trial ended with a

settlement but Vladimír Zákrejs proved with very persuasive arguments that Josef Gočár stole and his idea and published it as his own. Following breakdown at the Institute of Building Cities led to Vladimír Zákrejs's withdrawal from the field of architecture and urban planning and he became a literary and dramatic publicist.

Úvod: Vytěsňený urbanista

Architekt, urbanista a příležitostný památkář Vladimír Zákrejs (1880–1948) patří k mnoha postavám dějin tuzemského urbanismu, na které se poněkud zapomnělo a jsou objevovány až nedávnou historiografií. [4] [11] [21] [22] Úlohu Vladimíra Zákrejse je nutno rehabilitovat nejen coby invenčního urbanisty, který prosazoval národní zastavovací plán, tedy systematické řešení budování nového státu od makroskopických koncepcí až po jednotlivé stavby a bodové zásahy, či sociálně a environmentálně zodpovědného praktika i teoretika, [srov. 16] ale také v kontextu samotného Hradce Králové. Jeho přítomnost v příběhu hradecké moderní architektury byla doposavad poněkud zamlčována. Důvody mohou být různé – Zákrejsovo pozdější stažení se z oboru architektury a urbanismu, jeho levicové názory, které se příliš neslučovaly s národně-demokratickou orientací města, nebo jeho osobní i tvůrčí opozice vůči Josefu Gočárovi, který se stal hlavním protagonistou zdejších dějin architektury jako dějin uměleckých inovací. Už propagační kniha *Hradec Králové a okolí* z roku 1932 zmiňuje v textu o regulačních plánech od Karla Friedricha Zákrejse jednak jako spoluautora vítězného regulačního plánu ze soutěže v roce 1909, ale také jako urbanistu, který pracoval na regulaci města v letech 1925–1926. [6, s. 18]. Nejvíce rozvádí Zákrejsovo meziválečné angažmá v Hradci Jiří Krátký v urbanistických skriptech z roku 1990. Tvzení, že „*Zákrejs důsledně racionalistickým přístupem k metodice tvorby urbanistického projektu prvně uplatnil teze, vyslovené jednak v jeho vlastních teoretických pracích, jednak v pracích Ústavu pro stavbu měst,*“ [7, s. 84] není zcela přesvědčivé: Zákrejs totiž principy metodického plánování poprvé vyzkoušel už při první práci pro Hradec před první světovou válkou. Zákrejsovu úlohu degraduje i téměř veškerá současná literatura: usuzuje mu pouhý podíl na přípravných pracích při ambiciózních plánech na aglomeraci Velký Hradec mezi lety 1925–1929 [2, s. 69] [10, s. 51]. Jistého upozadění se dopustil ve svých dřívějších pracích i sám autor této studie, když v tvůrčím podílu na regulačním plánu z roku 1908–1909 upřednostnil místního architekta Václava Rejchla ml., který stál v centru jeho badatelského zájmu [20, s. 45–46] [17]. Jak ale ukazuje pramenný průzkum a pramenné ověření Zákrejsovy úlohy při formování Hradce Králové, některé jeho zásluhy byly důsledkem rozkolu mezi Zákrejsem a Gočárem připsány Gočárovi a nejsou tak pravdivé: „*Řešení vnitřního města (uvnitř 2. silničního okruhu) bylo v roce 1925 svěřeno Josefu Gočárovi, který se od poloviny 20. let stal vedoucí osobností hradeckého urbanismu.*“ [8, s. 22] Tento stereotyp převzali Gočárovi životopisci a byl neustále opakován v době, kdy se na Zákrejse v podstatě zapomnělo. [3] Město Hradec Králové však v Zákrejsově činnosti i soukromém životě hrálo klíčovou roli, a Zákrejs hrál daleko důležitější roli v životě města, než jaká mu byla doposavad přisuzována. Nabízí se tedy otázka, proč byl Zákrejs z příběhu moderní architektury města vlastně vytěsňen.

Obrázek 1: *Portrét Vladimíra Zákrejse, asi kolem 1910.*

Zdroj: NTM, Archiv NTM

1. Vladimír Zákrejs v Hradci Králové poprvé (1908–1909)

Iniciativa zúčastnit se soutěže na regulaci, vypsanou městem Hradec Králové v roce 1908, vzešla patrně od místního architekta Václava Rejchla ml., který ale v té době ještě neměl dokončená studia architektury, tudíž se jí nemohl sám zúčastnit. Oslovil tedy své starší kolegy Vladimíra Zákrejse, který do té doby působil především jako publicista a památkář, a dopravního inženýra Josefa Šejnu. [20, s. 45–46] V hlavě Vladimíra Zákrejse už se ale patrně rodila myšlenka toho, že územní plánování musí být řešeno systematicky a na národní nebo dokonce nadnárodní úrovni. Psal-li Zákrejs, že „*cíle nové architektury dojdeme buď na základě nespoutané umělecké volnosti nebo na podkladech vědeckých a na myšlence organizační pracovní*“, [36] odmítl tak konzervativní i modernistický urbanismus, prosazovaný Camillem Sitttem i Otto Wagnerem, založený především na esteticko-uměleckých principech. Jak psal v důvodové zprávě k hradeckému návrhu, nová doba „*střízlivých pvah a chladného rozumování, vyspělé kritičnosti a neustále stoupající kultury a vzdělanosti*“ musí odsoudit dřívější prohřešky, způsobené neznalostí a především zřídkovavostí jednotlivců i obce. [37, s. 2] Vladimír Zákrejs formuloval ideu propojení centra města s okolními obcemi a předměstími i teoreticky: „*Budoucnost Hradce leží však ve vz[růstu] předměstí [...] v předpokladu, že ke spojení předměstí s městem v čase nejkratším musí dojít, nemá-li Hradec po odstraňujícím příkladu Prahy býti předměstími vysáván a ochuzován.*“ [37, s. 12] Když Jan Kotěra u Rejchlova, Šejnova a Zákrejsova návrhu oceňoval především napojení starého města na okružní třídu, [9] promýšlel Zákrejs tento aspekt velmi důkladně – navrhl šest úprav existujících spojovacích komunikací, které toho měly rovnoměrně a přirozeně docílit. Harmonické propojení okolních čtvrtí, předměstí a obcí mělo být uskutečněno prostřednictvím jasného druhého silničního okruhu, který v náznaku přinášel i konkurenční projekt Oldřicha Lisky a Otakara Klumpara, ale zdaleka ne tak přesvědčivě. [9] Na návrhu Velkého Hradce, jehož autorem byl patrně hlavně Zákrejs, nalezneme ještě třetí okruh, který měl být nejspíše železniční. Kromě ideje Velkého Hradce, který měl integrovat široké okolí do systematické územní jednotky ne náhodou podobné utopickému ideálnímu zahradnímu městu britsko-amerického publicisty Ebenezera Howarda z konce 19. století, přispěl Zákrejs při tvorbě regulačního plánu v letech 1908–1909 ještě jednou převratnou akcí. Zatím asi nijak nekodifikovaným, ale důležitým předstupněm územního plánování bylo pro něj dokonalé poznání existující sídelní i topografické struktury. Vladimír Zákrejs záhy po dokončení studií

na pražské technice u konzervativních architektů Josefa Schulze a Jana Kouly vstoupil do Klubu Za starou Prahu, kde se záhy začal aktivně angažovat. V roce 1908 vydal profilovou propagační brožuru o Klubu (k jeho prezentaci na výstavě Obchodní a živnostenské komory), [12] začal s přednáškovou činností a angažoval se například ve snaze vrátit věže na Malostranskou radnici. [1] Je tedy pochopitelné, že základem územního plánování byla pro Zákrejs také památková péče, vtělená do soupisů uměleckohistorických a přírodních památek. Zákrejs tedy už v roce 1908 pořídil úplně první hradecký soupis památek, který byl součástí důvodové zprávy. Památky rozdělil na historické (chrám sv. Ducha, mariánský sloup, biskupská rezidence a gotické segmenty v měšťanských domech, kaple sv. Klimenta, Bílá věž apod.), umělecké (33 vybraných fasád a portál biskupského semináře) a přírodní (stromořadí, zahrady a veřejné parky či jednotlivé památné stromy). [37, s. 17–18] Zákrejs však plédoval také pro plošnou památkovou ochranu starého města „aby prostor náměstí nebo ulice a perspektivní pohledy na vynikající památky nebyly rušeny.“ [37, s. 21] Navrhl na starém městě výškové omezení na maximálně dvě patra. Samotný soupis památek, byť velmi primitivní a výběrový, ukazuje opět na Zákrejsovo systematické myšlení (každý záznam měl obsahovat lokaci, důvod zařazení a poznámky s rozsahem navrhované ochrany) a stal se tak počátkem památkové péče ve městě, k níž nesmazatelně přispěl později i Zákrejsův mladší kolega Václav Rejchl ml. [19]

Obrázek 2, 3: Vladimír Zákrejs: Soutěžní regulační plán z roku 1909

Zdroj: [13]

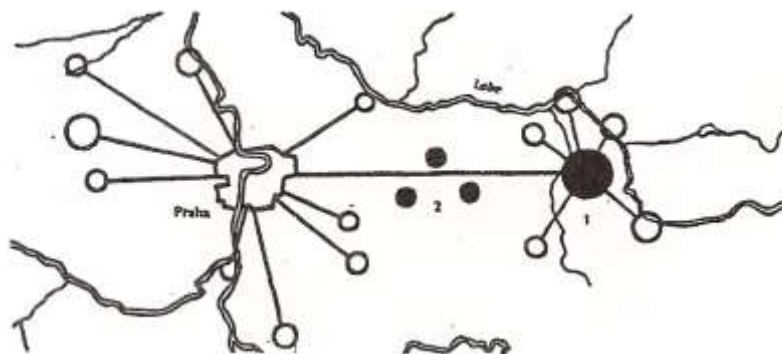
Zdroj: [13]

2. Na cestě k univerzální metodě (1913–1922)

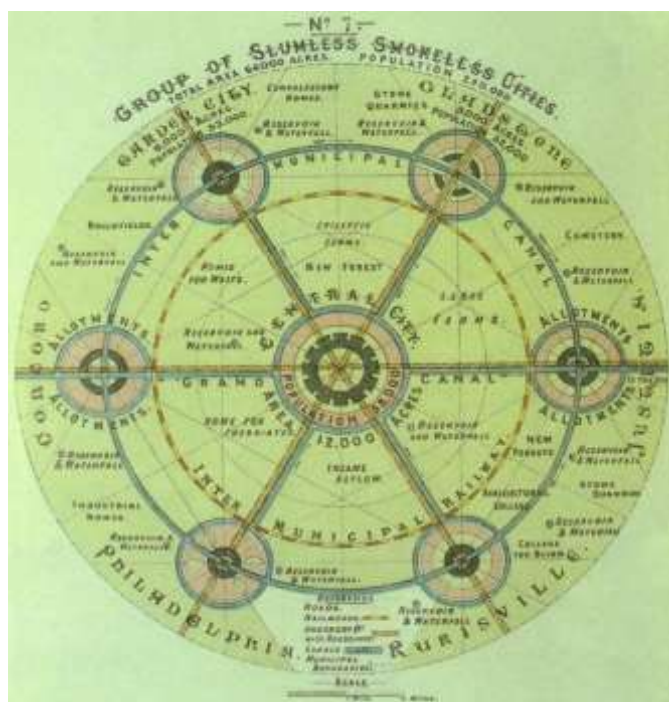
Vladimír Zákrejs se začal urbanismu systematicky věnovat. V předvečer první světové války podnikl rozsáhlou cestu po Evropě, při níž navštívil řadu zahradních měst. Hned v roce 1913 vznikl rukopis *Zahradní města*. [38] Aktualizaci konceptu zahradních měst se Zákrejs intenzivně věnoval i po vzniku Československé republiky. Zahradní město se mělo stát univerzalistickým konceptem pro budování, decentralizaci a vnitřní kolonizaci nového státu: „zahradní město tvoří celý všeobecný hospodářský celek krajně soběstačný a sice pro vždy.“ [23, s. 7] Sám Zákrejs publikoval pozoruhodný článek *Naučení z cizích chyb*, kde mělo jít o skutečnou aktualizaci zahradních měst pro československé poměry především jako řešení sociálního bydlení: „veliká města nejsou hospodárná, příliš mnoho času se tráví cestováním

mezi domovem a dílnou, dovozem zboží. [...] Taková města nemohou býti podkladem pro ducha skutečně občanského i [...] obyvatelstvo ztrácí smysl pro přírodu myslíc čistě velkoměstsky.“ [14, s. 26] Zákrejs nabídl své urbanistické vize a víceméně již propracovanou metodiku územního plánování nejprve Státní regulační komisi, která byla zřízena pro regulaci Prahy a jejího poměrně širokého okolí. Komise jeho návrhy chladně odmítla, Zákrejs se tedy začal angažovat v Masarykově akademii práce – technickém výzkumném ústavu, kde roku 1922 spoluzaložil s Vilémem Dvořákem a Emilem Zimmerlem Ústav pro stavbu měst. Prvním projektem byl megalomanský, utopický projekt odsunutí průmyslových zón z Prahy do nově vzniklého industriálního městečka se dvěma dělnickými sídly mezi Sadskou, Nymburkem a Poděbrady. [16] [18] Ačkoli Ústav dokázal velkým dílem díky Zákrejsově zápalu sehnat širokou odbornou, politickou a částečně i podnikatelskou podporu, byl pro své proporce a radikalitu dopředu odsouzen k nezdaru. Ústav pro stavbu měst ale začal s rozsáhlou osvětovou činností (začal vydávat různé brožury a zorganizoval putovní výstavu o urbanismu – ve dnech 10.–15. listopadu 1925 se na objednávku Ulricha představila i v hradeckém muzeu) [24] a pokusil se rozpustit poněkud nepružnou Státní regulační komisi. [k tomu srov. 18] Vladimír Zákrejs začal poskytovat metodickou pomoc jednotlivým městům a vznikly tak regulační plány pro Poličku, Německý Brod, Poděbrady, Hlubokou nad Vltavou a další města. Zákrejs tak mohl vytříbit principy metodického plánování a vtělit je do komplexní teoretické práce. Zákrejsova dizertace, která byla následně publikována jako příručka Ústavu pro stavbu měst *Methodické řešení plánů upravovacích*, [13] popisovala územní plánování jako státem řízený proces, který postavil kolektivní zájmy nad zájmy parciální – Zákrejs zde vyzdvihoval pojem *veřejný zájem*. Šlo tedy o deduktivní postup od světového, mezinárodního a evropského plánu upravovacího přes národní plán upravovací, dále přes řešení krajinné až po řešení zájmového obvodu, kdy měly vzniknout jednotlivé základní plány upravovací, z nich pak podrobné plány upravovací a nakonec jednotlivé stavby. [13, s. 9–13] Kritický byl pro Zákrejse čánek mezi základním a podrobným upravovacím plánem, kdy opět vytvořil podrobný popis, založený naopak na induktivní metodě: nejprve bylo třeba vzít v potaz železniční trati, pak silniční síť, následně stanovit nezastavitelné plochy, dále vodotoky, vytyčit ochranu památek (na základě pořízení soupisu), pak stanovit síť soustavné kanalizace a dodávky užitkové i pitné vody, pak zakreslit veřejné budovy a celý tento proces měl vyústit ve funkční rozdělení, rozzónování města na oblasti. [13, s. 15 ad.] Když Zákrejs přišel do Hradce Králové poprvé, bylo jeho systematické uvažování spíše intuitivní. Když ho na jaře roku 1925 požádal František Ulrich o metodickou pomoc, byl již vybaven komplexní metodou.

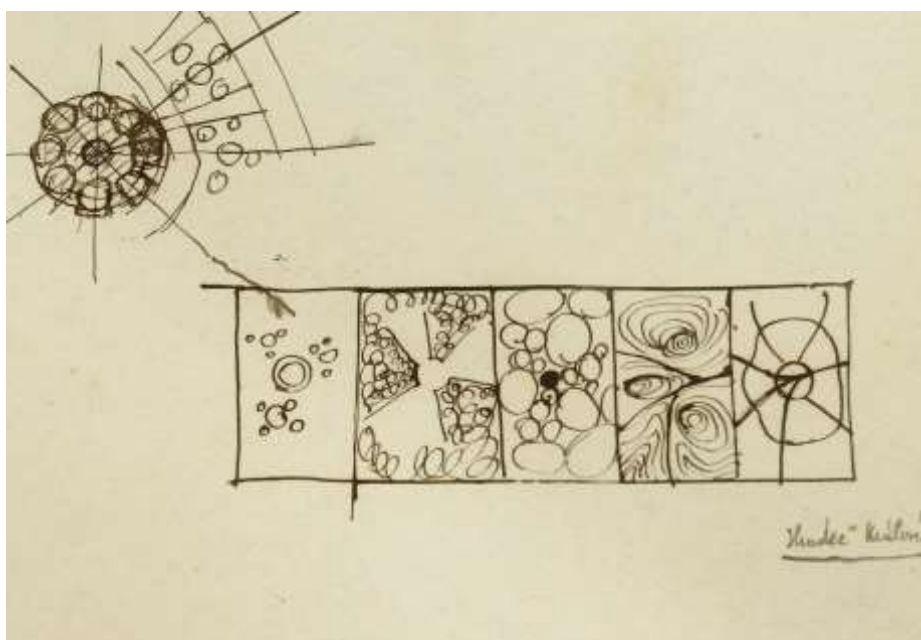
Obrázek 4: Vladimír Zákrejs, Emil Zimmerler: Návrh průmyslového města v Labské názine, 1922

Zdroj: [16]

Obrázek 5: Ebenezer Howard: Zahradní město zítřka, 1902

Zdroj: Wikimedia Commons

Obrázek 6: Skici regulačního plánu Hradce Králové, asi kolem 1925

Zdroj: NTM, Archiv NTM

3. Vladimír Zákrejs v Hradci Králové podruhé (1925–1928)

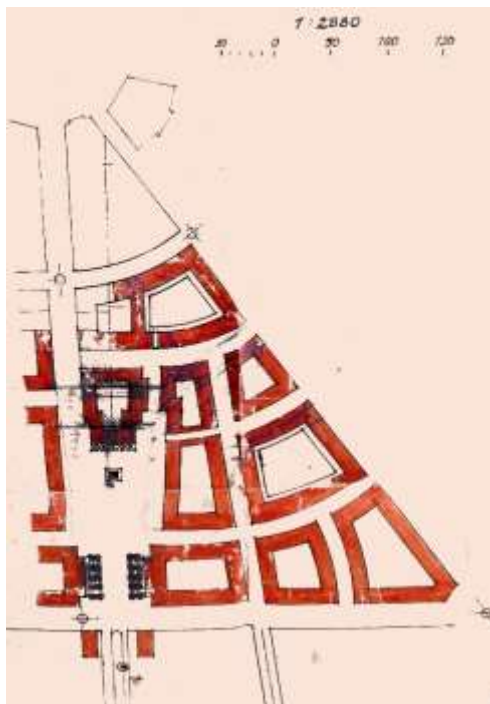
Po válce byl Vladimír Zákrejs nejprve požádán, aby se stal porotcem soutěže na regulaci Ulrichova náměstí a Labské kotliny. [25] Členy poroty byli vedle Zákrejse ještě Josef Šejna, Antonín Engel, Bohumil Hübschmann, Ladislav Machoň (všichni tři architekti byli po roce 1923 členy Státní regulační komise), Zdeněk Wirth a za město František Ulrich. Soutěž byla obeslána pěti projekty: Pod heslem „O“ se zúčastnil Josef Gočár, pod heslem „A“ Alois

Kubiček a Antonín Mezera, dále Oldřich Liska, pod heslem „O krok dále“ nepodepsaný autor a pod heslem „Červený kruh“ bratři Václav ml. a Jan Rejchlovi. [39] Součástí zadání bylo umístění kostela církve Československé, kostela katolického a divadla. Bratři Rejchlovi navrhovali symetrické náměstí s průčelním umístěním divadla, oproti tomu Mezera s Kubičkem prosazovali asymetrii v podélném i příčném uplatnění a nezvyklé uzavření náměstí dvojí arkádou – zdvojeným vítězným obloukem. Oldřich Liska dodal dvě varianty umístění náměstí, přičemž porotě více vyhovovalo umístění blíže okružní třídy. Gočárovův projekt měl závadnou orientaci divadla čelem k městu a k nádraží zády a zcela nevyhovující byla bloková zástavba v blízkosti Labe. Konzervativní porota se shodla, že Gočárovo „*formální pojetí rovné střechy univerzálně užitá jest Hradci cizí*.“ [39] Porota se nakonec usnesla, že nedoporučuje žádný z projektů, protože nikdo nebral v potaz dálkové průhledy na katedrálu s věží. V archivu Vladimíra Zákřeje se dochoval náčrt z 22. dubna 1925, tedy po zhlédnutí soutěžních projektů, v němž navrhuje náměstí asymetricky vybočené z osy Jungmannovy (dnes Gočárový) třídy (což zpracovávaly i ostatní projekty), ale ústřední veřejnou budovu umísťuje do jižní podélné fronty právě na pohledovou osu s katedrálou. [33] Porovnáme-li závěrečné usnesení poroty se Zákřejsovými dubnovými skicami, mělo jít pravděpodobně o ilustraci diskusí a námitek poroty (v níž nepochybně Zákřejsův názor dominoval). V závěru zápisu se dočteme: „*Kdyby obec byla nucena k rychlému postupu, jest možné též řízení zkrácené volbou projektanta pro regulaci projednávaného území i pro jednotné architektonické řešení celého náměstí na základě přesného dodržení těchže [těchto, rozuměj výše uvedených – pozn. LZL] směrnic*.“ [39] Předně je tedy třeba odmítnout obecně rozšířené přesvědčení, že by Gočár v soutěži zvítězil, přestože jeho návrh byl doporučován jako nejzdařilejší. Porota nedoporučila žádný návrh. Gočár byl osloven proto, že obec byla patrně *nucena k rychlému postupu*. Posun mezi Gočárovým soutěžním návrhem a pozdější verzí z roku 1926 [repro v 10, s. 59] nebyl autonomním pohybem tvůrčí invence, ale zapracováním realizačních podmínek, na kterých se usnesla porota a které Zákřejs Gočárovi v podstatě předkreslil. Konzervativnímu Zákřejsovi však Gočárova řešení poněkud vadila: do vydání knihy *Methodické řešení plánů upravitelských* z května 1925 neváhal doplnit, že příkladem města, které následovalo zhoubný vzor velkých měst, „*jichž široké ulice a výstavné domy lákaly k napodobení třeba v měřítku a prostředí zcela jiném*.“ [13, s. 6] Vladimír Zákřejs byl současně v červnu 1925 požádán, aby byl nápomocný při vypsání soutěže na regulaci Velkého Hradce. 25. června přijala městská rada usnesení, že na projektu zatím bude na přímé zadání pracovat Zákřejs a připsala mu honorář 20 tisíc Korun. [24] V lednu roku 1926 získal Zákřejs přehled obcí, které se měly k Velkému Hradci připojit, s jejich rozlohou a počty obyvatel. Jednalo se o Nový Hradec Králové, Kukleny, Malšovice, Plotiště, Pražské Předměstí, Pouchov, Slezské Předměstí, Svobodné Dvory, Třebeš, Věkoše, Kluky a Roudničku. Spořitelna královéhradecká, městský bankovní ústav, měla začít vypisovat soutěže na zástavbu jednotlivých nových satelitů: došlo pouze na Věkoše, na jejichž regulaci pracovali v letech 1825–1928 Václav ml. a Jan Rejchlovi, v porotě soutěže zasedl Zákřejs. [20, s. 65–66] [28] Následovat mělo zastavění nové čtvrti dnešního sídliště Slezské Předměstí – Jih. [30] V únoru a březnu 1926 Zákřejs strávil v Hradci celkem pět dnů, [31] při nichž došlo k projednávání propojení Velkého Hradce v prvních obcích. Zákřejs začal podrobněji pracovat na regulaci Pražského Předměstí v souvislosti s napojením oblasti na Okrouhlíku na plánovanou mezinárodní silnici. [29] V průběhu let 1926–1927 následovala jednání ve všech dalších dotčených obcích, z nichž byly pořízeny podrobné zápisy a ke každé obci vznikl obsáhlý koncepční materiál.

Současně s těmito pracemi Vladimír Zákřejs pořídil druhý, přesnější a rozsáhlejší soupis památek, který kromě průzkumu jednotlivých historických staveb a návržení ochrany jejich částí a prvků obsahoval i nejvýznamnější stavby moderní architektury (např. Kotěrovo muzeum, kiosky u Pražského mostu nebo Gočárovo schodiště).

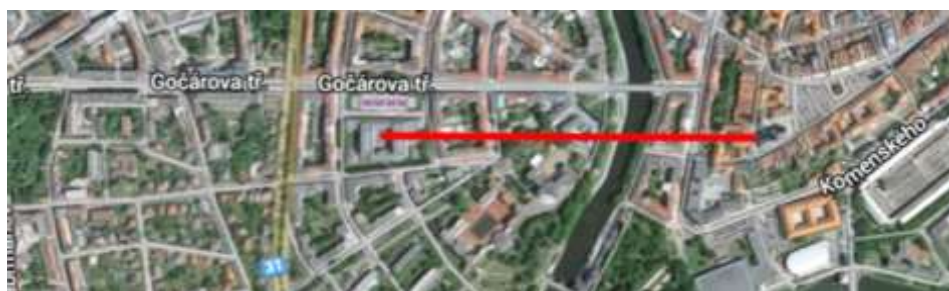
K plánovanému vypsání soutěže na regulaci Velkého Hradce nakonec nedošlo, ačkoli e za něj i sám Zákrejs zasazoval a svou exkluzivní roli vnímal jako dočasnou. Neze ale popřít, že by mezi lety 1925–1928 na něm Vladimír Zákrejs nepracoval. Zákrejs díky své systematičnosti a preciznosti pořídil v zásadě použitelnou koncepci, se kterou se počítalo až do roku 1929, kdy Ulrichův politický projekt hradecké aglomerace ztroskotat a ze záměru na nějakou dobu sešlo.

Obrázek 7: *Vladimír Zákrejs: Ulrichovo nám, 1925*

Zdroj: NTM, Archiv NTM

Obrázek 8: *Zákres osy katedrály do ortomapy*

Zdroj: Google Maps, zákres osy LZL

Obrázek 9, 10: Vladimír Zákřejs: Regulační plány Hradce Králové, 1925–1926

Zdroj: [6]

Zdroj: [11]

4. Soudní spor s Josefem Gočárem (1933–1934)

Animozita vůči Gočárovi, která je v pramenech do této chvíle spíše implicitní, vyvrcholila v roce 1932, kdy Ústav pro stavbu měst vydal knihu *Město a upravovací plán*. [5] Na straně 94 až 96 publikoval Ústav tři reprodukce Gočárových regulačních plánů v různém měřítku pro Hradec Králové, přičemž první z nich zachycoval návrh Velkého Hradce, do jehož navrhování až do této chvíle Gočár nijak oficiálně zapojen nebyl. Zákřejs v návrhu rozpoznal svou koncepci jak z roku 1909, tak z roku 1925. Architekt si najal advokáta Otakara Ladu, který nejprve kontaktoval Gočára. Gočár prostřednictvím svého advokáta Františka Jindry odpověděl, že si je vědom, že autorem plánu Velký Hradec není, avšak „vysvětlení uspokojivého a zejména příslibu dosti učinění se [Zákřejsovi] nedostalo.“ [32] Dne 17. února 1933 tedy vznikl koncept žaloby. „Bylo tudíž cizí dílo opatřeno jménem prof. Gočára, kterážto okolnost vyšla však najevo teprve při publikování plánu, jako plánu prý Gočárova. [...] Pan profesore Gočár vděl dobře, že základní plán je dílo mého mandanta, ož svědecky lze prokázati, a bylo by přinejmenším podivné, aby, jsa pověřen prací tak důležitou, ani nevěděl, zda-li a od koho pochází plán základní, který byl podkladem jeho prací dalších,“ uváděla obžaloba. [35] Kíčovými svědky byli kromě žalobce a žalované zaměstnanci hradecké městské technické kanceláře a Otokar Fierlinger za odpovědného redaktora a vydavatele.

Dne 22. července 1933 byl vyslechnut Ing. Karel Friedrieich z technické kanceláře. Vypověděl, že neví, kdo předal plány Ústavu k publikování. Gočár plán odevzdal městu až v druhé polovině roku 1932, do té doby byl tedy patrně v majetku Gočárovy kanceláře a podle pozdější výpovědi architekta Oldřicha Šmídy, zaměstnance Gočárovy kanceláře, je předal Otokaru Fierlingerovi pro publikaci on. Šmída dále vypověděl, že „každý plán, který vycházel z technické kanceláře Ing. Gočára, je opatřován jménem: arch. J. Gočár, a to tiskacím písmem, což činila kancelář sama.“ [40] Další výslech svědků se konal o měsíc později 25. srpna 1933. Architekt Václav Rejchl ml. poskytl přesvědčivou výpověď: „S tímto návrhem [společný regulační plán ze soutěže v roce 1909] byl předložen jeden list v měřítku 1:10 000 [...] a na tomto listu architekt Zákřejs tehdy zakreslil první základní plán pro celé okolí Hradce Králové. [...] Základní plán upravovací / zastavovací, který byl vypracován architektem Zákřejsem v letech 1923–1924 [ve skutečnosti až v průběhu roku 1925 – pozn. LZL] vychází ze základu plánu z roku 1909.“ [41]

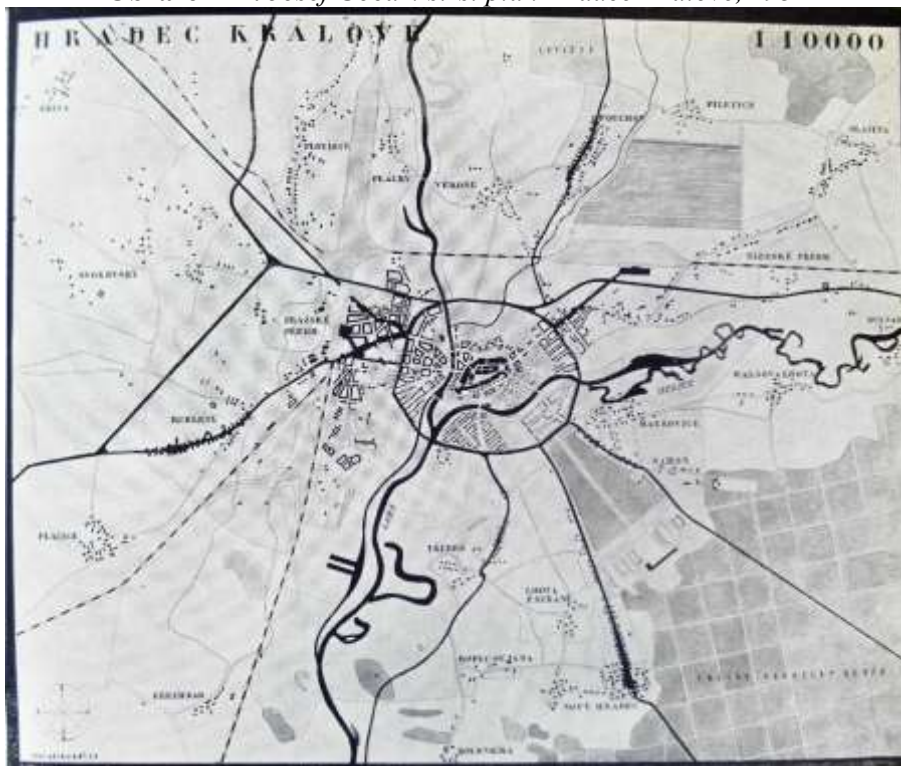
V tentýž den byl znovu vyslechnut Karel Friedrich, který svou původní výpověď zpřesnil o klíčové argumenty: „Plán širš. území města se soustavou komunikací železnic a použitých ploch vypracoval profesor Gočár tím způsobem, že soustavu komunikací, železnic, ploch pro průmysl převzal z náčrtku základního upravovacího plánu č. IV. z roku 1926, z práce [...] městské technické kanceláře a Dr. Zákrejse. [...] Plán Gočárův nebyl městskou technickou kanceláří objednán, jest to jeho vlastní studie na které navrhuje umístění hřišť a sportovních podniků v lese vzniklém. [...] Nevím určitě, zda inkriminovaný plán byl sdělán pouze pro obeslání výstavy v Berlíně, ale vím, že pro potřebu msta sdělán nebyl a byl Gočárem městu darován jako soukromé studie.“ [41]

V Zákrejsův prospěch vypovídal i inženýr silniční komunikace Josef Smetana: „*Dr. Ing. Zákrejs [pracoval] na základním plánu sám, kdežto profesor Gočár pracoval detaily upravovacích plánů, s nimiž základní plán nemá nemá přímou tvůrčí souvislost.*“ [42]

Proti Zákrejsovi se postavil jeho kolega z Ústavu pro stavbu měst Otokar Fierlinger, který mimo protokol prohlásil, že „zná profesora Gočára jakožto regulatora Hradce, jemuž Hradec vděčí za svoje mimořádné postavení v počtu regulačně upravených měst.“ [27] Fierlinger však v Gočárovi spojení nenašel – Gočár jej označil jako hlavního viníka celé situace, když jako odpovědný vydavatel a redaktor nedokázal takové situaci předejít a neposkytl Gočárovi korekturu. Že by však v opačném případě Gočára napadlo své jméno z popisky odstranit, je poněkud nevěrohodné.

Otakar Lada nabídl v říjnu 1934 ještě výsledek profesora Josefa Kuglera, který měl svědčit v Zákrejsův prospěch, avšak Gočár nakonec souhlasil se smírem. Ve znění smíru se dočteme: „*Profesor architekt Josef Gočár prohlašuje, že plán, vytištěný v tiskopise »Město a upravovací plán« z roku 1932 mezi strany 94 a 95 zhotovil jako plán připojení města Hradce Král. se zeleným pásem a se zakreslením sportoviště; že k tomuto zakreslení použil podkladů, k dispozici mu daných městskou technickou kanceláří v Hradci Králové, a že mu nebylo známo, kým podklady ty byly zhotoveny.*“ [34]

Den po uzavření smíru s Gočárem, adresoval advokát Lada ještě Ústavu pro stavbu měst nabídku smíru a „*zahlázení chyby vaší publikací způsobenou.*“ [26]

Obrázek 11: Josef Gočár: širší plán Hradce Králové, 1931

Zdroj: [5]

5. Epilog: Mezi vděkem a zklamáním (1938)

Kolem roku 1927 se vzhledem k intenzivním pracem na plánu Velkého Hradce Zákřejs do Hradce dokonce přestěhoval a bydlel zde až do své smrti, avšak pracovní nasazení pro město netrvalo dlouho. Po sporu s Gočárem se vztahy v Ústavu pro stavbu měst nepochybně výrazně zhoršily. Jak se navíc domnívá Jan Dostálík, také z důvodu nepřijetí Zákřejsem prosazovaného Národního plánu upravitelského i odmítnutí jeho připomínek k novému Stavebnímu řádu přišel patrně na jinak idealistického a energického urbanistu syndrom vyhoření. [4, s. 38–39] Zákřejs se zcela stáhl z architektonické a urbanistické praxe a začal se věnovat rozpracovávání odkazu svého otce, literárního publicisty Františka Zákrejse a vlastní dramatické tvorbě pro loutkové divadla. Zákřejs, stejně jako jeho otec, například ještě na konci druhé světové války energicky obhajoval pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského. K architektonické publicistice se vrátil pouze dvakrát v závěru třicátých let. Ve *Stavitelských listech* uveřejnil text *O stavbě měst*, kde kromě zopakování a určitého zjednodušení své urbanistické metody ventiloval svou frustraci z nepřijetí jeho dosavadních snah. Mladá generace urbanistů, odchovaná radikální avantgardou, Zákrejsovu myšlení (až na výjimky) poprávu nerozuměla. Druhým počinem byla brožura věnovaná budovatelským snahám Spořitelny královéhradecké, které při svém meziválečném angažmá v Hradci vděčil jakožto nejvýznamnějšímu veřejnému stavebnímu investorovi za mnohé. Publikace vyšla na podzim roku 1938 a stala se tak neplánovanou tečkou za snahami o postavení vlastní moderní budovy na Velkém náměstí. [15] Vladimír Zákřejs dožil se svou ženou v jejich vile v Albertově ulici a krátce po válce zemřel.

Obrázek 12: Obálka brožury

Zdroj: [15]

Obrázek 13: vila Zákrejsových, Albertova ul. čp. 767

Zdroj: Google Street View

Závěr

Z rekonstrukce soudního sporu i soutěže na Ulrichovo náměstí je tedy zřejmých několik skutečností: Josef Gočár nebyl zdaleka suverénním vítězem soutěže na regulaci Labské kotliny a nebyl dle výpovědí svědků ani vlastních slov autorem plánu Velkého Hradce a ani se s ním pro tuto úlohu nijak nepočítalo. I návrh sportoviště na Plachtě, který byl jeho jedinou originální invencí v tomto měřítku, nebyl výsledkem žádné reálné objednávky a jak naznačuje Karel Friedrich, měl pouze přibarvit Gočárovu prezentaci dílčích projektů na zahraniční přehlídce. Zákrevs, absolvent konzervativní techniky, která své studenty příliš nepřipravovala na realitu kapitalistické praxe, nebyl tak zběhlý ve strategiích sebe prezentace a sebe propagace jako absolventi Kotěry, který v těchto aspektech architektonické praxe uměl dokonale chodit. Tak se stalo, že řada textů, počínaje Zdeňkem Wirthem přes Karla Heraina, Marii Benešovou až po Zdeňka Lukeše replikují mýtus Gočára jako otce hradeckého meziválečného urbanismu. Na straně druhé však v touze po senzačním odhalení nemůžeme sklouznout v Zákrevsovo přecenění a Gočárovo podcenění. Gočárův urbanistický plán z města z let 1925–1927 byl komplexním shrnutím dosavadního vývoje, systematizací pásů městské zeleně i dopravních tepen. Gočárovy originální vize zastavění některých území, obsažené v tomto plánu, však došly naplnění pouze v zástavbě Orlické kotliny v 50. letech. Je však třeba si uvědomit, že klíše architektonické historie, která reprodukuje, vznikala v reálném čase za velmi reálných a především subtilních okolností, v tomto případě velmi delikátním obviněním a obhajobou při zapomenuté soudní při. Disproporce mezi Gočárovým piedestalem, který mu znovu a znovu budujeme, a letnými zmínkami, věnovanými Zákrevsovi, nás však nutí alespoň k částečnému přehodnocení. A pokud celý příběh něco ukazuje, pak to, že zprofanovaná *smrt autora* se netýká jen starších děl, jejichž kolektivní a anonymizované autorství mělo význam, ale může se dotknout i oborů tak na první pohled racionálních, doložitelných a nezpochybnitelných, jako je moderní architektura.

Urbanismus Hradce tak zdaleka nestojí na avantgardních základech, které v dosavadní historiografii zjednodušeně zaštiťovalo Gočárovo jméno, ale spíše na základech konzervativních, které upřednostňují organické propojení historických vrstev. Zákrevsův přístup spočíval v přísné regulaci, namísto živelné výstavby, která by prosazovala ony *zištné*

zájmy jednotlivců i obce. [37, s. 2] Zákrejsovým krédem bylo především hájení veřejného zájmu, kde výsadní roli hrály zájmy památkové péče, dostupnost služeb a občanské vybavenosti, ale také zdraví a štěstí, které mělo přinášet kvalitní, dostupné a státem dotované bydlení pro všechny, strukturované do zahradních měst, či zajištění uspokojivých pracovních podmínek, což byla podle Zákrejse hlavní zodpovědnost územního plánování. V těchto ohledech se může Zákrejsovo bohaté publicistické dílo stát velmi inspirativní i po osmdesáti až sto letech pro současné urbanisty a plánovače územního rozvoje.

Literatura:

- [1] [b. a.]. Pražská agenda. *Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu*. 1910, roč. I., č. 10, 18. listopadu 1910, s. 80. Bez ISSN.
- [2] BENEŠOVÁ, Marie, JAKL, Jan a TOMAN, František. *Salón republiky: moderní architektura Hradce Králové*. 1. vyd. Hradec Králové: Garamon, 2000. 119 s. ISBN 80-902593-7-5
- [3] ČERNÝ, František Maria. Josef Gočár. *Architektura ČSR*. 1971, roč. XXX, č. 6, s. 282. Bez ISSN.
- [4] DOSTALÍK, Jan. *Organická modernita: ekologicky šetrné tendence v československém urbanismu a územním plánování (1918–1968)*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2015. 299 stran. ISBN 978-80-210-7876-5.
- [5] Fierlinger, Otokar (red.). *Město a upravitelství*. V Praze: Spolek československých inženýrů, 1932. 139 - [i] s. Bez ISBN.
- [6] FRIEDRICH, Karel. Regulační plány města Hradce Králové. In Kol. aut. *Hradec Králové a okolí*. Praha, Berlin, Basilej : Service des Pays, 1932. S. 15–19. Bez ISBN.
- [7] KRÁTKÝ, Jiří. *Urbanistická kompozice Hradce Králové*. Hradec Králové : Pedagogická fakulta Hradec Králové, 1990. ISBN 80-7041-204-6.
- [8] KUČA, Karel. Novodobý urbanistický rozvoj Hradce Králové. *Architekt*, 2009, č. 5, s. 22–23. ISSN 0862-7010
- [9] POTŮČEK, Jakub (red.). Dopis Jana Kotěry Františku Ulrichovi ze dne 25. ledna 1910. *Umění : Časopis Ústavu dějin umění ČSAV*. 2009, roč. LVII, č. 3, s. 282–286. ISSN 0049-5123
- [10] POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: architektura a urbanismus 1895-2009*. [Hradec Králové]: Muzeum východních Čech ve spolupráci s vydavatelstvím Garamon, [2009]. 152 s. ISBN 978-80-86472-42-3.
- [11] PRAŽANOVÁ, Eva. *Česká urbanistická tvorba 1938–1948: regionalismus a činnost Zemského studijního a plánovacího ústavu v Brně*. Dizertační práce, vedoucí prof. PhDr. Rostislav Švácha, CSc. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění. Praha 2015.
- [12] ZÁKREJS, Vladimír. *Klub Za Starou Prahu*. Praha : Klub Za starou Prahu, 1908. Bez ISBN
- [13] ZÁKREJS, Vladimír. *Methodické řešení plánů upravitelství*. Praha : Ústav pro stavbu měst 1925. Bez ISBN.
- [14] ZÁKREJS, Vladimír. Naučení z cizích chyb. *Nová práce*. 1923, č. 2, s. 25–28. Bez ISSN.
- [15] ZÁKREJS, Vladimír. *O novostavbu spořitelny královéhradecké*. Hradec Králové : Okresní záložna hospodářská, 1938. Bez ISBN.
- [16] ZÁKREJS, Vladimír. *Praha budoucí: projekty zítřka*. Praha : Prometheus, 1922. Bez ISBN.
- [17] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Měřítka města: Hradec Králové v architektonické teorii a praxi Václava ml. a Jana Rejchlových. *Východočeské listy historické*. 2015, č. 33, s. 157–176. ISSN 1211-8184.

- [18] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Budoucí město práce. In ZVĚŘINA, Petr (ed.). *Teritoria umění: Vědecká konference doktorandů pražských uměleckých škol*. Praha : NAMU, 2016. V redakci.
- [19] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. Stopy architektů Rejchlových v památkové péči. *Zprávy památkové péče*. 2013, roč. 73, č. 2, s. 154–156. ISSN 1210-5538
- [20] ZIKMUND-LENDER, Ladislav. *Tři generace architektů: Václav st., Václav ml., Jan a Milan Rejchlovi*. Hradec Králové : Pravý úhel, 2012. ISBN 978-80-905271-1-9.
- [21] ŽÁČKOVÁ, Markéta, KRISTEK, Jan. „K plánování vyššího řádu.“ 1 Role Brna v institucionalizaci výzkumu v oblasti urbanismu a územního plánování. *Brno v minulosti a dnes: sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna*. 2016, č. 29, v redakci. ISSN 0524-689X
- [22] ŽÁČKOVÁ, Markéta, KRISTEK, Jan. *Od chaosu k novému řádu. Počátky institucionalizovaného výzkumu v oblasti urbanismu a územního plánování v Brně*. Brno : Fakulta výtvarných umění Vysokého učení technického v Brně, 2015. ISBN 978-80-214-5302-9

Prameny:

- [23] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, CMUNT, Jaroslav. *Přednáška Henryho Chapmana na Staroměstské radnici dne 29. 12. 1922*, těsnopisný záznam.
- [24] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Františka Ulricha Vladimíru Zákrejsovi*, 27. června 1925
- [25] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Františka Ulricha Vladimíru Zákrejsovi*, 1. dubna 1925
- [26] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Otakar Lady Ústavu pro stavbu měst*, 2. října 1934
- [27] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Otakar Lady Vladimíru Zákrejsovi*, 7. 1. 1934
- [28] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Spořitelna královéhradecká Vladimíru Zákrejsovi*, 8. července 1927
- [29] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Vladimíra Zákrejse Radě města Hradec Králové*, 14. května 1926
- [30] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Vladimíra Maxmiliánu Duchoslavovi*, 12. dubna 1927
- [31] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *dopis Vladimíra patrně městské technické kanceláři v Hradci Králové*, 11. 3. 1926
- [32] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond ZÁKREJS, Vladimír, LADA, Otakar. *Žaloba Okresnímu soudu trestnímu*, strojopis, 27. 3. 1933
- [33] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *plány Ulrichova náměstí*, 22. 4. 1925
- [34] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Smír*, 1. října 1934
- [35] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír, LADA, Otakar. *Koncept obžaloby*, rukopis, 17. února 1933
- [36] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír. *Běh života*, rukopis, asi 1923.
- [37] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír. *Důvodová zpráva k soutěžnému návrhu regulačního plánu pro pozemky na obvodu města Hradce Králové tzv Labské a Orličné kotliny*, rukopis a strojopis, červen 1909.

- [38] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, ZÁKREJS, Vladimír. *Zahradní města*, rukopis, 1913
- [39] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis o poradě konané dne 6. dubna 1925 a pokračování z 18. dubna 1925 a 13. května 1925*, strojopis
- [40] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis z výsledku*, strojopis, 22. června 1933,
- [41] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis z výsledku*, strojopis, 25. srpna 1933
- [42] NTM, Archiv Národního technického muzea, fond Vladimír Zákrejs, *Zápis z výsledku*, strojopis, 5. září 1933

Poděkování:

Studie vznikla s přispěním grantu č. SGS 2016-32 Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR na podporu specifické výzkumné činnosti.

PROMĚNY MĚSTSKÉ ZELENĚ A BEZPEČNOST MĚSTA

URBAN GREEN AREAS DEVELOPMENT AND PUBLIC SAFETY

doc. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

ČZU v Praze, Katedra biotechnických úprav krajiny
Kamýcká 1176, 165 21 Praha 6 – Suchbátka
e-mail: jiri.kupka@fsv.cvut.cz

Klíčová slova:

zeleň, kriminalita, bezpečnost, kvalita prostředí

Keywords:

green spaces, crime, delinquency, safety, quality of environment

Abstrakt:

Článek se zabývá vztahem zeleně (parky, zahrady, zelené plochy) a bezpečnosti (pocitu bezpečí). V minulosti byla vzrostlá zeleň chápána jako bezpečnostní riziko, potenciální úkryt nepřátel či lapků. V okolí obchodních cest, hradů a sídel byly proto stromy a keře odstraňovány. Po vzniku veřejné zeleně se objevila otázka vztahu formy zelených ploch ve městě a kriminality. Ukazuje se, že bezpečnost či pocit bezpečí nesouvisí se zelení jako takovou, ale s její vhodnou či nevhodnou formou (kvalitou městského prostředí).

Abstract:

This article deals with the relationship between greenery (parks, gardens and green areas) and public safety (or sense of security). In the past, grown greenery was seen as a security threat, potential hiding of different robbers. In the surroundings of trade routes, castles and towns were therefore trees and shrubs removed. After the creation of public green spaces (especially since 19th century), was appeared a problem of relationship between crime and forms of greenery in the city. Now appears that the public safety (or sense of security) related not to greenery as such, but with the suitable or unsuitable form of green spaces (quality of city environment).

18

Úvod (cíl a výzkumné metody)

Není pochyb o tom, že zeleň a zejména její forma ve městě a v jeho okolí, pokud nemá na bezpečnost ve městě přímý vliv, určitě výrazně ovlivňuje subjektivní pocit bezpečí. Prostor, který je nepřehledný, s hustou a neprostupnou vegetací a temnými zákoutími, kde chybí možnost výhledu i ochrana před pohledy zvenčí, vyvolává nepříjemný pocit dezorientace, neporozumění a často nespecifikovaného strachu či obav. Výzkumy ukazují, že místa, která umožňují potenciální úkryt pachatele na straně jedné a omezené vyhlídky či možnosti úniku na straně druhé, jsou vnímána jako nebezpečná [5].

Tento text není a ani nemůže být vyčerpávajícím výkladem všech souvislostí a aspektů vztahů městské zeleně k pocitu bezpečí (či reálnému nebezpečí) ve městě (zcela například pomíjí bezpečnost dopravy, kterou také může nevhodně navržená zeleň ovlivnit, pád stromů, větvi, snížení průtoků koryt při povodních atd.). Je spíš krátkým zamyšlením nad touto otázkou, doplňující mozaiku mnoha dalších úvah a aspektů, které s rozsáhlým tématem zeleně v sídlech

souvisí. Metodicky vychází ze studia uvedené literatury a pramenů a dále z letitých zkušeností s výukou (včetně ateliérové) urbanismu a urbanistické kompozice, z rozhovorů se studenty, s obyvateli měst i z vlastních postřehů a pocitů při vnímání města a jeho prostředí.

1. Město a bezpečnost

Jednou z hlavních funkcí starých měst byla větší bezpečnost, jak vnější, tak vnitřní, a to v souvislosti s dvojitou povahou nebezpečí či ohrožení společnosti. O tom, že prvním účelem stavby měst bylo větší bezpečí, píše již Platón ve svém dialogu Prótagoras [24]. Bezpečí, zažívání pocitu vlastní ontologické jistoty, je základní složkou pocitu štěstí a svobody. S prvními městy je tedy spjat motiv bezpečí a ochrany vlastní komunity a vlastních hodnot [29]. Město lze dokonce mimo jiné charakterizovat jako jednotku schopnou při svém vzniku vlastní obrany a právě schopnost vyzbrojení a ustavení obce je historicky jednou z možných (nikoli jediných) podmínek vzniku měst [30].

Umělé prostředí města bylo oddělené od okolní přírody, „proti“ přírodě a na obranu proti ní, posvátným příkopem nebo hradbou [24], oddělujícím „náš“ svět (*kosmos*), od onoho „druhého“ světa, který je cizí, neuspořádaný, obydlený strašidly, démony, „cizinci“ (*chaos*). Na Západě byly ve středověku dokonce rituálně vysvěcovány hradby města, aby chránily před démonem, nemocí, smrtí, tj. obranné soustavy okolo obydlených míst byly původně také obranami magickými. Symbolické myšlení té doby připodobňovalo nepřítele k démonu a smrti, neboť výsledek jejich útoků je vlastně týž, ať jsou to vojáci nebo démoni, tj. trosky, rozklad a smrt [4].

Také u středověkých měst byla hlavním motivem výstavby bezpečnost. Nebezpečnost doby, ve které se teprve postupně vytvářejí stabilní správní struktury středověkých států, vede k jasným prioritám stavby měst. Nejdůležitějším a nejnákladnějším stavebním dílem města byl co možná nejdokonalejší fortifikační systém. Veškerý život města byl tedy obrácen dovnitř hradeb. Přísně vymezený prostor proto musel obsáhnout všechny funkce životaschopného sídla – bydlení, výrobu, obchod, správu i duchovní život. Trasa opevnění byla určena současně se založením města a vymezila jeho pevný obrys přetrvávající po staletí [14].

V této fázi byl kladen důraz zejména na obranu před vnějším nepřítelem, barbarským cizincem, vojskem znepřáteleného panství atd. [30]. Zdůraznit je třeba ovšem i pocit bezpečí, který souvisí s pochopením, ztotožněním se či srozumitelností prostředí. Člověk tradiční společnosti zakouší potřebu existovat v celistvém a uspořádaném světě (*kosmu*), ve kterém se orientuje a který chápe jako významuplný, aby mohl zakoušet „svou“ zem, „své“ město, „svou“ ves, „svůj“ dům. Identifikace a orientace jsou základními stránkami bytí člověka ve světě, základnou pro pocit, že někam náleží. I tato témata souvisí s otázkou bezpečí [19].

2. Ambivalentní vztah k přírodě a zeleni

Vztah člověka k přírodě a krajině a jejich oceňování se v průběhu lidských dějin postupně proměňoval a vývoj estetického vnímání přírody je dnes dobře popsán i v české literatuře [28]. Jak uvádí Komárek [8], je až podivuhodné, jak protilehlé aspekty ve vztahu k přírodě jednotlivé epochy akcentovaly.

Pro zjednodušení můžeme předložit dva koncepty, pracovně je lze nazvat „začarovaný les“ a „malebné místo“. Schama to nazývá dvěma podobami Arkádie, které vždy existovaly, zpustlá a upravená, temná a prosvětlená, místo pastýřské idylly i místo primitivní paniky [21]. Jak uvádí Staněk [25], les a strach k sobě patří, a spolu s vesmírem a mořem je les nejdůležitější hororovou „heterotopií“, tj. prostorem jiného (jiným prostorem), což dokládají četná literární díla. V nich se les vyskytuje jako místo nebezpečných bytostí a jevů, od démonů přes zvířata a projevy prapůvodních sil až po domorodce ovládající černou magii. Ale i samotný les často vystupuje jako vůlí vybavená nepřátelská bytost, či jako místo, kde se vyskytují jednotlivé zlé stromy. Vedle lesa jako místa nadpřirozeného zla, je častokrát les popisován jako místo zla přirozeného, jako místo obnažení děsivé lidské přirozenosti či místo ohrožení jinými. V neposlední řadě je pak les vnímán i jako místo setkání s nepřátelskou, vražednou přírodou, kde jde o holé přežití. Tato archetypální podoba lesa jako temného, člověku nepřátelského a do jisté míry nebezpečného místa se promítla i do folklóru. Pocit vyplývající ze spojení volné přírody s nekontrolovanou divokostí a zlem velmi dobře zachycuje svět pohádek bratří Grimmů (Červená Karkulka, Jeníček a Mařenka) [8], kde v lese číhá nebezpečí, buď přirozené (vlk, loupežníci) či nadpřirozené (Ježibaba) a šťastný konec spočívá mj. v nalezení cesty z lesa ven. Prapůvodní strach z lesa v asociaci s temnotou a neznámem přežívá, neuvědoměle, i dnes a setkáváme se s ním jak u dětí, tak dospělých [3]. Příroda je v tomto konceptu vnímána jako silná, nezvládnutelná, nepoddajná, nekontrolovaná, divoká, a tudíž zlá.

Na druhé straně stojí „malebné místo“ (*locus amoenus*) spjaté s motivem známým z antické báje o „zlatém věku“, s nímž je spojována panenská příroda a morálně neporušený prostý život v souladu s ní. Ideální bukolická krajina zabydlená pastýři, bůžky, venkovany, kteří žijí pohodovým životem stranou politických a obchodnických intrik, i prvky nenarušené přírody [3], arkadská krajina. Je to místo určené k požitku, místo bezpečí a harmonie, ztracený ráj popisovaný v knize Genesis. Topos „idylického místa“, v podstatě park, se objevuje i v řadě literárních děl. K vybavení takového místa patří strom či hájek (ideální les) poskytující stín, pramen, louka s květy a zpěv ptactva [26]. Zjednodušeně lze říci, že idylické místo je pokleslé, změkčené a de facto profanizované místo původně ideální. V *Babičce* Boženy Němcové má podobu „rozkošného údolíčka“ s jeho prakticky absolutní sociální otevřeností či prostupností. V Raisových *Zapadlých vlastencích*, v *Pohorské vesnici* Boženy Němcové či v *Roku na vsi* bratří Mrštíků má krajina podobu zapadlého horského kraje, v *Pohádce máje* Viléma Mrštíka pak lesního zátiší s Helenčinou zahrádkou a skrytým lesním koutem [6].

Podobně můžeme dvě krajní polohy vidět i v dějinách zahradního umění, kdy vedle sebe po staletí existují zahrady více přírodní (zjednodušené nazývané „anglickými“) a více formální (geometrické). Pro zjednodušení jim můžeme dát názvy podle jmen biblických bratří Kaina a Ábela (Gn 4,1-16). Ábel byl pastýřem ovcí a zastupuje krajinu bukolickou, přírodní, přirozenou (dnes bychom řekli živočišnou produkci), Kain byl zemědělcem (obdělával půdu) a symbolizuje tvorbu zahrad formálních, geometrických, zahradnický udržovaných (rostlinnou produkci). Souběžná existence formálních a „anglických“ zahrad je důkazem duality protichůdných ideálů, formální geometrie a volné krajinářské kompozice, architektonického a malířského pojetí tvorby zahrad. Dualita kultivačních forem je dualitou světa. Na jedné straně je lovec, pastevec a rybář, který prochází dějinami až k vyhraněné krajině anglické, skotské a irské. Na druhé straně zahradník, zemědělec a vinař, který zakládá zahrady, buduje terasy, vytváří svět rostlin sázených do řádků a řad. Oba typy zahrady jsou zobrazením ráje, vrcholně idealizované krajiny [14].

3. Několik příkladů z minulosti

Cílem této kapitoly není obšírný výklad vztahu zeleně a bezpečnosti v dějinách urbanismu, nýbrž jen několik příkladů z historie, které ukazují, že zeleň často byla vnímána v souvislosti s bezpečností či pocitem bezpečí.

Vegetace, jak již bylo řečeno, umožňuje úkryt, tj. nebýt viděn, někomu, kdo se za zeleň skrývá. Z toho může vyplývat v místech s hustou vegetací racionálně podložený i iracionální pocit nebezpečí. Ve středověku, kdy bylo cestování plné obav z loupežníků a lapků všeho druhu, se objevují předpisy chránící cestující před možným rizikem ukrytým v husté zeleni. Kvůli bezpečnosti a zvýšené ochraně před loupežníky přepadajícími počestné cestující bylo v roce 1361 v Čechách nařízeno všem vrchnostem vyklesat křoviny a stromy po obou stranách městských stezek na vzdálenost „*co by dohodil kamenem obejzatými prsty*“. Podobně v roce 1578 bylo nařízeno vymýtit obě strany silnice do šířky jednoho lesního provazce, tj. asi 32 m. V 17. století, což je mj. doba třicetileté války a z ní pramenících obav a nejistoty, neboť moc zeměpanských a vrchnostenských úřadů nebyla ještě plně upevněna a k přepadávání formanů a dalších cestujících docházelo poměrně často, byla tato vzdálenost vymezena tak, „*jak dalece by ranou pistole dosáhnouti aneb vůz se šesti koňmi volně obrátiti mohl*.“ [31, 9] Podobná nařízení vznikala i jinde. Anglický král Edward I. vydal v roce 1285 nařízení, že majitelé musí vyčistit od vegetace okolí obchodních cest v šířce dvou set stop na každou stranu, jinak budou poháněni k odpovědnosti za loupeže a zločiny, které by byly na cestě spáchány [11].

Podobně byly z bezpečnostních důvodů odstraňovány stromy a keře z okolí hradů a opevněných měst. Ze strategických důvodů je ponechán kolem hradeb nezastavitelný pás (pozdější koliště – glacis), ze kterého byly odstraňovány i stromy a keře, aby neposkytovaly nepříteli ochranu. Až za ním se později případně rozvíjela předměstí. V klidnějších dobách byly v okruhu hradeb zřizovány zahrady, vinice či zemědělské plochy [14, 12]. Plochy stromovek a pastvin za humny vsí a za hradbami měst tvořily „parkovou“ strukturu okolí lidských sídel a staly se nedílnou a půvabnou součástí prostředí středověkého člověka („gotická parková krajina“) [10]. Nejednalo se o les ani háj, tím méně ovocnou zahradu. Tato parková struktura souvisí s kultivačním procesem. V raném středověku neexistovalo kosení luk a sušení sena. Jako píce na zimu sloužilo listí stromů, olamované i s větvíčkami. Probírka listnatých stromů a redukce jejich korun spolu s pastvou (vepří) vedla k parkovému rozvolnění stromovek (oblíbený zvláště jasan). Takové „krajinářské parky“ s kultivovanými lesními porosty a s dosazovanými stromy objevujeme v literárních popisech i na středověkých obrazech [10, 2]. Nezastavitelný pás kolem opevněných měst přetrvával až do 19. století. Poměrně široký pruh území nakonec zvláště po odstranění hradeb umožňoval vznik a rozvoj velkých ploch veřejné zeleně, neboť je šťastnou souvislostí, že boření hradeb se časově kryje s výrazným parkovým hnutím [17]. Například ve Vídni byla kolem hradeb vnitřního města stanovena 200 sáhů (378 m) široká nezastavitelná zóna označená mezníky. Za účelem dosažení lepšího střelného pole byla rovněž omezena podlažnost domů v předměstích. V souvislosti s uherským povstáním v roce 1704 bylo rozhodnuto opevnit i předměstí. V březnu téhož roku začala výstavba tzv. *Liney*, sestávající z hradby, příkopů a palisád. *Linea* chránící předměstí měla délku 13.452 m. Kolem ní byla stanovena nezastavitelná zóna, vně hradeb 100 sáhů (190 m) a uvnitř 12 sáhů (23 m) [18, 20]. Podobný pás existoval podél hradeb i v Praze, i zde existovala omezení pro jeho využití, v případě vojenského ohrožení musely být všechny objekty v hradebním okruhu zbořeny a zeleň vykácena.

Dosud bylo pojednáváno o zeleni mimo měst či v jejich okolí. Další otázky se objevily se vznikem veřejně přístupných ploch zeleně přímo ve městě. Obdobím, které veřejnou zeleň ve

městech výrazně akcentovalo, bylo již 19. století. Ve 20. století se v urbanismu střídaly centralizační a decentralizační koncepce, měnily se akcenty i politická zadání, ale hodnota zeleně, poznaná a všeobecně přijatá o století dříve, již nebyla zpochybňována, ačkoli praxe tomu ne vždy odpovídala a odpovídá. V posledních letech důraz obyvatelstva na městskou zeleň opět nabývá na síle. Ulice jsou zacpány, provoz druhého bytu na venkově se zdražuje. Opět stoupá zájem o trávení volného času přímo ve městě. Kvalita životního prostředí a množství zeleně se znovu stává ukazatelem kvality bydlení a také výrazným činitelem ovlivňujícím atraktivitu dané lokality. Řada sídlišť, parků a parkově upravených ploch je postupně revitalizována, plochy zeleně jsou doplňovány o další funkce a stávají se stále důležitější složkou životního prostředí města [14, 12, 15, 2].

Řada nejstarších veřejně přístupných ploch zeleně bývala oplocená a přístupná pouze na vstupenky (např. slavná Kanálka). Další možností kontroly, která ovlivňuje chování lidí a jejich pocit bezpečnosti, bylo placení uniformovaných hlídačů. Vandalismus byl nakonec vážným problémem i v 19. století. Pro zajímavost lze uvést několik citací z archivu Okrašlovacího spolku Renner ve Strakonici [13, 16]. Opakují se v nich stesky na výtržnosti v parku, kvůli kterým se mu raději „slušní“ občané vyhnou. V přípisu z roku 1895 se dočítáme: *„že scházejí se tam zvláště večer výrostkové, pozdě do noci potulují se parkem, kazí stromové, ruší klid v této části města a vůbec počínají si tak, že není možno v tu dobu slušnému obecnstvu se tam procházeti.“* [23]

V roce 1912 píše správce sadů městské radě: *„Školní hoši dělají v křovinách škodu – vědí, že je hajný nechytí. Večer je park úplně bez dohledu a tu od dubna do října dělá chasa, co chce – rámusí, povykuje, vejrostkové pokřikují na obecnstvo, které se následkem toho parku rádo vyhne.“* Text plakátu z roku 1925, který býval vylepován po městě, uvádí: *„Občané! Čistě, uspořádané město láká cizince a ti přináší všemu obyvatelstvu hmotný zisk. Vedle čistých domů a ulic vábí cizince místní památnosti, úprava sadů a schůdné okolí. Zdejší spolky (...) starají se všemožně, aby návštěvníci města odnášeli si odtud pěkné dojmy a bylo by tomu tak, kdyby zločinné ruce neničily to, co s láskou vybudováno bylo pro útěchu všech bez rozdílu vyznání politického a náboženského. Poškozovány jsou naše krásné městské sady, lavice v nich lámány, popisovány, pořežávány a upravené trávníky ničeny. Okolí pomníku slavného rodáka našeho Fr. L. Čelakovského uváleno tak, že zasetá tráva ani nevzešla, s námahou sehnané křoviny a kapradiny vytrhány a pošlapány. Z místa, na které má každý pohlížeti s pietou, učiněno strakonické ‘Ostende’, ukazující svoji mravní ubohost zrakům návštěvníků Podskalí. S velkou obtíží pořízená stezka k pomníku je ničena a dveře u vchodu ukradeny. Bojíme se, aby nebyl podobný osud pomníku Husova, k němuž postaven teprve základ a je již rejdištěm dětí (...). Poslední postesknutí je z roku 1932, zmiňuje se o tom, že (...) značná část našich lidí, kteří parku hodně používají, nemá smyslu pro pořádek a čistotu. Trávníky tam vyrudly, tráva plotem vyčuhovala do chodníků, slušný cizinec i domácí občan pro množství pohozených zápalek, pro zbytky cigaret, papíry a poplivaná místa nemohl z ošklivosti lavic použít. Část parku kol sousoší byla letos vůbec pustošena.“* [23]

Chování lidí je mimo jiné ovlivňováno formou prostředí, což se týká i formy zeleně. Když byla například ve Vídni v letech 1821 až 1823 plánována a realizována *Volksgarten*, první nová, veřejně přístupná a jako veřejně přístupná i budovaná parková plocha Vídně, byla založena v geometrickém stylu, bez keřů a houští, aby policie mohla prohlížet zahradu, neboť *neplechám a nemravnostem nemá tento park sloužit* [20]. I v současnosti existují v USA programy na aktivní odstraňování vegetace v problémových místech, které mají sloužit v boji proti pouličnímu násilí a kriminalitě [11].

4. Další předpoklady

K závěrům budu směřovat i za pomoci několika dalších tezí, které jej mohou podpořit či prohloubit. V současnosti jsou k dispozici, zejména u přírodovědně orientovaných autorů, kteří vykládají lidský vztah ke krajině na základě biologické determinace, různé biopsychologické teorie vnímání krajiny, dle kterých pro člověka vyplývá estetická preference určitého typu krajiny z jeho evolučního vývoje (evoluční teorie estetiky) [7]. Byť žádná z těchto teorií není beze zbytku přijímána a každá má své příznivce i odpůrce, přináší řadu podnětů použitelných při úvaze o vztahu městské zeleně, její formy a pocitu bezpečí.

Pro staré lovce a sběrače byl výběr prostředí zásadní. Krajina musela poskytovat dobrý rozhled a být přehledná a také prostupná, musela umožňovat výhled (*prospect*). Dále má ovšem člověk i potřebu ochrany a úkrytu (*refuge*). Tato teorie (*prospect-refuge theory*), kterou poprvé navrhl anglický geograf Jay Appleton v roce 1975 [1], tedy říká, že člověk hodnotí pozitivně ty typy krajiny, které nabízí možnosti jak vidět (vyhlídka) a nebýt při tom viděn (útočiště).

Všeobecně oblíbená je v tomto směru hypotéza o lidské preferenci krajin savanového typu (*savanna theory*), vycházející z předpokladu že se naši lidští předkové vyvíjeli ve východoafrické savaně a že i naše momentální fyzická a psychická konstituce nese významné otisky tohoto prostředí. Jedná se vlastně o již zmiňovanou arkadskou resp. parkovou krajinu, mírně zvlněnou, kde se střídají otevřené zatravněné plochy s jednotlivými stromy, menšími lesíky a s vodou (napajedlem), v níž se pasou stáda dobytka. Jestliže *savanna theory*, byť je velmi líbivá a populární, je pro řadu autorů příliš zjednodušující a nekredibilní, existuje značná shoda na základních prvcích, které esteticky příznivá hodnocení krajiny obsahují. Jsou jimi přítomnost vody, vysoké stromy, orientační body a vyhlídky, polootevřená prostranství umožňující snadný pohyb, mírně zvlněný terén, nenarušený výhled na horizont, zelené rostliny. Preference krajiny savanového, arkadského a parkového typu se často opakuje, ačkoli savana je jen jeden z možných typů [27].

Druhým východiskem je dnes – byť také ne všeobecně – přijímaná myšlenka, že chování člověka determinuje jeho prostředí. Konkrétní uspořádání prostoru může snížit či naopak zvýšit kriminalitu a tímto způsobem působí i zeleň. Klasickým dokladem této zásady, o které píše již Platón, je teorie rozbitého okna (*broken windows theory*), vytvořená J. Q. Wilsonem a G. L. Kellingem v roce 1982 [32]. Podobné výzkumy prováděl P. Zimbardo, který rozebírá vlivy odbourávající naše dispozice k dobru. Jsou to podle něj zbavování se zodpovědnosti, poslušnost vůči autoritě, ale také anonymita, prostředí či lhostejnost [33].

Závěry

V minulosti – jak dokládá řada příkladů, z nichž jsou výše některé zmíněny – byla zeleň vnímána jako určité bezpečnostní riziko, neboť se mohla stát útočištěm nepřátelům, lapkům či loupežníkům. Jednalo se především o zeleň mimo měst a v jejich okolí. S rozvojem veřejné zeleně ve městech se objevuje otázka bezpečnosti vnitřní, jak reálné, tak pocitu bezpečí. Je pozorováno, že prostředí, kde se objevuje hustá vegetace znemožňující přehlednost, vyvolává pocit strachu z možného napadení. Dlouholeté zkušenosti ukazují, že hustá vegetace („začarovaný les“) slouží jako možné krytí kriminálních aktivit, bezdomovců, narkomanů, pouličních násilníků či různých deviantů. Hustá vegetace, která blokuje výhled a vytváří nepřehledný prostor, tj. brání možnosti vidět (vyhlídka) a nebýt při tom viděn (mít krytá záda), tedy zvyšuje pravděpodobnost pouličního násilí a vyvolává pocit strachu.

Na druhou stranu výzkumy ukazují, že kvalitní prostředí s vhodnou zelení působí pozitivně a nemá na kriminalitu negativní vliv. Naopak přispívá k většímu subjektivnímu pocitu bezpečí a dokonce pouliční zločinnost snižuje [11]. Závěrem lze tedy konstatovat, že zeleň a její forma může mít vliv na reálnou bezpečnost i na subjektivní pocit bezpečí. Otázka tedy nesouvisí s přítomností zeleně jako takové – neboť výzkumy ukazují, že kvalitní zeleň naopak kriminalitu snižuje – ale s její formou, která musí odpovídat danému prostředí.

Jestliže park či jiná zelená plocha je kvalitní, přehledná, osvětlená, udržovaná a s dostatečnou kontrolou, nemá na bezpečnost ve městě (ani na subjektivní pocit bezpečí) negativní vliv (teorie rozbitého okna). Otevřené prostory se zelení a stromy s vysokou korunou, květiny či nízce střižené keře, které omezují pouze minimálně přehlednost prostoru (savana, Arkádie či malebné místo), nevyvolávají problémy.

Lze tedy shrnout, že vegetace usnadňuje kriminální chování (či vyvolává obavy z kriminálního chování) zejména potud, pokud omezuje přehlednost a kontrolu prostoru [11].

Použité zdroje (abecedně):

- [1] APPLETON, Jay, *The Experience of Landscape*. Hoboken, U.S.A.: John Wiley & Sons Inc., 1975. ISBN 0471032565 / 9780471032564.
- [2] BALLING, John D. – FALK, John H., Development of visual preference for natural environments. *Environment and Behavior* 14. 1982, no. 1, pp. 5–28. ISSN 0013-9165.
- [3] BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila – KYSUČAN, Lubor, Les jako locus amoenus? – estetika lesa v antické literatuře. In: KLVAČ, Pavel (ed.), *Člověk a les*. Brno: Masarykova univerzita, 2006. s. 28–35. ISBN 80-210-4202-8.
- [4] ELIADE, Mircea. *Posvátné a profánní*. Praha: OIKOYMENH, 2006. 148 s. ISBN 80-7298-175-7.
- [5] FISHER, Bonnie S. – NASAR, Jack L. Fear of Crime in Relation to Three Exterior Site Features. Prospect, Refuge, and Escape. *Environment and Behavior* 24. 1992, no. 1, p. 35-65. ISSN 0013-9165.
- [6] HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím. Kapitoly z literární topologie*. Praha: Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.
- [7] KLVAČ, Pavel, Člověk, krajina, krajinný ráz. In: KLVAČ, Pavel (ed.), *Člověk, krajina, krajinný ráz*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 5–7, ISBN 978-80-210-5090-7
- [8] KOMÁREK, Stanislav, Příroda a kultura. In: STIBRAL, Karel et al. (eds). *Zahrada. Přirozenost a umělost*. Praha: Dokořán, 2012, s. 23–36, ISBN 978-80-7363-431-5.
- [9] KUBEŠA, Petr. Stručný přehled použití alejí v historii a legislativa upravující jejich použití od poloviny 18. století do začátku století 20. In: *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí*. Olomouc, NPÚ, 2007, s. 137–149. ISBN 978-80-86570-11-2.
- [10] KUČA, Otakar. Malířství a genese krajinářské architektury. In: *Kompozice zahrad v dějinách umění*, Tábor: Dům techniky ČSVTS České Budějovice, 1987, s. 12–18.
- [11] KUO, Frances E. – SULLIVAN, William C. Environment and Crime in the Inner City. Does Vegetation Reduce Crime? *Environment and Behavior* 33. 2001, no. 3, pp. 343–367. ISSN 0013-9165.
- [12] KUPKA, Jiří, *Zeleň ve vývoji našich historických měst*. Disertační práce, Praha, FA ČVUT, 2005.
- [13] KUPKA, Jiří. Počátky veřejné zeleně ve Strakonici. In: *Vlastivědný sborník Strakonice 3. Kapitoly ze života města*. Strakonice: Město Strakonice, 2005, s. 251–272. ISBN 80-239-4790-7.
- [14] KUPKA, Jiří. *Zeleň ve vývoji města*. Praha: Nakladatelství ČVUT, 2006. ISBN 80-01-03443-7.

- [15] KUPKA, Jiří: Historický vývoj městských parků. In: *Tvorba měst a péče o městskou zeleň*. Průhonice: VÚKOZ, 2007, s. 14-17. ISBN 978-80-85116-56-4.
- [16] KUPKA, Jiří. (2010b): „Za města krásnější.“ Angažmá měšťanské společnosti v okrašlování měst. In: *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost*, č. 7, 2010, s. 67–69. ISBN 978-80-85031-86-7 ISSN 1214-5211.
- [17] KUPKA, Jiří. Urban Landscape in the Period of Industrialization, *Historická geografie Historical geography*, roč. 38, č. 1, 2012, s. 143–164. ISSN 0323-0988.
- [18] MOLLIK, Kurt – REINING, Hermann – WURZER, Rudolf. *Planung und Verwirklichung der Wiener Ringstrassenzzone*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1980. ISBN 3-515-02481-6.
- [19] NORBERG-SCHULZ, Christian, *Genius loci. Krajina, místo, architektura*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-80-7363-303-5.
- [20] REINING, Hermann, Vývoj veřejně přístupných parků Vídně. *Zahrada – park – krajina*, 4/99, s. 18-19, č. 6/99, s. 5–7. ISSN 1211-1678.
- [21] SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť*. Praha: Argo/Dokořán, 2007. ISBN 978-80-7203-803-9 (Argo), 978-80-7363-071-3 (Dokořán).
- [22] SOJKOVÁ, Eva et al. *Zeleň městských památkových zón Středočeského kraje*. Průhonice: VÚKOZ, 2014. ISBN 978-80-87674-06-2.
- [23] SOKA Strakonice, fond Spolek Renner Strakonice, kart. 1.
- [24] SOKOL, Jan. *Člověk a náboženství. Proměny vztahu člověka k posvátnému*. Praha: Portál, 2004. 246 s. ISBN 80-7178-886-4.
- [25] STANĚK, Jan, Topos lesa v literárním hororu. In: STIBRAL, Karel et al. (eds.), *Kauza les. Environment jako estetický problém*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. s. 135–152, ISBN 978-80-244-2572-6.
- [26] STANĚK, Jan – DADEJÍK, Ondřej – STIBRAL, Karel, Zahrada – mezi přirozeností a umělostí. In: STIBRAL, Karel et al. (eds). *Zahrada. Přirozenost a umělost*. Praha: Dokořán, 2012, s. 7–22, ISBN 978-80-7363-431-5.
- [27] STELLA, Marco – STIBRAL, Karel, Opravdu máme rádi savanu? Aneb Biopsychologická východiska vnímání krajiny. In: KLVAČ, Pavel (ed.), *Člověk, krajina, krajinný ráz*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 8–21, ISBN 978-80-210-5090-7.
- [28] STIBRAL, Karel, *Proč je příroda krásná?* Praha: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-008-7.
- [29] VACKOVÁ, Barbora. Cizinec v ideální společnosti. In: FERENČUHOVÁ, Slavomíra et al. (eds.). *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. Červený Kostelec: Pavel Mervart / Brno: Masarykova univerzita, 2009. s. 13–30. ISBN 978-80-86819-86-3, 978-80-210-4866-9.
- [30] VACKOVÁ, Barbora. *Prostor, moc a utopie. Ideální město a jeho společnost*. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 171 s. ISBN 978-80-210-5252-9.
- [31] VELIČKOVI, Petr a Markéta. *Aleje české a oravské krajiny. Historie a současný význam*. Praha: Dokořán, 2013. ISBN 978-807363-413-1.
- [32] WILSON, James Q – KELLING, George L., *Broken Windows: The police and neighborhood safety*, The Atlantic, Mar 1982.
- [33] ZIMBARDO, Philip G., *Moc a zlo*. Praha: Moraviapress, 2005. ISBN 80-86181-80-4.

PEVNOSTNÍ VS. VEŘEJNÝ PROSTOR MĚSTA. VÝVOJ VYBRANÝCH MĚSTSKÝCH PROSTORŮ V HRADCI KRÁLOVÉ OD PEVNOSTI K DNEŠKU

STRONGHOLD AREAS VS. PUBLIC SPACES OF THE CITY. DEVELOPMENT OF SELECTED URBAN SPACES IN HRADEC KRÁLOVÉ FROM THE STRONGHOLD ERA TO THE PRESENT DAY

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68/54, Praha 17 - Řepy
e-mail: vladimira.silhankova@vsrr.cz

Klíčová slova:

veřejné prostory, Hradec Králové, urbanismus, územní plánování, náměstí Svobody, Gočárova třída, Ulrichovo náměstí

Key words:

public spaces, Hradec Králové, urbanism, urban planning, Svobody square, Gočárova avenue, Ulrichovo square

Abstrakt:

Systém veřejných prostorů je zásadní nejen pro prostorovou organizaci města, ale i pro fungování života města jako takového. V případě transformace pevnostních měst na města moderní bývá akcentován význam okružní třídy, ale vlastní život města se přitom odehrával a odehrává v prostorech zcela odlišných, na náměstích, městských třídách a v řadě dalších „spojujících“ ulic. **Článek se zaměřuje na veřejné prostory centrálního Hradce Králové, které vznikly v průběhu transformace města z pevnosti na moderní město a na jejich význam pro formování Hradce Králové jako „velkoměsta“.** Důraz je kladen na ústřední soustavu městských prostorů západně od Pražského mostu – náměstí Svobody, Gočárovu třídu a Ulrichovo náměstí.

Metodologicky je článek založen na analýze historických údajů, jejich deskripci a komparaci s obecnými metodologickými přístupy v oblasti zkoumání veřejných prostorů.

Abstract:

The public space system is of key importance not only for the spatial organisation of the town, but also for the functioning of town life as such. In the instance of the transformation of stronghold towns into modern cities, it is the significance of the ring road which is usually emphasised, nonetheless the actual life of the town used to take part and still does in totally different spaces, such as squares, city avenues, and many other "connecting" streets. **The article focuses on public spaces of central Hradec Králové formed in the course of the transformation of the town from the stronghold into a modern city and their importance in the development of Hradec Králové as a "city".** The emphasis is placed on the central system of urban spaces west of Prague Bridge, i.e. Liberty Square, Gočár Avenue and Ulrich Square.

From the methodological point of view, the article is based on an analysis of historical data, their description and comparison with general methodological approaches in exploring public spaces.

Úvod

Veřejné prostory vytváří specifický a nezaměnitelný obraz každého města. Prostřednictvím veřejných prostorů obyvatelé i návštěvníci město vnímají, popisují, a také samozřejmě hodnotí. Jako „veřejné prostory“ charakterizujeme všechny „nezastavěné prostory ve městě, které jsou volně (bezplatně) přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města, buď nepřetržitě, nebo s časovým omezením (např. parky zavírané na noc). Základní charakteristikou veřejného prostoru je jeho obyvatelnost spojená s užitností pro obyvatele, tj. musí sloužit obyvatelům města k provozování nejrůznějších činností pohybových (chůze, jízda na kole) a pobytových (sezení, hry)." (Šilhánková, 2003) Veřejné prostory se ale ve městě nenacházejí samostatně – izolovaně, ale vytvářejí, někde více a jinde méně, rozsáhlý systém. Systém veřejných prostorů města je tvořen sítí ulic, náměstí, zelených ploch a ostatních prostorů, které umožňují zajistit základní fungování města – pohyb po něm a pobyt v něm. Systém veřejných prostorů města je výslednicí dlouhodobého procesu vzniku a růstu města. Systém veřejných prostorů, zejména ulic a náměstí, je v čase poměrně stabilní – spíše se setkáváme s nahrazením starého domu novým než změnou trasy staré ulice. (Šilhánková, 2003) Protože předmětem našeho zájmu je období od zrušení pevnosti a bourání hradeb přibližně do počátku 2. světové války, pojďme se tedy na vývoj systému veřejných prostorů města Hradce Králové v této etapě podívat podrobněji.

Systém veřejných prostorů města Hradce Králové

Hradec Králové v rozsahu dnešního historického jádra byl sevřen mohutnými hradbami barokní pevnosti. Vzhled města v hradbách – jeho prostorové uspořádání i systém veřejných prostorů – nám zůstal velmi dobře zachován nejen v historických pramenech, jako je např. Žaloudkův model pevnosti, ale zejména v realitě samé. V době pevnosti, v důsledku nedostatku stavebních pozemků se finálně stabilizovala uliční struktura v historickém jádru – zejména plná obestavba bloků severně Velkého náměstí.

Obrázek 1: Regulační plán Hradce Králové z roku 1890 od Josefa Zámečnicka – výřez

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Od konce 19. století ale již dochází k mohutnému rozvoji města, při kterém vzniká rozsáhlá zástavba dnešního centra města mezi pravým břehem řeky Labe a Pražským Předměstím. Veškerá výstavba v té době probíhala na podkladě regulačních plánů. První z nich vytvořil Josef Zámečnick v roce 1890. Tento plán již v sobě nesl prvky radiálních ulic a okruhu v obrysu hradebního obvodu. Na základě tohoto plánu vzniká náměstí Svobody se základem „trojzubce“ cest, obě labská nábřeží – Eliščino a Tylovo a je fixován průběh Pražské silnice (dnešní tř. Karla IV.)

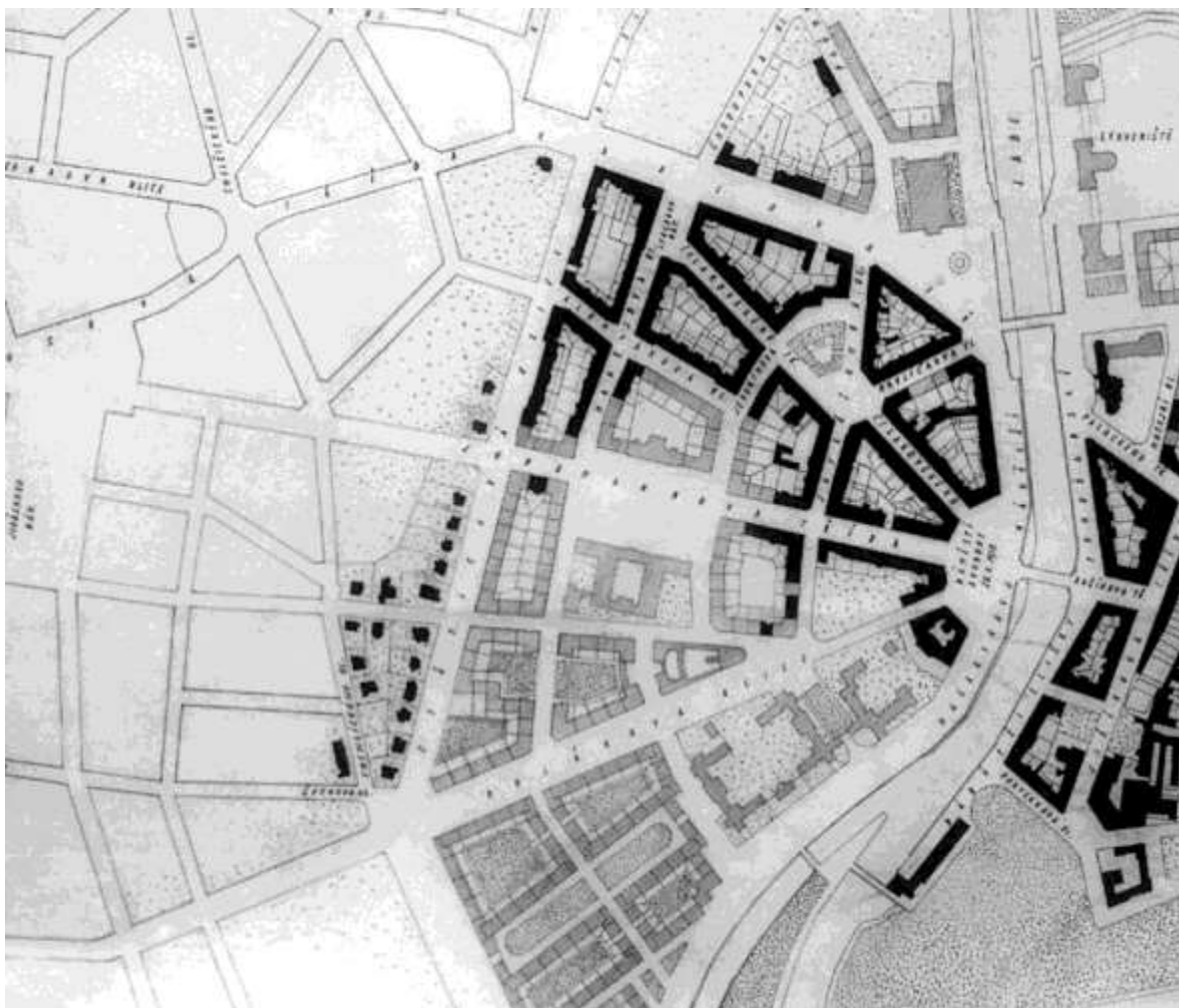
V roce 1909 proběhla soutěž na nový regulační plán, jejímiž vítězi se stali Vladimír Zákrejs, Josef Šejna a Václav Reichl ml. V jejich návrhu se objevuje myšlenka vytvoření městské okružní třídy architektonizované po obvodě veřejnými budovami. Vypracování regulačního plánu bylo v roce 1911 svěřeno Václavu Reichlovi ml. a Oldřichu Liskovi. Tento regulační plán již důsledně uplatňuje radiálně okružní systém a řeší i nově vznikající potřebu koordinace rozvoje Hradce Králové s jeho předměstími, zejména s Pražským Předměstím, jehož směrem se město rychle rozrůstalo. Podle tohoto plánu je postaveno zejména dnešní Masarykovo náměstí a síť ulic s ním prostorově souvisejících (Čelakovského, Havlíčkova aj.)

Obrázek 2: Generální zastavovací plán města 1911
od Oldřicha Lisky a Václava Rejchla ml. – výřez

Zdroj: Potůček, [2009]

Zcela novou kvalitu do tvorby veřejných prostorů nové části centra Hradce Králové přináší Josef Gočár, který vytvořil další regulační plán města v letech 1926 – 28. Gočár, tak jako jeho předchůdci rozvíjí město radiálně okružním systémem. V tomto svém plánu soustřeďuje veřejné budovy do podnože starého města a na nábreží a zajišťuje dálkové průhledy po radiálách na historickou siluetu města.

Obrázek 3: Gočárův regulační plán Hradce Králové z roku 1926 – výřez

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Při porovnání Gočárova regulačního plánu s původní situací v roce 1890 je v plánu patrná půdorysná stopa pevnosti, kterou respektovali i starší regulační plány (trasa aleje V Lipkách, směr dnešní Gočárový třídy a poloha dnešního Ulrichova náměstí, trasa ul. Karla IV. i trasa ulice Střelecké).

Význam Gočárova přínosu pro rozvoj systému veřejných prostorů je proto zejména v jeho soustředění se nejen na základní regulaci, ale také na kultivaci parteru nově vznikajících nebo i existujících ulic a náměstí. Vrcholem jeho díla v této oblasti jsou především výstavba Ulrichova náměstí a přestavba a úprava náměstí Masarykova.

Obrázek 4: Porovnání základních prostorových prvků Královéhradecké pevnosti a Gočárový regulace

situace 1890

plán 1926

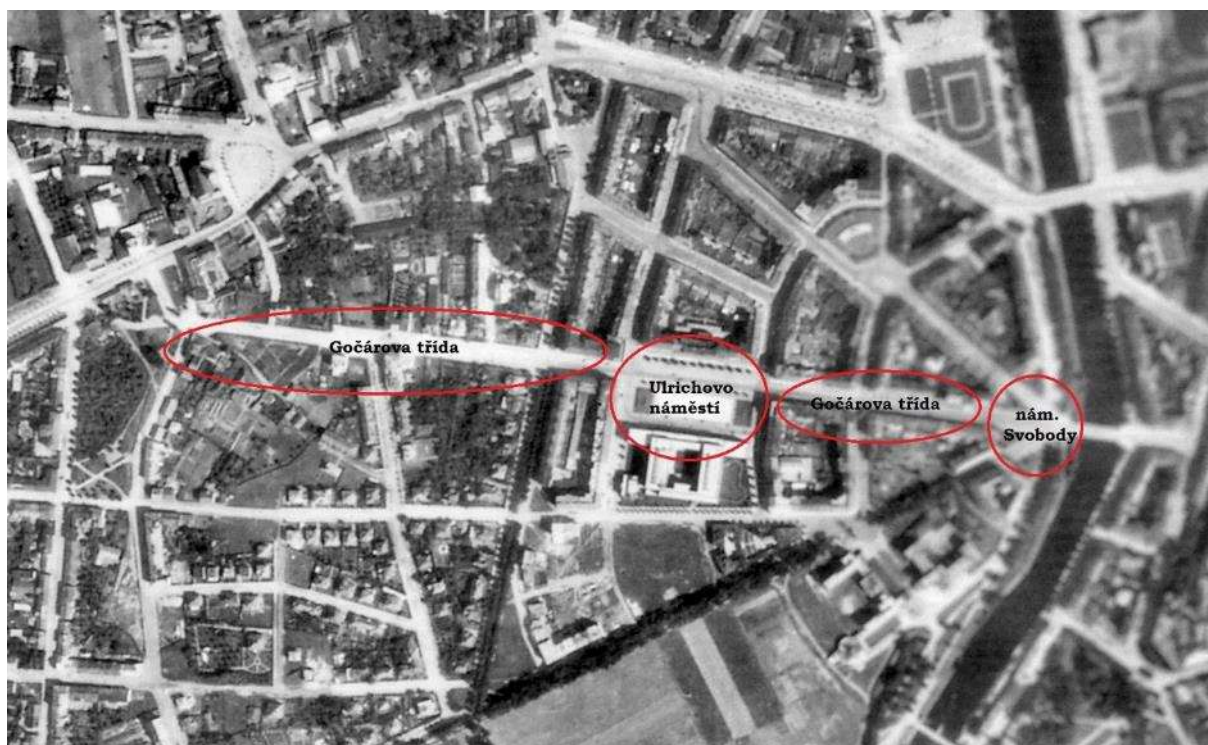

Zdroj: Richter, Semotanová 1998, vlastní úprava

Veřejné prostory ale nejsou v čase stálé – neměnné. Tak, jak se mění a vyvíjí život města, procházejí i veřejné prostory poměrně značnými změnami. Na proměny ústřední soustavy městských prostorů západně od Pražského mostu – náměstí Svobody, Gočárovu třídu a Ulrichovo náměstí se proto zaměří následující text.

31

Obrázek 5: Zákres jednotlivých veřejných prostorů v leteckém snímku z roku 1937

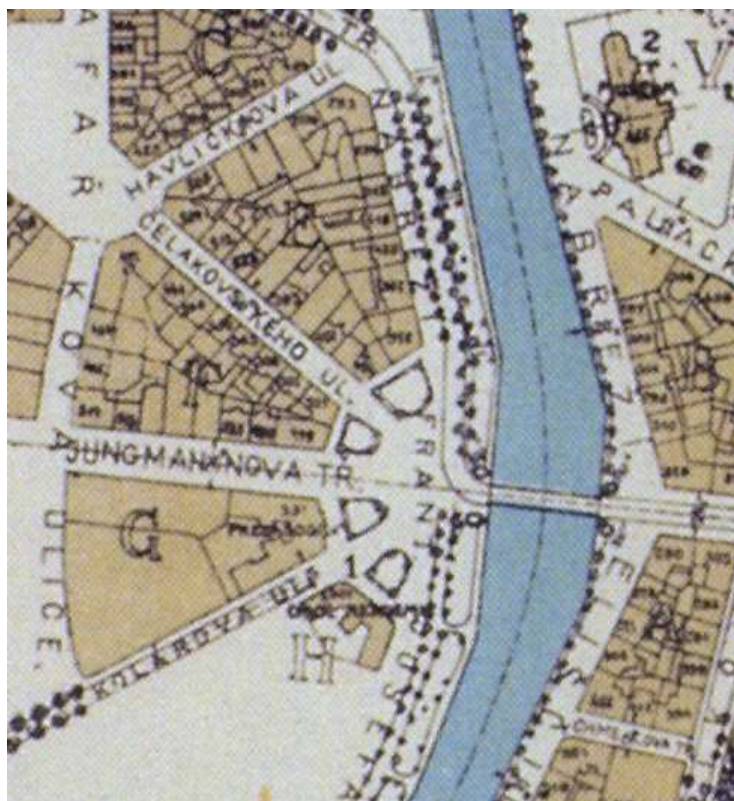

Zdroj: Richter, Semotanová 1998, vlastní úprava

Náměstí Svobody

Prostor náměstí Svobody, původně náměstí Františka Josefa I. se rozkládá na předmostí dnešního Pražského mostu, který v roce 1912 nahradil starší most pevnostní. Je to místo, kam již v dávnější minulosti přicházela k Hradci Králové cesta významově nejdůležitější – cesta od Prahy. K pojetí tohoto místa jako urbanistického prostoru v dnešní podobě mohlo samozřejmě dojít až po zrušení pevnosti a uvolnění pevnostních pozemků pro výstavbu. Prostor byl vymezen již v 1. regulačním plánu města vypracovaném v roce 1890 Josefem Zámečnickem (srov. obrázek č. 1), kde má víceméně lichoběžníkový půdorys s trojicí z něj vycházejících paprskovitě rozvětvených tří základních městských ulic (tvořících klasicistní kompozici „trojzubce“).¹ Již na plánu města k Melicharovu průvodci z let 1912 – 14 má náměstí podobu kruhové výseče blížíci se polovině kruhu. Prostor náměstí je vymezen od východu řekou Labe a od severozápadu k jihozápadu budovami vytvářejícími konkávní oblouk o poloměru 75 m. Z prostoru náměstí vychází trojzubec ulic, tj. ulice V Lipkách, Gočárova třída a ulice Švehlova. Ve skutečnosti jde o pětizubec, protože tři základní ulice jsou doplněny dvěma rameny Tylova nábřeží.

Obrázek 6: Výřez z mapy města z let 1912 – 14

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Náměstí obklopují v severozápadní části jednak obytné domy (s občanskou vybaveností v parteru) i monumentální budovy veřejné. Je to zejména původní budova Obchodní akademie od architekta Otakara Béma a Huberta Gessnera, která na náměstí vyrostla v letech 1896 - 97 (budova pak byla ještě přístavována v roce 1923 podle projektu Oldřicha Lisky) a dřívější

¹ srov. s obdobnými kompozicemi v Římě na náměstí Popolo či v Petrohradě před Admirálitou

učitelský ústav od J. Mrázka z let 1899 - 1900 (oba objekty dnes slouží Univerzitě Hradec Králové). Tato budova byla vůbec první budovou, která na pravém břehu Labe po zbourání pevnosti vyrostla. Z architektonicky významných budov vzniká v letech 1908 – 1910 na nároží náměstí Svobody a dnešní Gočárový (dříve Jungmannovy) třídy obytný dům č. 479 od Bohumila Waiganta. Ve hmotě průčelí je zdůrazněn nárožní válcový prvek, což je řešení, které předstihlo architektonický vývoj o více než deset roků. (Benešová, 1984)

Původní úprava parteru náměstí pocházela zřejmě z prvního desetiletí 20. století. Na úpravu náměstí měla nepochybně vliv výstavba nového Pražského mostu v letech 1909 – 10. „*Roku 1912 provedeny byly podle Kotěrových návrhů, objednaných starostou (Ulrichem – pozn. autorky), čtyři kiosky u Pražského – tehdy Wilsonova mostu tvořící základ městské péče o důstojný vzhled pouličních prodejen a při této příležitosti vyřešil Jan Kotěra jednak i osvětlení mostu obloukovými lampami a žárovkami na dvou kovových obloucích nad jízdní drahou a na straně vnitřního města (levý břeh) ještě dvěma pylony se žárovkami, jednak vztyčil na zálabském předmostí dva štíhlé a vysoké praporové stožáry, provedené v kovu a na vrcholu s městským znakem.*“ (Herain, 1930)

Obrázek 7: Úprava Tylova nábřeží a náměstí Svobody v roce 1905

Zdroj: Zikmund, Pospíšilová, 2000

Obrázek 8: Kotěrova úprava Pražského mostu roku 1912

Zdroj: Benešová, Toman, Jakl, 2000

Parter náměstí byl rozdělen ulicemi „troj- resp. pětizubce“ do čtyř segmentů. Původní úpravu parteru, dle dochované fotodokumentace, tvořila travnatá plocha lemovaná nízkými geometricky stříženými „bosketovými“ keři. Již v roce 1933 byla úprava zeleně na náměstí změněna. Původní nízké „bosketové“ keře byly doplněny v každém segmentu travnaté plochy trsem šerifikových keřů. Z dostupné fotodokumentace je patrné, že na náměstí se v té době nacházela řada topolů probíhající od severozápadu k jihozápadu prostoru. Podél řeky Labe od severu a od jihu zasahovala do náměstí masivní nábrežní zeleň tvořená dvouřadou alejí lip. Již při formování náměstí byly v jeho parteru umístěny vysoké sloupy městského osvětlení. Jeden z těchto sloupů stál uprostřed plochy a byly na něm umístěny dopravní směrové ukazatele. Tento sloup veřejného osvětlení umístěný na malé refýži lze spatřit ještě na fotografiích z 50. let 20. století, kdy kolem něj projíždějí trolejbusy. (Rezková, 2013) Sloup i s refýží musel být odstraněn při vzrůstajícím dopravním provozu, k čemuž pravděpodobně došlo v průběhu 60. let 20. století, neboť dnes by se nacházel právě uprostřed rušné dopravní křižovatky. Rozvoj automobilismu ve městě způsobil, že bylo z dopravního hlediska potřebné prostor náměstí dopravně zjednodušit, a tak v této době došlo k potlačení dopravního provozu z Pražského mostu do ulice V Lipkách a do Švehlovy ulice. Byly zde zachovány pouze chodníky pro pěší, čímž došlo i k rozšíření travnatých ploch.

Obrázek 9: *Náměstí Svobody v roce 1930*Zdroj: *dobová pohlednice***Obrázek 10** *Náměstí Svobody v roce 1950*Zdroj: *Pešek, 2008*

Náměstí v polovině 20. století několikrát změnilo svůj název, kdy bylo z původního náměstí Svobody, přejmenovaného za německé okupace na Mozartplatz, po 2. světové válce zpět na náměstí Svobody a nakonec na náměstí V. I. Lenina. Stalo se tak v roce 1970, kdy byla na náměstí – v segmentu mezi Gočárovou třídou a ulicí V Lipkách postavena socha V. I. Lenina, kterou vytvořil sovětský sochař A. J. Bělostockij. Socha byla umístěna podle návrhu sovětského architekta A. F. Ignasčenka. Předprostor sochy ze strany od mostu byl vydlážděn řezanými pískovcovými deskami uspořádanými do tvarů benátské dlažby. (Drnovská, 1989) Pamětníci vzpomínají, že v té době fungovaly v kiosku po levé straně Pražského mostu veřejné toalety, které byly po instalaci Leninovy sochy zrušeny, protože Leninova socha byla otočena přímo na ně. Náměstí rovněž získalo novou náplň - stalo se místem pořádání prvomájových slavností. Při těchto slavnostech bývala na západním předmostí Pražského mostu umístěna „čestná“ tribuna tak, že přehrazovala průchod z Gočárové třídy na most a „jásající“ průvod, který přicházel k tribuně čelně z Leninovy (dnešní Gočárový) třídy odbočoval v pravém úhlu vlevo na nábreží. Poslední průvod tudy prošel v roce 1989.

Obrázek 11: *Socha V. I. Lenina na tehdy stejnojmenném náměstí v 1. polovině 70. let*Zdroj: *Hradec Králové, 1976*

Leninův pomník byl snesen v roce 1990² a prostor byl opětovně zatravněn. Ve stejné době bylo rovněž zrušeno pojmenování Leninovo a došlo k navrácení předválečného názvu - náměstí Svobody. Ve druhé polovině 90. let 20. století proběhla generální oprava Pražského mostu, který byl vyhlášen technickou památkou. V úpravě parteru došlo pouze k předláždění krátkých úseku chodníků (do ulice V lipkách a do Švehlovy) z původního asfaltového povrchu na žulovou mozaikovou dlažbu šedobílé barevné skladby.

Náměstí slouží jako rušný komunikační prostor, jak pro automobily, tak i pro pěší, kteří se sem soustřeďují na přechodu přes Labe. Náměstím prochází i cyklistická trasa, která vede podél řeky Labe. Její přechod přes Gočárovu třídu na předmostí Pražského mostu by ale nebyl možný, a tak náměstí obkružuje západním směrem.

Od roku 2003 má náměstí Svobody novou funkci – je galerií soch z hořického sochařského symposia. Nově vytvořené sochy jsou zde umístěny vždy na jeden rok a každoročně se v srpnu při akci s názvem „nábřeží sochařů“ mění.

Obrázek 12: Soudobý pohled na náměstí Svobody

Zdroj: Wikimedia, 2007

Koncepce náměstí Svobody jako náměstí sochařů spjatá s hořickým pískovce se v roce 2010 střetla se snahou města postavit pomník starostovi Františku Ulrichovi. Sochař Stanislav Hanzík, sem umístil sochu sedícího starosty vyvedenou v dioritu. Podle sochařova návrhu měla být umístěna tam, kde dříve stával V. I. Lenin, nakonec ale bylo dílo umístěno na opačné straně. To kvůli stínu vysokých stromů, které vadily slunečním hodinám. Ačkoli obyvatelé města myšlenku Ulrichovy sochy vítali, konečné dílo se setkalo se značným odporem odborné sochařské i laické veřejnosti, a tak 19. července 2011 byla socha včetně slunečních hodin z náměstí převezena do areálu technických služeb.

²socha byla vrácena zpět do Sovětského svazu

Obrázek 13: Socha Františka Ulricha na náměstí Svobody

Zdroj: iDNES, 8. 11. 2010

Poslední provedenou změnou, která se dotkla tváře náměstí Svobody, byla realizace náplavky Labe podle projektu Pavla Zadrobílka z atelieru Žárovka v roce 2012. Základem nového návrhu na kultivaci této atraktivní lokality byla úprava stávajících vstupů a zejména nalezení formy nového hlavního vstupu z prostoru předmostí Pražského mostu. Návrh řešil nový vstup v podobě dvou schodišťových těles o půlkruhovém půdorysu, která jsou symetricky umístěna vzhledem k ose Pražského mostu. K celkové kultivaci náplavek přispívá úprava povrchů, mobiliář i osvětlení.

36

Obrázek 14 :Náplavka Labe v roce 2012

Zdroj: foto Jana Krejzová

Obrázek 15 :Náplavka cca v roce 1930

Zdroj: Pešek, 2008

Gočárova třída

Gočárova třída je střední a tudíž i nejvýznamnější ulice, která vychází z trojzubce na náměstí Svobody. Je to zároveň nejvýznamnější městská radiála a důležitá dopravní tepna spojující centrum se západní částí města. Probíhá v přímé linii v délce 1 km a průměrné šířce 20 m v podstatě až do prostoru tzv. kuklenského podjezdu, tam se mírně zatáčí vlevo a pokračuje dál pod názvem Pražská ulice až na samý západní okraj města. I výstavba Gočárovy (původně Jungmannovy) třídy probíhala od východu k západu. Myšlenka vzniku Gočárovy třídy pochází již z prvního regulačního plánu ing. Zámečnicka z roku 1890 a třída sama v podstatě kopíruje

pevnostní trasu směřující od mostu (dnes Pražského) západním směrem k předsunutému bastionu. V Zámečnickově plánu třída končí na hranici katastru mezi městem Hradec Králové a tehdejším městysem Pražské Předměstí v podstatě „nijak“ (srov. Obr. 1). Myšlenka hlavního městského bulváru byla nezpochybnitelně rozpracována v dalších regulačních plánech. Generální zastavovací plán města z roku 1911 od Oldřicha Lisky a Václava Rejchla ml. respektuje Zámečnickovu trasu, ale bulvár převádí přes dnešní Střeleckou ulici vedoucí v místech náspu mezi pevnostními sníženinami (kotlinami) a naznačuje jeho přímé pokračování i na katastru Pražského Předměstí (srov. Obr. 2). Gočárův regulační plán z roku 1926 ke kompozici vlastní Gočárovy (resp. Jungmannovy) třídy již nic dalšího nepřidal (srov. Obr. 3). Proměny mezi jednotlivými regulačními plány tak doznává jen dnešní Ulrichovo náměstí ležící 340 -480 m od předmostní Pražského mostu. (O Ulrichově náměstí bude samostatně pojednáno v následující kapitole.)

Výstavba na Gočárově třídě probíhala postupně od počátku 20. století, přibližně do jeho poloviny. Z mapy města z let 1912-14 je patrné, že v této době postoupila výstavba po Šafaříkovu ulici, tj. bylo zastavěno přibližně prvních 200 m ulice. V roce 1923 vzniká podle návrhu Václava a Jana Rejchlových na nároží Gočárovy a Šafaříkovy ulice architektonicky zajímavý objekt YMCA.

Obrázek 16: Pohled na Gočárovu třídu v roce 1921

Zdroj: Výřez d dobové pohlednice

Ve 30. letech 20. století byl pak upraven vlastní prostor ulice, kdy sem byla vysazena dvouřadá lipová alej. Bohužel v pozdější době musela tato alej ustoupit dopravnímu provozu. Ještě v 70. letech 20. století byl podniknut pokus umístit do prostoru stromy alespoň v mobilních nádobách umístěných na chodnicích. V té době nesla třída jméno Leninova a byla místem, kudy nechávala komunistická nomenklatura každoročně pochodovat prvomájový průvod.

Obrázek 17 : *Průhled do Gočárový třídy z Ulrichova nám. cca v 50. letech 20. stol.*

Zdroj: Pešek, 2008

Komunistická péče nesvědčila ani stromům, ani ulici jako takové, takže mobilní nádoby s uschlými stromy byly posléze odstraněny a ulice se změnila na dopravní koridor. Z dopravního hlediska se jednalo o nedělený čtyřpruh s původně komfortními chodníky po obou stranách, které byly cca 7 m široké. Ulice je dodnes dostatečně komfortní nejen pro motorovou dopravu (i při dnešní intenzitě provozu je její kapacita dostatečná), ale i pro další typy dopravy. Z hlediska pěších se nejedná o právě atraktivní trasu, je zde nejen nedostatek liniové zeleně (aleje), ale částečně i nedostatek obchodních a jiných atraktivit. Pěší proto v této části dávají přednost Čelakovského a Švehlově ulici. Proto také při poslední přestavbě byla část chodníku přeměněna na cyklostezku.

38

Obrázek 18: *Současný pohled na uspořádání Gočárový třídy*

Zdroj: vlastní foto

Přibližně v polovině průběhu Gočárový třídy ji protíná Střelecká ulice resp. II. městský (Gočárův) okruh. Ten ji rovněž dělí z hlediska historického vývoje na starší (východní) a novější (západní) část. I když výstavba za II. městským okruhem pokračovala až po II. světové válce již v roce 1932 vykoupilo město Hradec Králové pozemky potřebné pro přímé pokračování Gočárový třídy na katastru sousedního, v té době samostatného Pražského Předměstí. Částka za tuto transakci představovala v tehdejší hodnotě 37 700,- Kč (Hradec Králová, [1934]). Z dochovaných mapových podkladů je patrné, že pro přímý průběh Gočárový třídy v prostoru Pražského Předměstí byly vykupovány nejen pozemky, ale že došlo i k demolici některých budov, které bránili přímému vedení ulice.

Významnou stavbou „nové části“ Gočárový třídy je budova s restaurací AVION postavená v letech 1929 - 30 podle projektu architekta Václava Placáka. Další výstavba a dostavba Gočárový třídy probíhala až v 50. letech 20. stol. podle projektů architektů Břetislava Petránka a Františka Křeliny st., kdy vznikají obytné domy s vestavěnou občanskou vybaveností, čímž došlo k rozšíření centrální části města směrem k nádraží.

Obrázek 19: Pohled na Gočárovu třídu (tehdy třídu Obránců míru) cca v 60. letech 20. stol.
(vlevo uprostřed řady domů restaurace AVION)

Zdroj: Pešek, 2008

Jako poslední významná stavba socialistické epochy vzniká na Gočarově třídě Módní dům DON, a to v letech 1969 - 74 podle projektu brněnského architekta Jan Doležala. Tento objekt vytváří ve vyrovnané výškové hladině čelo Gočárový třídy.

Obrázek 20: Dobová fotografie Gočárový třídy s obchodním domem DON*Zdroj: Menec, 1978*

Přechod Gočárový třídy přes II. městský okruh resp. Střeleckou ulici neznamenal pouze přelom ve stavebních epochách před a po II. světové válce, ale také setkání s odlišnou urbanistickou koncepcí Pražského Předměstí. Střelecká ulice byla již v období 1. republiky zastavěna výstavnými obytnými vilami navazujícími na lokalitu Farářství pojatou v duchu koncepce Howardova zahradního města. Na nároží Střelecké a Gočárový se tak střetly dva urbanistické světy a celkem bez problémů tu koexistovaly až do počátku 21. století. V roce 2007 se rozhořela vášnivá debata o tomto prostoru v souvislosti s aktivitami pojišťovny Generali, která se rozhodla obě nárožní vily zbourat (blíže in Šilhánková, 2007). Byly uváděny argumenty pro i proti, od osob fundovaných v tom, kterém oboru. Jedni se domnívali, že Gočár by byl Gočárovu třídu raději uzavřel masivním blokem domů, jiní (neméně fundovaní) mílíí, že právě kontrast blokové zástavby na straně jedné a vil na druhé straně křižovatky vytváří to správné městotvorné napětí a právě tak to Gočár zamýšlel. U jižní vily se dosažení její demolice nakonec skutečně podařilo, nicméně odpor místních obyvatel proti zbourání severní vily, známé jako „Vila Anička“ byl natolik silný, že po několikaletých tahanicích byl objekt zapsán a seznam památkově chráněných objektů a firma musela od její demolice upustit.

Obrázek 21 Vila Anička v původní podobě (snímek nedatován)

Zdroj: Vila Anička, 2012

Otázkou je, proč právě tato secesní vila, která podle řady místních architektů narušuje „nadčasové prostorové uspořádání města“ a „neumožňuje dovršit stavební vývoj Gočárový třídy jako městské třídy (resp. radiální urbanistické osy)“ (blíže in Šilhánková, 2007) byla a je místní veřejností vnímána jako určitý symbol či představitel „genia loci“ měst. Nejlépe to asi lze dokumentovat slovy místních obyvatel: „Urbanista odborník nejsem, bytostně mám rád kolorit našeho města ... jsem pro Aničku... hýčkat, oprašovat... je to kus něhy života Hradce.“ (Šilhánková, 2007) nebo „Andula“ přezila socialistické územní plánování, přezila několik bank, které byly jejími majiteli a které v ní už sídlily. A já doufám a pevně věřím, že přežije i tu arogantní a rozpínavou pojišťovnu, která nemá žádnou úctu k historii. Vila Anička je přeci jen krásná budova, stala se dominantou města a Hradečáci ji mají rádi. A jejím zbouráním by mně zničili kus dětství.“ (Vila Anička, 2012)

Výsledkem diskusí je kompromisní návrh architekta Libora Tomana a Michala Sedláčka, který na jedné straně zachovává Vilu Aničku, ale zároveň oboustranně dostavuje dně skloocelové administrativní budovy, s jejichž výstavbou by se mělo započít v roce 2017. Výsledné řešení, i přes značnou invenci architektů a snahu všech zúčastněných je tak více než diskutabilní, a ať architekt Gočár zamýšlel řešit nároží těchto ulic jakkoli, rozhodně to nebylo takto.

Obrázek 22: Vizualizace návrhu Administrativního centra Generali

Zdroj: Hradec Králové City, 2016

42

Gočárova třída se ještě v jednom bodě se vymykala požadavkům na klasický (klasicistní) bulvár – ani z jedné strany nemá výrazné pohledové zakončení. Logika trasování Gočárovy třídy je v mnoha směrech zjevná, avšak nasměrovat ji na hradecké věže (katedrálu sv. Ducha a Bílou věž) nebylo možné. Možná vědomí problematičnosti pohledového zakončení vedlo Jana Kotěru k vytvoření kovového oblouku osvětlení na Pražském mostě. Na věže směřuje starší cesta k městu – dnešní Nerudova ulice. (Šilhánková, Šilhánek, 2009) Pohledová dominanta na opačném konci ulice, na západě, právě vzniká. Je to v podstatě pohledová dvoudominanta, jako by Gočárova třída chtěla kompozičně na západě dohnat to, co již na východě dohnat nelze. První – menší dominantou je přestavba křižovatky Gočárovy třídy a Puškinovy a Habrmannovy ulice zv. U Koruny. Název křižovatky dal bývalý kulturní dům Koruna, který se nacházel v nárožním domě čp. 381. Tento název pak inspiroval architekty Patrika Kotase, Marka Prchala a Jaromíra Chmelíka k návrhu nové okružní křižovatky ve tvaru královské koruny. Na konci jednotlivých držáků bude upevněno trakční trolejbusové vedení a v jejím středu bude fontána. Zejména ve večerních hodinách bude krásně nasvícena. Křižovatka by měla být dokončena v roce 2016.

Obrázek 23 Vizualizace křižovatky „Koruna“

Zdroj: Hradec Králové City, 2016

Druhou, větší dominantou uzavírající západní část Gočárový třídy bude objekt obchodního centra Aupark, k jehož dokončení by rovněž mělo dojít v roce 2016. Projekt navrhla architektonická kancelář Helika a ačkoli její autoři deklarují, že „vznikne moderní, nadčasová architektonická dominanta s vnitřním městským životem“ a že „rozdílné charakteru obklopující zástavbu se promítají do architektonického jazyka fasád – navržené materiály i barevnost odráží odlišný život Gočárový třídy, Puškinovy a Zamenhofovy ulice. Prostředí vzrostlé zeleně, živé městské zástavby a odkazy industriální minulosti se spojují v jeden celek“, působí objekt výtvarně rozpačitým a značně rozbitým dojmem a je více architektonickým zklamáním nevyužití hřivny atraktivní lokality, než „symbolickým dokončením Gočárový urbanistické myšlenky Hradce Králové“, jak deklarují její autoři. (Hradec Králové City, 2016)

43

Obrázek 24: Vizualizace Obchodního centra Aupark

Zdroj: Hradec Králové City, 2016

Gočárova třída se tak v poslední době dočkala architektonického uzávěru na západním konci, na řešení jejího středu přestavbou nebo nepřestavbou křižovatky „U Aničky“ se teprve čeká. V budoucnu by bylo možné, uplatní-li se i u nás trend snižování podílu osobní motorové dopravy ve městě, uvažovat i o dalším zkomfortnění Gočárovovy třídy pro pěší a cyklistickou dopravu a zejména tento městský bulvár opět ozelenit výsadbou jednořadé, nebo ještě lépe dvouřadé aleje. Šlo by toho dosáhnout poměrně jednoduchou úpravou – ponechání pouze dvou jízdních pruhů pro motorovou dopravu a zbylý prostor by se pak využil pro pěší, cyklisty a hlavně pro stromy.

Ulrichovo náměstí

Návrh na vytvoření nového reprezentačního náměstí mimo historické jádro tj. v nové části města – mezi Labem a Pražským Předměstím - se objevil poprvé v soutěžních návrzích na nový regulační plán města z roku 1909 a poté v novém regulačním plánu města z roku 1911 od Václava Rejchla ml. a Oldřicha Lisky (srov. obrázek 2). Ve všech těchto návrzích má náměstí klasickou podobu odpovídající urbanistické estetice konce 19. století. (Srov. např. s ideálními návrhy uspořádání městských prostorů Camillo Sittého.) (Sitte, 2012) V centru náměstí je pak umístěna budova divadla.

Obrázek 25: Soutěžní návrh regulačního plánu Vladimíra Zákrejse, Josefa Šejny a Václava Rejchla ml. z roku 1909 – výřez

Zdroj: Benešová, Toman, Jakl, 2000

Obrázek 26: Soutěžní návrh regulačního plánu Oldřicha Lisky a Otakara Klumpara z roku 1909 – výřez

Zdroj: Potůček, [2009]

K výstavbě náměstí podle regulačního plánu z roku 1911 nicméně přistoupeno nebylo a poli a loukami tak dál procházela pěšina od Hradce Králové na Pražské Předměstí.

Obrázek 27: *Prostor Ulrichova náměstí v roce 1909*

Zdroj: Zikmund, Pospíšilová, 2000

Zcela jiný pohled na uspořádání prostoru Ulrichova náměstí přinesl Josef Gočár v rámci svého regulačního plánu pro tuto část města. V původním Gočárově soutěžním návrhu v soutěži na regulační plán z roku 1925 byla uvažovaná kulturně – společenská funkce náměstí, ale v závislosti na změně stavebníků byla funkční náplň náměstí změněna na centrum obchodu a administrativy (strov. obrázky 3, 27 a 28). (Benešová, 1958) Gočárem navržené náměstí dostalo tvarově jasný obdélný půdorys o rozměrech 170 x 90 m, jímž Gočárova (tehdy Jungmannova) třída prochází mimo osu – posunuta o 25 m severně od osy náměstí. Průběh Gočárovy třídy náměstím byl zdůrazněn alejí lip lemujících ji z každé stany. „Na vrcholech vstupů třídy do náměstí umístil čtyři vertikální hranoly obchodních budov, zatímco na delší strany obdélníka položil horizontální hmoty. Prostor Ulrichova náměstí vymezují komunikačně ulice Mánesova a Jeronýmova. „Gočár zde výtvarně uplatnil základní geometrické tvary, tj. přímku, rovinu, pravý úhel a kvádr.“ (Benešová, 1958) Gočár tak posunul tradiční urbanistickou estetiku a tvarosloví k funkcionalistickému pojetí.

45

Obrázek 28: *Gočárův soutěžní návrh na regulační plán z roku 1925*

Zdroj: Potůček, [2009]

Obrázek 29: *Letecký snímek prostoru Ulrichova náměstí z roku 1937*

Zdroj: Richter, Semotanová 1998

Obrázek 30: Perspektivní skica východní části Ulrichova náměstí
z Gočárova soutěžního návrhu na regulační plán z roku 1925

Zdroj: Potůček, [2009]

Náměstí se budovalo na přelomu 20. a 30. let. Na severní straně mu vévodí budova Steinského paláce postavená v letech 1928 - 1929 podle návrhu Otakara Novotného (dnes sídlo ČSOB) a budova Ředitelství státních drah (dnes různé úřady), postavená v letech 1927 - 1932 podle návrhu Josefa Gočára. Nárožní budovy vznikaly postupně, např. pro pojišťovací společnost navrhl objekt Bohumír Kozák v roce 1928. Náměstí bylo dokončeno výstavbou nárožního objektu čp. 854 v roce 1935.

Obrázek 31: Steinského palác po dostavbě
(asi 1929 nebo 1930)

Zdroj: Pešek 2008

Obrázek 32: Ulrichovo náměstí po dokončení
v roce 1935

Zdroj: dobová pohlednice

Josef Gočár se zabýval úpravou náměstí až do urbanistických detailů jako je např. řešení veřejného osvětlení a drobné architektury. Gočárova úprava náměstí nebyla od dnešního stavu radikálně odlišná, nicméně v průběhu doby zde došlo k několika změnám. Jednou z nich je úprava v severní části náměstí, kde byla podél trasy Gočárovy třídy vytvořena úzká refýž, která oddělovala průjezdný koridor od obslužné komunikace. Na této refýži byly umístěny sloupky veřejného osvětlení. Jižní část náměstí byla symetricky uspořádána na příčnou osu, kterou tvořily vstupy do Steinského paláce a do budovy Ředitelství státních drah. Vlastní plochu náměstí pojal z bílého betonu.³ V jihovýchodní a jihozápadní části prostoru byly travnaté plochy s pěti lavičkami na každé straně. Mezi budovou úřadu a vlastní plochou náměstí byla průjezdní komunikace (stejně jako nyní), pouze parkoviště bylo pouze po jedné straně a bylo kolmé. Na jihovýchodní straně bylo zakončeno poměrně kapacitním stojanem na kola. Veřejné

³ Na této betonové ploše náměstí se v 50. letech 20. století sušilo obilí. (Prokeš, 1992) Což koneckonců dokládá i fotografie umístěná dodnes na schodišti Východočeského muzea.

osvětlení tvořily dvě řady po pěti litinových sloupech – přibližně 7 m vysokých, které lemovaly průběh Gočárový třídy náměstím. Tyto sloupy měly přibližně v jedné třetině své výšky svítidlo, které osvětlovalo chodník – parter prostoru. Další dva sloupy byly umístěny v jižní části plochy – symetricky před vstupem do budovy úřadu. Dvě řady lip, které lemovaly průběh Gočárový třídy náměstím, byly tvořeny přibližně 20 stromy v každé řadě. Parter většiny objektů, které náměstí lemují, byl v té době věnován obchodním prostorům. Tato úprava parteru vydržela na náměstí až do 70. let.

Obrázek 33: Ulrichovo (tehdy Gottwaldovo) náměstí v 50. letech 20. století

Zdroj: Pešek 2008

Zdroj: dobová pohlednice

Jižní část náměstí byla upravena podle návrhů architekta Josefa Saala v letech 1972 - 1975. V roce 1973 byl ve východní části postaven bronzový pomník Klementa Gottwalda, který vytvořil Josef Malejovský. Vlastní plocha jižní části náměstí, cca 2.200 m² byla zhotovena z jemně broušených desek šedé mrákotínské žuly a růžové liberecké žuly uspořádaných do architektonických obrazců. Záměr architekta využít jemně broušenou dlažbu, aby vynikla struktura a barevnost kamenné plochy, se ukázal jako velice nepraktický. Zvláště v deštivém a zimním období byla plocha velice kluzká. Naproti pomníku Klementa Gottwalda byl ve stejném období vybudován bazén se dvěma fontánkami z liberecké žuly, které vytvořil B. Šimon. (Drnovská, 1989) Ze stejného materiálu byly i obruby dvanácti květináčů a dvanácti laviček umístěných okolo kamenné plochy. V místech původních dvou osově umístěných sloupů veřejného osvětlení byly umístěny 2x2 stožáry na vlajky. Veškeré sloupy veřejného osvětlení, původně litinové provedené v tmavé barvě, byly nahrazeny novými, výtvarně chudými, ale zato „optimisticky“ provedenými v červené a žluté barvě. Západní a východní část byla dále doplněna řadami subtilních stožárů na vlajkoslavy.⁴ Veškeré tyto úpravy byly provedeny k oslavě 750 letého výročí založení města.

⁴ Tyto vlajkoslavy, které sloužily výhradně při socialistických oslavách, byly odstraněny při rekonstrukci v roce 1992.

Obrázek 35: *Gottwaldovo (Ulrichovo) náměstí v roce 1975*

48

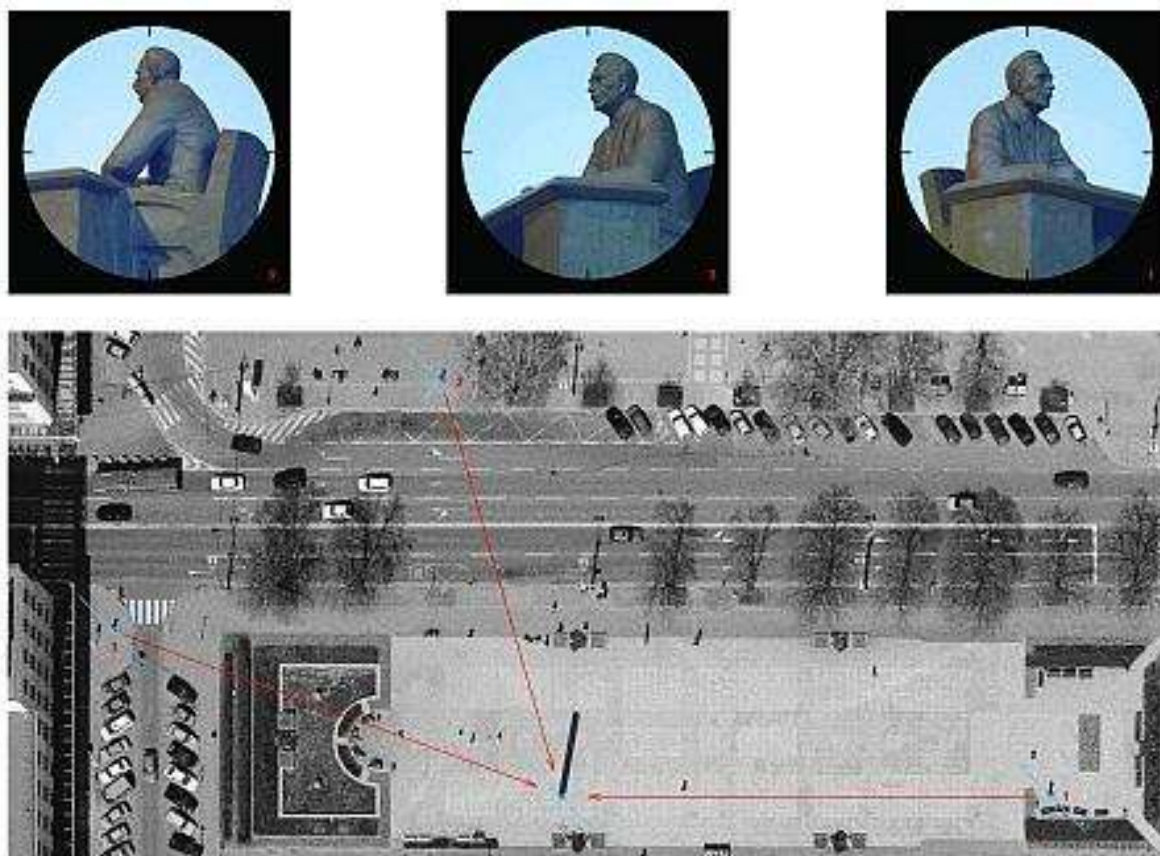
Zdroj: Hradec Králové, 1976

Úpravy náměstí v 70. letech lze z urbanistického hlediska považovat za nevhodné, protože nesmyslně změnily původní šířkovou orientaci náměstí na orientaci podélnou, ale vzhledem k průběhu Gočárový třídy, vyosenou. Tyto úpravy se zabývaly pouze uspořádáním jižní části náměstí a zcela ignorovaly stranu severní, která mezitím poměrně značně chátrala.

Obrázky 36 a 37: *Ze života Gottwaldova náměstí**Zdroj: Hradec Králové, 1976*

Socha Klementa Gottwalda byla z náměstí odstraněna po listopadové revoluci roku 1989⁵. V této době byl vrácen náměstí jeho původní název, tedy náměstí se opět stalo Ulrichovo. V roce 1992 došlo k řešení úprav jihovýchodní části náměstí – po odstranění soše. V této době byl rovněž zdrsňen povrch kamenné plochy a monumentální leč zcela nepohodlné žulové lavičky nahrazeny mobiliárem dřevěným. V roce 2002 proběhla architektonicko-výtvarná soutěž na figurální pomník Dr. Františka Ulricha, včetně úpravy okolí v lokalitě Ulrichova náměstí, jejímž vítězem se stal akademický sochař Pavel Doskočil ve spolupráci s architektem Alexandrem Wagnerem. Návrh představoval téměř 14 metrový pylon ze zeleného pískovce, na kterém měla být umístěna bronzová socha starosty v životní velikosti při práci za psacím stolem. Na obraz věrné podoby Dr. Františka Ulricha se občané města měli dívat dalekohledy, které měly být na ploše náměstí pevně nasměrovány na jeho portrét. Stavbu sochy se ale nepodařilo projednat s památkáři, a tak z její realizace sešlo. V roce 2010 pak došlo k rekonstrukci kašny v západní části prostoru.

Obrázek 38: Návrh pomníku Dr. Františka Ulricha od Pavla Doskočila

Zdroj: Vítková, 2005

Současná podobě náměstí je uspokojivá, náměstí je dobře udržované, nicméně při bližším pohledu je patrná torzálnost současného řešení jeho parteru – nesourodost severní a jižní strany, pozůstatky změny orientace ze 70. let 20. století. Do budoucna by si jistě tento prostor zasloužil jednotnou úpravu. Jak bylo uvedeno v úvodu této stati, náměstí mělo obchodně – administrativně charakter. Bohužel v současné době funkce administrativní naprosto převažuje,

⁵ socha je umístěna spolu s dalšími pomníky socialistické epochy v bývalém vojenském objektu v Ruseku

a tak se i v poměrně rušných pracovních dnech jeví jako „mrtvé“ a stěží tu potkáte větší množství lidí.

Obrázek 39: *Ulrichovo náměstí v roce 2010*

Zdroj: foto neznámý autor

Závěr

O urbanistickém vývoji Hradce Králové na prahu 20. století byla již napsána celá řada odborných prací. Byly prozkoumány regulační plány i jednotlivé soutěžní návrhy, které těmto regulačním plánům předcházely, a byla zhodnocena celková urbanistická koncepce města. Poněkud méně již byla prozkoumána a popsána práce zdejších architektů, a pokud tomu tak bylo, soustředily se tyto odborné práce na jejich tvorbu architektonickou. Stranou pak dosud zůstávalo to, co tvoří základní obraz města, tj. veřejné prostory – náměstí, ulice a nábřeží, a to nejen v době jejich vzniku, ale i v proměnách 20. století. Článek se proto zaměřil na tři základní prostory centrálního Hradce Králové, které vznikly v průběhu transformace města z pevnosti na moderní město a na jejich význam pro formování Hradce Králové jako „velkoměsta“, a to na náměstí Svobody, Masarykovo náměstí a Ulrichovo náměstí a představil nejen okolnosti jejich vzniku, ale i jejich proměny až do současnosti. Samozřejmě by si obdobnou pozornost zasloužily další prostory jako je Gočárova či Pospíšilova třída, třída Karla IV., ale i prostory komornější – Baťkovo náměstí, Tylovo nábřeží a mnoho dalších, na které v této práci nevyšlo místo.

Literatura

- [1] BENEŠOVÁ, Marie. *Česká architektura v proměnách dvou století: 1780-1980*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984. 479 s. Odborná literatura pro učitele.
- [2] BENEŠOVÁ, Marie. *Josef Gočár: [monografie]*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1958. 52, [2] s. Nové prameny; Sv. 12.
- [3] BENEŠOVÁ, Marie, JAKL, Jan a TOMAN, František. *Salón republiky: moderní architektura Hradce Králové*. 1. vyd. Hradec Králové: Garamon, 2000. 119 s. ISBN 80-902593-7-5
- [4] DOUBRAVA, Aleš. *Hradec Králové: [fot. publ.]* Praha: Merkur, 1970. 118 s.
- [5] DRNOVSKÁ, Vladimíra. *Kámen v architektuře Hradce Králové ve XX. století*. Středoškolská odborná činnost. Hradec Králové: Gymnázium J. K. Tyla, 1989 (rukopis)

- [6] HERAIN, Karel. *Ulrichův Hradec Králové* in Umění III, 1930, str. 289-356
- [7] Hradec Králové City [online] 2016 [cit. 2016-05-25] Dostupné z: <http://www.hkcity.cz/administrativni-centrum-generalni-hradec-kralove-gocarova-trida/>
- [8] *Hradec Králové: k sedmsetpadesátému výročí založení města a třicátému výročí osvobození Sovětskou armádou v roce MCMLXXV*. 1. vyd. Martin: Osveta, 1976. [18] s., 176 s. obr. příl. Edícia obrazových fotografických vlastivedných publikací
- [9] *Hradec Králové, Přehled desetileté práce 1924 – 1934* [Hradec Králové, 1934]
- [10] KAŇKA, Josef, ed. a MLYNÁŘ, Karel, ed. *Hradec Králové: přehled desetileté práce 1924-1934*. Hradec Králové: [nákladem města], 1934. 127, [I] s.
- [11] MENEC, Zdeněk a CHEBEN, Jaroslav, ed. *Hradec Králové: [Fot. prop. publikace]*. Hradec Králové: Měst. NV, 1978. [41] s., [4] s. příl.
- [12] MENEC, Zdeněk a CHYTILOVÁ, Lenka. *Hradec Králové*. Hradec Králové: Městský národní výbor, 1982.
- [13] *Návrat k odkazu svobody, demokracie a mravnosti, Znovuobnovení sochy TGM v Hradci Králové*, Městský národní výbor v Hradci Králové, 1990
- [14] Palác YMCA [online] nedatováno [cit. 2016-05-25] Dostupné z: <http://dum.ymcahradeckralove.cz/p/historie-domu.html>
- [15] PEŠEK, Pavel. *Porovnávací album Hradce Králové* [online] 2008 [cit. 2013-12-29] Dostupné z: <http://www.promenahradce.cz/>
- [16] POTŮČEK, Jakub. *Hradec Králové: architektura a urbanismus 1895-2009*. [Hradec Králové]: Muzeum východních Čech ve spolupráci s vydavatelstvím Garamon, [2009]. 152 s. ISBN 978-80-86472-42-3
- [17] PROKEŠ, Jiří. *Hradec Králové: Procházka městem*. Hradec Králové: Pevax, 1992. 77 s.
- [18] REZKOVÁ, Helena a DITRYCH, Daniel. *Historie městské hromadné dopravy v Hradci Králové 1928-2013*. 1. vyd. Vlkov: Helena Rezková, 2013. 260 s. ISBN 978-80-904449-5-9
- [19] RICHTER, Miroslav, SEMOTANOVÁ, Eva. *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 5 – Hradec Králové*. Praha: Historický ústav akademie věd ČR, 1998. ISBN 80-85268-52-3
- [20] SITTE, Camillo. *Stavba měst podle uměleckých zásad*. 2. české vyd. Brno: ÚÚR, 2012. 111 s. ISBN 978-80-87318-21-8
- [21] ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra. *Veřejné prostory v územně plánovacím procesu*. Vyd. 1. Brno: Vysoké učení technické, Fakulta architektury, Ústav teorie urbanismu, 2003. 144 s. ISBN 80-214-2505-9
- [22] ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra. *Současná architektura a její vliv na genia loci našich měst. Úvaha o způsobech vnímání města* in Kramářová Z. (ed.) *Člověk, stavba a územní plánování II*, sborník ke kolokviu ČVUT v Praze, Fakulta stavební, 4.5.2007, ISBN 978-80-01-03704-1
- [23] ŠILHÁNKOVÁ, Vladimíra a ŠILHÁNEK, Petr. *Ulice, náměstí a nábřeží Hradce Králové*. 1. vyd. [Hradec Králové]: Civitas per populi, 2009. 185 s. ISBN 978-80-903813-8-4.
- [24] *Urbanistický parter I. IV. celostátní symposium Hradec Králové 1986*, Hradec Králové: Český fond výtvarného umění 1986. 112 s.
- [25] *Vila Anička* [online] Literární net Sůvicka 3.2.2012 [cit. 2016-05-25] Dostupné z: <http://www.suvicka.cz/?p=14119>
- [26] VÍTKOVÁ, Martina: *Pavel Doskočil – sloup* [online] 2005 [cit. 2013-12-30] Dostupné z: <http://7fousatychpiratu.blogspot.cz/>
- [27] WIRTH, Zdeněk. *Josef Gočár, Praha: Hradec Králové*. Praha: F. Topič, [mezi 1930 a 1932]. 15 s., 32 l. obr. příl.
- [28] ZIKMUND, Jiří a POSPÍŠILOVÁ, Jaroslava. *Fotoalbum města Hradce Králové 1866-1918*. 1. vyd. Hradec Králové: Garamon, 2000. 223 s. ISBN 80-902593-6-7

SÍDLIŠTNÍ VÝSTAVBA Z POHLEDU INDUSTRIÁLNÍHO MĚSTA OSTRAVY

SETTLEMENT CONSTRUCTION IN TERMS OF THE INDUSTRIAL CITY OF OSTRAVA

Doc. Ing. Karel Kubečka, Ph.D.¹

Prof. Ing. Darja Kubečková, Ph.D.²

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68/54

163 00 Praha 17 - Řepy

karel.kubecka@vsrr.cz

VŠB-TU Ostrava, Fakulta stavební
L. Poděště 1875

708 033 Ostrava, Česká republika

darja.kubeckova@vsb.cz

Klíčová slova:

území, industriální město, sídliště, bytová výstavba

Key words:

area, industrial city, housing estate, real estate

Abstrakt:

Evropa, prakticky ihned po ukončení 2. světové války, musela řešit problematiku bydlení. Poválečná Evropa se musela zabývat problémem, základní lidskou potřebou, čímž mimo jiné bylo odstranění poválečné bytové nouze, obnova bytového fondu a zvýšení bytového standardu. Příspěvek se zaměřuje na rozvoj panelových montovaných technologií a uplatnění typizace a unifikace u bytové výstavby v bývalém poválečném socialistickém Československu. Příklad vývoje je dokumentován na městě Ostrava, její části Ostrava-Poruba.

Abstract:

Europe almost immediately after the end 2nd World War had to deal with housing issues. Postwar Europe had to deal with the problem, a basic human need, which among other things was the elimination of post-war housing shortage, renewal of housing stock and increase the standard of housing. This paper focuses on the development of panel and prefab technology and applying standardization and unification of housing construction in the former socialist Czechoslovakia after the war. An example of development is documented in Ostrava, part of Ostrava-Poruba.

Úvod

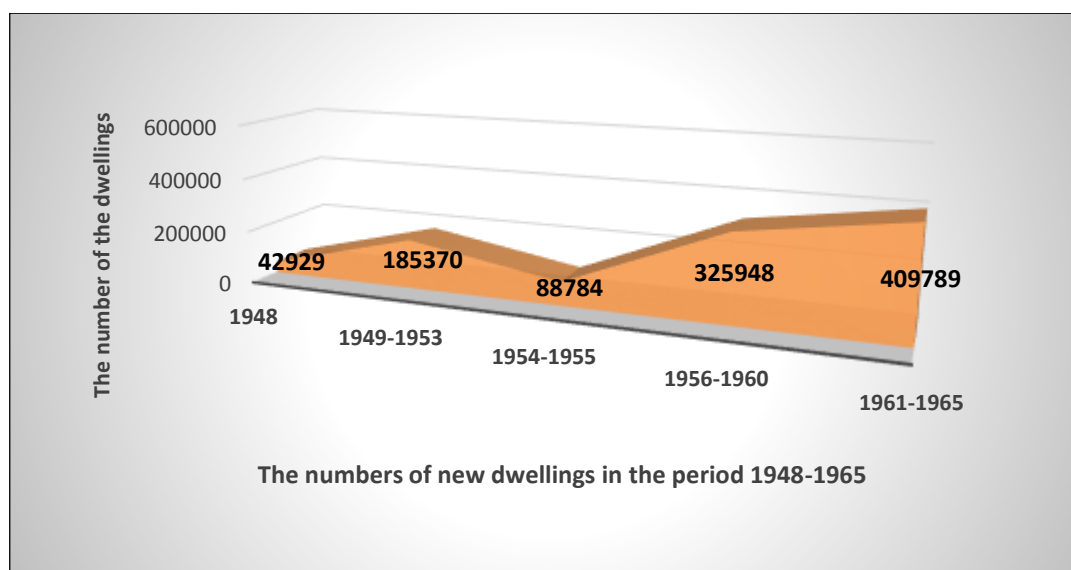
Hlavním úkolem všech zemí v poválečné Evropě bylo odstranění bytové nouze a obnova bytového fondu. Stavebnictví se tak stalo jedním ze stěžejních segmentů rozvoje poválečné ekonomiky. Z tohoto pohledu se jevil velmi příznivě rozvoj silikátové základny a vývoj panelových montovaných technologií a to z několika důvodů. Stavebnictví, jako jedno z hlavních odvětví průmyslu socialistického Československa, bylo hlavním činitelem rozvoje tehdejší ekonomiky. Rozvoj panelových technologií urychloval rychlost výstavby, možnost montáže v zimní období, čímž byla odstraněna sezónnost stavebních prací a díky centrálním výrobnám prefabrikovaných prvků byla snížena i staveništní pracnost [2].

Kolem roku 1960 bylo možné v poválečném Československu provádět celomontovaným způsobem přibližně 20% celkového objemu bytové výstavby a nastavený trend pokračoval prakticky až do roku 1985, kdy prefabrikace v bytové výstavbě dosahovala více jak 90%.

Bytová výstavba se v poválečném Československu realizovala podle pětiletých plánů, s výjimkou roku 1954, kdy se realizoval jednoletý plán. Plánování zahrnovalo také sektor stavebnictví a produkci nově postavených bytů. Počet nově postavených bytů je zřejmý z Obrázku 1 [3]. Pětileté plánování bylo celkově ukončeno v Československu po „sametové revoluci“ v roce 1989. Od tohoto roku se také postupně měnil názor na panelovou bytovou výstavbu a celkově na uplatnění montovaných technologií nejen u bytové výstavby, ale i u staveb občanského vybavení města.

Problematikou vývoje panelové bytové výstavby v poválečném Československu, se autoři zabývali v letech 1998 až 2010 vlastním průzkumem a monitoringem panelových bytových domů. Průzkum byl zaměřen na vývoj poválečné bytové výstavby, typizaci a unifikaci a související rozvoj sídlištních celků. Bylo sledováno a vyhodnocováno území ostravsko-karvinského regionu, který má rozlohu více jak 170 km², zejména bylo sledováno město Ostrava, městská část Poruba. Cílem průzkumu bylo definovat, jaké panelové konstrukční soustavy se na předmětném území nacházejí a srovnat je s panelovou bytovou výstavbou v ostatních regionech České republiky [4].

Obrázek 1: Počet nově realizovaných bytů v období let 1948-1965 [2]

Zdroj: [4]

Vývoj panelových montovaných technologií v bytové výstavbě

Vývoj panelových montovaných technologií u bytové výstavby v bývalém socialistickém Československu datujeme po roce 1948. V počátečním období vývoje panelových montovaných technologií uplatněných u bytové výstavby socialistického Československa můžeme vysledovat dvě základní vývojová období:

První vývojové období je obdobím po znárodnění stavebního průmyslu po roce 1948, kdy postupně docházelo k racionalizaci tradičních technologií, k rozvoji typizace, k hromadné

výstavbě stejných typů domů při snaze uplatnit proudové metody stavění a současně i vyššímu stupni zprůměrnění dílčích konstrukcí.

V druhém vývojovém období, okolo roku 1955, dochází k postupným změnám a to k mohutnému nástupu prefabrikace a ústupu od tradičních zděných technologií.

Poválečná obnova města Ostravy, jakožto města těžkého průmyslu, byla zahájena ihned po ukončení 2. světové války a bytová výstavba zde patřila v poválečném období mezi nejsložitější. 5 145 rodin zůstalo po válce zcela bez přístřeší [10]. Výstavba v Ostravě vyžadovala, jakožto aglomeraci těžkého průmyslu a hlubinného dobývání černého uhlí, specifické nároky pro zakládání, tak aby nová poválečná bytová výstavba byla realizována buď mimo dosah účinků důlní hlubinné těžby, nebo měla nutné související konstrukční úpravy v oblasti zakládání, základových konstrukcí a konstrukčním nadzákladovém systému. Všechny typizační a projekční práce musely řešit problematiku poddolovaného území v typových podkladech a zajistit konstrukce panelových bytových domů vhodnými konstrukčními úpravami [1].

Výstavba v Porubě⁶ byla zahájena realizací tak zvaného prvního⁷ stavebního obvodu v roce 1950. Samotná urbanistická koncepce Poruby byla zahájena již v roce 1946, kdy se objevoval první plánovitý pokus o výstavbu sídlištního města a poprvé i myšlenka řešení většího územního celku. Z tohoto prvního plánovitého impulsu se stal později v České republice systém a koncepční práce se staly přínosem pro systematický rozvoj výstavby; do jisté míry tyto práce znamenaly položení novodobého urbanismu v České republice. Právě v Ostravě, při realizaci sídliště Poruby, vznikaly úvahy o komplexní bytové výstavbě, občanské vybavenosti, předstihových inženýrských investicích a urbanistické kompozici, se kterými se později setkávali urbanisté v jiných městech republiky. Představitelem koncepčního plánování Poruby se stal architekt Vladimír Meduna [13]. Architektonické řešení uplatňovalo typizaci a unifikaci bytových domů, které plnily poválečný stěžejní úkol, stavět byty rychle a levně. Projekční práce se uskutečňovaly v projekčním středisku „Stavoprojekt“ Ostrava, založeném v poválečném období. Právě „Stavoprojekt“ nesl poslání „stavět“ a „projektovat“ a stal se základem pro tvůrčí koncepční architektonickou a urbanistickou činnost [15].

Typizace a unifikace

V České republice začaly typizační práce v období let 1948-1950 a první výsledky ústředního typizačního orgánu, kterým byl Studijní a typizační ústav v Praze, byly publikovány v typizačním sborníku v roce 1951 a 1952. Vedle typizačních sborníků, včetně jejich dodatků z roku 1963 a 1965, byly vydávány také typové podklady, které obsahovaly jednak typové prvky a konstrukce, a jednak projekty celých budov nebo jejich sekcí. U bytové výstavby

⁶ Území pro výstavbu porubského sídliště mělo řadu výhodných urbanistických i přírodních předpokladů. Technické podmínky z hlediska zakládání byly optimální, protože určená plocha k výstavbě, byla mimo dosah důlních vlivů.

⁷ I. obvod Poruby je z architektonického hlediska charakterizován sevřenou urbanistickou koncepcí a přeceněním výtvarných i architektonických prvků. Nejtypičtější je v tomto směru obytný soubor „U věžiček“ a obytný soubor „Oblouk“ podléhající až přespráši historické architektuře. Obvod spadá do městské památkové zóny.

v ostravsko-karvinském regionu byly typizační sborníky rozšířeny o problematiku konstrukčního zajištění bytových domů proti účinkům důlních vlivů.

Pro bytovou výstavbu vznikl v Československu v roce 1951 první „Celostátní typizační sborník“, který sjednocoval možnosti hromadné bytové výstavby po stránce materiálové, konstrukční, technologické a objemové, při unifikaci všech prvků panelové bytové výstavby s rozvinutím prvkové a objemové typizace. V roce 1953 byly vyvinuty v Ústavu typizace stavebních konstrukcí a ve Studijním a typizačním ústavu objemové typové podklady k jednotlivým typům panelových konstrukčních soustav určených pro bytovou výstavbu. Typové podklady byly dále rozpracovávány v jednotlivých krajích tehdejšího Československa. V dalších letech byla typizace bytových domů prováděna podle vydané ČSN 73 0020 „Předpisy pro projektování investiční výstavby-obytné budovy“. V roce 1961 byly vyvinuty další nové typové podklady pro bytovou výstavbu a to na základě vyhodnocení surovinových základů jednotlivých regionů v České republice. V Ostravě to bylo zejména využití strusky jakožto druhotné suroviny, pro výrobu obvodových panelů. V dalších letech typizační koncepce zvyšovala výškovou hladinu zástavby a podíl celomontované technologie dosahoval více než osmdesát procent z celkového objemu bytové výstavby. Po zhodnocení dosavadního vývoje konstrukčních soustav bylo v roce 1967 rozhodnuto o zavedení „Nové konstrukční soustavy“ (dále jen „NKS“), kterou zpracovávalo pracoviště Výzkumného ústavu pozemního stavitelství v Praze a ve Zlíně (tehdejší název města „Gottwaldov“). NKS byla zavedena od roku 1972. Při výzkumně vývojovém řešení NKS vycházela z úrovně materiálové základny regionů České republiky a z technické a technologické prognózy rozvoje bytových staveb do roku 1980. Po vývojové fázi řešení NKS nepokračoval postup jejího uplatnění tak, jak se předpokládalo. Byla opožděna projektová příprava experimentálních staveb i jejich realizace. Po roce 1980 byla na základě zavedení nové ČSN 73 0540 „Tepelně technické vlastnosti stavebních konstrukcí a budov“ provedena u všech konstrukčních soustav revize typových podkladů z hlediska tepelně technických požadavků [11]. V dalších letech k rozvoji typizace již nedocházelo, postupně se začaly snižovat společenské požadavky na kvantitativní růst produkce bytových jednotek. Celý vývoj panelových konstrukčních soustav byl ukončen unifikovanou konstrukční soustavou řady P1.1, která sjednocovala požadavky na konstrukci, výrobu, dopravu a montáž, snižovala sortiment dílců, což umožňovalo zaměnitelnost dílců jednotlivých krajových variant v rámci mezikrajové výpomoci. Do roku 1995 probíhaly prakticky v České republice již jen dostavby posledních typů panelových konstrukčních soustav.

Mezi první bytové domy, kde byla uplatněna typizace a dílčím způsobem i prefabrikace, řadíme bytové domy s označením T⁸14 a T15. Jednalo se o uplatnění polomontovaných technologií u typových domů, při kombinaci konstrukčního systému zděného a železobetonového monolitického, s využitím řady prefabrikovaných prvků, jako jsou například nadokenní a nadedvěrní překlady, kordónové římsy, apod.

Z celkového pohledu na vývoj typizace bytové výstavby v Československu a posléze mohutný nástup zavedení prefabrikace lze konstatovat, že zprůmyslnění bytové výstavby nebyl jev nahodilý, ale vycházel z potřeb poválečného Československa.

⁸ Bytové domy v Porubě s označením „T“ jsou bohatě zdobeny římsami, atikami, pilastry, klenbami, balustrádami. Obrázek 3 ukazuje typické znaky „Sorely“ na bytovém nárožním domě, zvaném též „Věžičky“. Znakem tohoto domu jsou plně funkční sluneční hodiny a motivační nápis „Z ocele pěsti vzdělání silou hajte svá práva i světa mír“.

Poruba a kulturní dědictví

U bytové výstavby v Porubě se setkáváme s implementací uměleckého směru známého pod zkráceným názvem „Sorela“, jinak socialistický realismus. Tento budovatelský umělecký směr byl schválen v roce 1932 Ústředním výborem komunistické strany SSSR jako oficiální směr pro literaturu, výtvarné umění i hudbu. V pozdějších letech byl tento směr přijat i dalšími komunistickými zeměmi; po roce 1945 byl přijat také Československem a promítnul se i do oblasti architektury. V české architektuře je nejvýznamnějším zástupcem architektonického směru „Sorela“ výstavba bytových domů v Ostravě, právě v městské části pod názvem Poruba.

První městský obvod Poruba byl vyhlášen za městskou památkovou zónu od 01.09.2003 (Vyhláškou Ministerstva kultury České republiky č.108/2003 Sb.). Poruba, realizovaná od roku 1950 minulého století, představuje nejmonumentálnější projev sídlištního socialistického realismu v České republice; projevuje se velkorysým půdorysným a funkčním uspořádáním, které je dotaženo ve vzájemné symbióze až do tvarování objektů, zeleně a grafického projevu staveb. Právě pro tuto komplexnost jednoslohového výtvarného a architektonického projevu, kterou dokumentuje Obrázek 2 až Obrázek 4, byla Poruba vybrána jako jedna z prvních pro další etapu prohlašování nových celků historických měst za městské památkové zóny [14]. Lze konstatovat, že z hlediska vývoje typizace a uplatnění panelových technologií, které byly určeny pro bytovou výstavbu, právě na území města Ostravy, její sídlištní části Poruby, se dokumentuje celý vývoj typizace a technologií používaných v bytové výstavbě od poválečných let až do současnosti [5], [6], [7], [8], [9].

Obrázek 2: Urbanistická koncepce bytové zástavby 1. obvodu s bytovým komplexem „Oblouk“ [13]

Zdroj: [9]

Obrázek 3: *Znaky architektonického směru Sorela v bytové výstavbě (výstavbová část „Věžičky“)*

Zdroj: [14]

Obrázek 4: *Obytný soubor „U Věžiček“ a „Oblouk“*

Zdroj: [9]

Panelové montované soustavy v bytové výstavbě

Od konce padesátých let bylo v naší republice vyhlášeno a užíváno více než patnáct typů základních nebo-li kmenových panelových konstrukčních soustav bytových domů, ke kterým byly vyhlášeny krajové varianty, odvíjející se zejména od materiálové základny daného regionu. Ve vazbě na město Ostravu a těžký průmysl se jednalo zejména o využívání materiálů, jako je například struska, pro výrobu struskopemzobetonových obvodových panelů. Pro eliminaci vlivů účinků důlní hlubinné těžby byly všechny panelové bytové domy opatřeny konstrukčními úpravami, které se u jiných soustav bytových domů v České republice nevyskytovaly. Požadavky vyplývaly z ČSN 73 0039 „Navrhování objektů na poddolovaném území“.

Modifikovaných variant panelové bytové výstavby je v České republice evidováno více než padesát, v samotném Moravskoslezském kraji počet modifikací činí kolem třiceti.

Tabulka 1 uvádí základní přehled panelových montovaných soustav, které se realizovaly po válce v Ostravě a v celém ostravsko-karvinském regionu, se srovnáním s ostatními kraji v České republice.

Určitým specifickým jevem u městské části Poruba je skutečnost, že v tomto územním celku se můžeme setkat se všemi montovanými technologiemi, tak, jak se postupně po roce 1948 vyvíjely. Je to v podstatě školský příklad vývoje prefabrikovaných montovaných konstrukcí určených pro bytovou výstavbu. Obrázek 5 dokumentuje území a realizované montované soustavy.

Panelovou montovanou technologií bylo v ostravském regionu v letech 1955 až 1995 postaveno více než 70 % bytů. V celé České republice bylo od roku 1955 postaveno panelovou technologií okolo 1 165 000 bytů, což představuje 31% celkového bytového fondu České republiky a 54% všech bytů v bytových domech. [14]

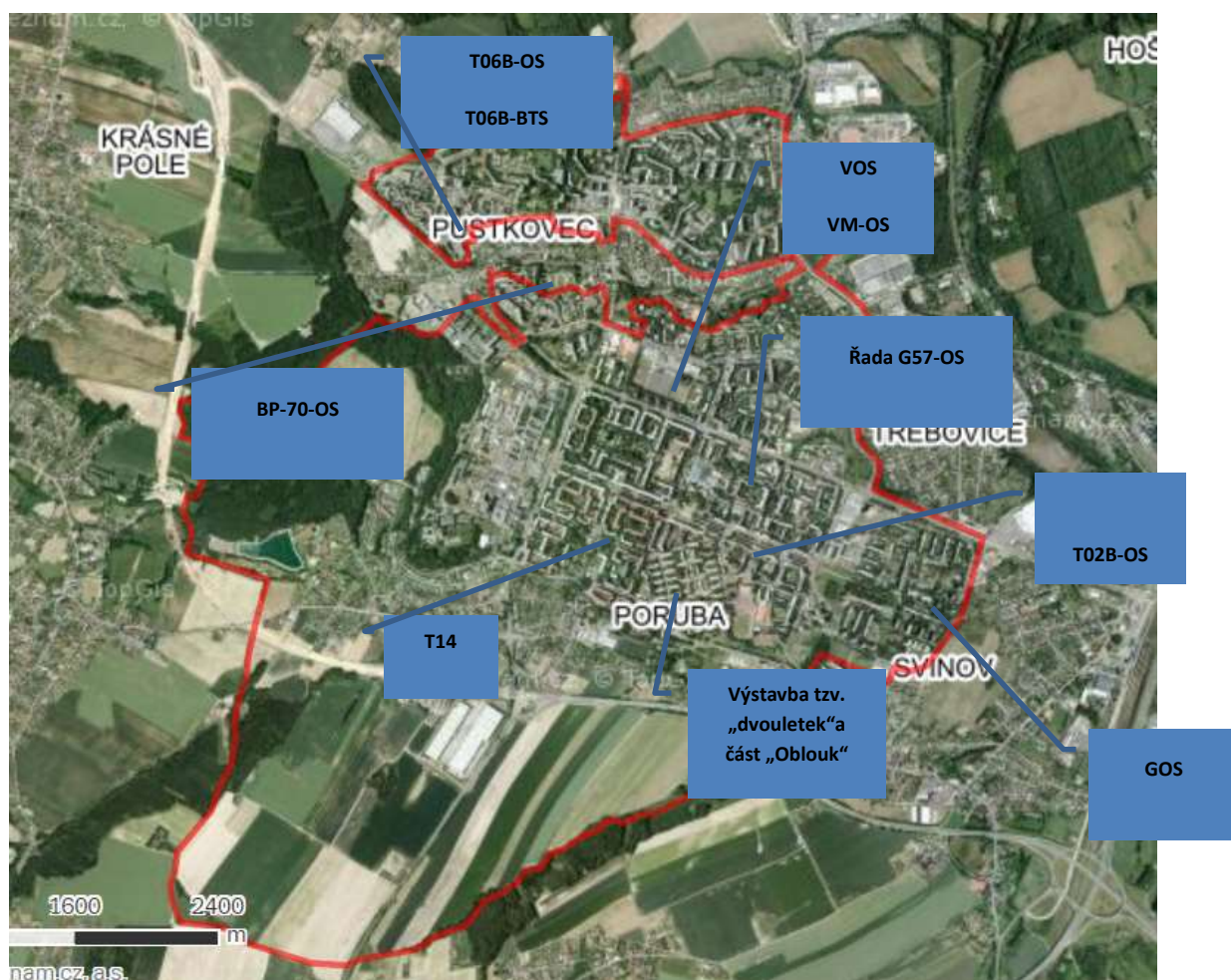
Tabulka 1: Konstruktivní soustavy panelových bytových domů v ČR realizované v letech 1955 až 1995

Konstruktivní soustava	Modifikovaná řada	Modifikovaná řada typická pro ostravsko-karvinský region	Výstavba od roku	Poznámka
T 11, T 12	-	-	1950	Výstavba v celé ČR.
G 40	G 50, G 56, G 57-OL, G 58, G 59	G 57, G 57-A, G 57 3.P	1955	Výstavba v celé ČR.
T 13, T 16	-	-	1955	Výstavba v celé ČR.
T02B	T02B.A	T02B-OS	1962	Výstavba v celé ČR.
T03B	T02B-3B	T03B-OS	1965	Výstavba v celé ČR.
GOS	GOS 64, GOS 66	GOS	1960	Ostrava ⁹
T06B	T06B-PSP, T06B-KV, T06B-E, T06B-KDU, T06B-OL	T06B-OS, T06B-BTS, T06B-OS-R, T06B-OS-70	1965	Výstavba v celé ČR.

⁹ Jednalo se o soustavu určenou pro bytovou výstavbu ve věžové nebo deskové zástavbě, speciálně určené a konstrukčně řešené pro stavby na poddolovaném území.

T07B	-	-	1965	Experimentální soustavy.
T08B	-	-	1965	Experimentální soustavy.
T09B	-	-	1965	Experimentální soustavy.
PS 61	PS 69, PS 69/2	-	1965	Čechy.
VOS	-	VOS 66	1965	Ostrava, MSK.
VMOS	-	VMOS	1970	Ostrava, MSK.
VPOS	-	VPOS	1970	Ostrava, MSK.
<i>BP 70</i>	B 70/R, B 70/Sč	BP-70-OS	1970	Výstavba na jižní a severní Moravě, dále severní Čechy.
BANKS I/1L	-	-	1972	Výstavba v severních Čechách.
Larsen-Nilsen	-	-	1972	Výstavba v Praze.
HK	HKS-70, HK-69, HKS-G	-	1972	Výstavba ve východních a severních Čechách.
VVÚ-ETA	-	-	1972	Výstavba v Praze a severních Čechách

Zdroj: vlastní zpracování [9]

Obrázek 5: Ostrava-Poruba a montované soustavy bytové výstavby

Zdroj: mapy.cz a vlastní vymezení panelových soustav [14]

Závěr

Jak uvádějí dostupné prameny, evropské země musely po 2. světové válce řešit v oblasti bydlení obdobné problémy. Proces panelové bytové výstavby nebyl v poválečném Československu samoúčelný a byl poplatný době, kterou republika v druhé polovině minulého století procházela.

Shodné i rozdílné rysy bytové politiky evropských zemí, včetně dynamiky rozvoje, jsou patrné z historického pohledu. Vývoj bytové politiky v mnoha evropských zemích po roce 1945 ukazuje, že nejvíce shodných rysů v přístupu evropských zemí k bydlení nalezneme v 50. a 60. letech, popř. na počátku 70. let minulého století. Přibližně od 70. let minulého století dochází k výraznější diferenciaci přístupu jednotlivých zemí k oblasti bydlení. Země začaly více zdůrazňovat své tradice a ekonomické možnosti a začaly řešit dílčí problémy týkající se části populace, určitého segmentu trhu bydlení a podobně, které mají v každé zemi své specifické rysy [12]. Příklady dobré praxe lze tak najít v řadě zemí Evropy i mimo, jak dokumentuje Obrázek 6.

Obrázek 6: Uplatnění montovaných technologií v bytové výstavbě v Dánsku a na Islandu

Zdroj: vlastní zpracování [9]

Panelové technologie se i v současné době vyznačují bezesporu řadou výhod, které je řadí mezi progresivní metody současného stavebnictví. Je to zejména rychlost výstavby a tím i ekonomika stavebního díla, možnost uplatnění proudové metody stavění při objektovém stavění v případě potřeby či nutnosti (objekty nové i objekty určené k rekonstrukci a obnově), upřednostnění prvkové prefabrikace s variabilitou konstrukčních prvků, recyklace použitých materiálů z demolovaných staveb, uplatnění principů udržitelné výstavby.

Nezastupitelné místo mají tyto technologie v oblasti výstavby dopravní infrastruktury a inženýrského stavitelství.

61

Přístup k využívání panelových technologií v oblasti bytové výstavby je již na nové vědní úrovni poznání a jsou realizovány nejen architektonicky zajímavé bytové domy, ale i objekty občanské vybavenosti [9]. Je tak zřejmé, že tato technologie stále patří a bude patřit mezi progresivní technologie v podmínkách výstavby v 21. století, protože integruje požadavky na rychlost výstavby, cenu a ekonomiku stavebního díla a recyklovatelnost.

Literatura

- [1] BRADÁČ, JIŘÍ: Účinky poddolování a ochrana objektů. II. Díl. *Dům techniky* Ostrava, spol. s r.o., Ostrava 1999.
- [2] HORÁČEK, Emil: *Panelové budovy*. Nakladatelství technické literatury SNTL. Praha, 1977.
- [3] KOTRČ, Miloslav: *Vývoj panelové výstavby a tendence jejího dalšího vývoje*. Gottwaldov, 1983.
- [4] KUBEČKOVÁ, Darja., KUBEČKA, Karel: *Stavebně-technické posouzení panelové bytové výstavby v ostravsko-karvinském regionu*. Evidence ČKAIT (1998-2010).
- [5] KUBEČKOVÁ, Darja: *Stavebně technická posouzení panelové bytové výstavby*. Střechy, pláště, izolace 5/2001. ISSN 1212-0111. str. 18-19.
- [6] KUBEČKOVÁ, Darja: *Stavebně technická posouzení panelové bytové výstavby*. Střechy, pláště, izolace 8/2001. ISSN 1212-4825. str. 30-31.

- [7] KUBEČKOVÁ, Darja: *Panelová bytová výstavba, historie a vývoj*. Stavitel, 08/2004, str. 8-11, ISSN 1210-4825
- [8] KUBEČKOVÁ, Darja: *Regeneration of prefab buildings in the Czech Republic with view Ostrava Region*. Book Abstracts. pp.134 ENHR 2004, UK Cambridge.
- [9] KUBEČKOVÁ, Darja: *Minulost a perspektivy panelové výstavby*. VŠB-TUO, ISBN 978-80-248-2451-2010. Monografie, 1. Vydání, 2010.
- [10] *Ostrava – Dějiny k výstavbě, archiv města Ostravy, Profil*.
- [11] Typizační podklady Stavoprojekt Ostrava. Archiv.
- [12] www.mmr.cz/Sociální aspekty bydlení.
- [13] www.ostrava.cz.
- [14] www.ostrava/poruba.cz.
- [15] ZARECOR, K.E.: *Manufacturing a socialist modernity housing in Czechoslovakia, 1945-1960*. University of Pittsburgh Press. 2013.

PERCEPCE BEZPEČNOSTI V TURISTICKÝCH DESTINACÍCH LIBERECKÉHO KRAJE

THE PERCEPTION OF SECURITY IN THE TOURIST DESTINATIONS OF THE LIBEREC REGION

Ing. Gabriela Antošová, Ph.D.

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68/54, Praha 17 - Řepy
e-mail: gabriela.antosova@vsrr.cz

Klíčová slova:

pocit bezpečí, turistické destinace, kriminalita, Liberecký kraj

Keywords:

sense of security, tourist destination, criminality, Liberec region

Abstrakt:

Tento příspěvek je zaměřen na kriminalitu a pocit bezpečí v turistických destinacích Libereckého kraje. Udržitelnost návštěvnosti je závislá na profilech turistů a jejich vnímání pocitu bezpečí spojené s návštěvou kulturních objektů a atraktivit cestovního ruchu. Součástí tohoto příspěvku tvoří také výstupy geostatistické shlukové analýzy (Hotspot) celkové kriminality v České republice sledované za jednotlivé okresy, jsou sledovány i krádeže na kulturních objektech v regionech jako forma organizovaného zločinu a dále pak výstupy vícenásobné korespondenční analýzy poslouží ke stanovení pocitu bezpečí a profilu turistů v určitých turistických oblastech Libereckého kraje. Uchopení pocitu bezpečí a bezpečnosti je nedílnou součástí udržitelnosti atraktivity turistických destinací jako klíčového zdroje pro rozvoj regionů a akcelératoru multiplikačního efektu do místních rozpočtů regionálního rozvoje.

Abstract:

This contribution is aimed on crime and on sense of security in tourist destinations in Liberec region. Sustainability of attendance depends on tourists' profile and their sense of security combined with visits of cultural objects and attractiveness of tourism. One part of this contribution is formed by results of geostatistical analysis Hotspot of total crime in the Czech Republic that is observed for various districts with specific focus on theft by commit-breaking into cultural objects in the regions as a form of organized crime. On the other hand the results formed by optimal scaling to determine the sense of security and profile of tourists in the specific tourist areas in the Liberec region. To grasp sense of security and safety is the inseparable part of the sustainability of attractiveness in the tourist destinations as a primordial key of the regional development and the accelerator of the multiplication effect to the local budget of the regional development.

1. Úvod

Turismus v pravém slova smyslu se velmi často doplňuje s pojmem kulturní dědictví, které je obecně definováno jako přírodní nebo kulturní a je budováno v oblastech rozvoje turistických destinací. Kulturní dědictví je definováno podle Soukupa (1996) jako konfigurace kulturních prvků a idejí, jež jsou trvalé kolektivní vlastnictví a všeobecně sdílený výsledek materiální a duchovní činnosti předávány členy společnosti následujícím pokolením jako specifický typ dědictví. Kulturní dědictví se stále více stává ekonomickým a politickým zdrojem v globálních a místních procesech „kultury“ (Bendix 2009) a „komodifikace vzpomínek“ (Ronström a Plamenfelt 2005). Šíření globalizace nemusí vždy způsobit ztrátu kulturní čistoty (Reisinger 2009). V některých regionech se kultura sama přizpůsobí zahraničním vlivům. Výroba místních výrobků je tak přizpůsobena poptávce turistů. To může být příklad kulturní změny (místní spotřeba se mění za pomoci diferenciací - rozdílnosti), ale ne příklad ztráty kulturní autenticity nebo čistoty prostřednictvím komercializace (Meethan 2002).

Rozvoj lokalit je pak spojován s cestovním ruchem, ubytovacími kapacitami a infrastrukturou, nakonec i s jeho animací (Hájek 2002). Nedostatečná pozornost je přitom kladená na bezpečnost (Millar 1989) a pocity bezpečí v samotných turistických lokalitách, kulturního dědictví, návštěvníků a místních komunit. Na základě konceptu bezpečnosti, který byl rozpracován již ve zprávě OSN z roku 1994, vysvětluje Procházková a Šesták (2007), že lidskou bezpečnost je možné chápat jako pocit bezpečí či pocit „bez obav a nedostatku“. Takový pocit bezpečí můžeme chápat jako stav lidského systému, při kterém vznik újmy na chráněných zájmech má přijatelnou pravděpodobnost (je téměř jisté, že újma nevznikne). U pocitu nebezpečí je pak vysoká pravděpodobnost, že újma vznikne (Procházková, 2006). Dále pak dle jejich názoru není možné bezpečnost omezovat pouze na ztrátu obav ze zbraní a války, ale naopak je nutné zde zvážit i důstojnost a kvalitu lidského života. Zásadní předpoklad rozvoje lidské společnosti, životního prostředí, a také ekonomického rozvoje je bezpečný prostor. Nejprve je nutné tedy zajistit bezpečný prostor a v něm poté uvažovat udržitelný rozvoj. V takovém prostoru pak můžeme budovat správný management kulturního dědictví s hlavním záměrem interpretace a prezentace, která zajišťuje jejich vzájemné doplňování se. Po dobu vzdělávání, zábavy a požitků z kulturního dědictví jako z atrakcí přírodních rezervací, národních parků, muzeí, historických budov a zahrad, vesnic nebo měst lidé všech věkových skupin a socioekonomických tříd s různými životními styly jednoduše mohou rozvíjet prostředí daného povědomí ochrany kulturních hodnot (Millar 1989). Zde můžeme také narazit na konfliktní aspirace jednotlivců mezi ochranou těchto hodnot, cestovním ruchem a kulturním dědictvím. Zdroje kulturního dědictví jsou nenahraditelné a jejich konzervace je kritickou záležitostí celého managementu. Dlouhodobé plánování a rozpoznávání důležitostí kulturního dědictví v turistickém průmyslu vyžaduje stále sofistikovanější rozšiřování poptávky ve střetnutí se s náročnějším turistickým trhem (Izquierdo a Samaniego 2004). Kulturní cestovní ruch vždy přináší větší pozornost na turisty. Utajené nebezpečí pro kulturní dědictví, však cestovní ruch také představuje. Politická rozhodnutí, která rozeznávají cestovní ruch a kulturní dědictví společně s mírou jejich aplikace mohou být jejich efekty poškozující. Z tohoto důvodu je potřeba nepřetržitě a systematicky studovat všechny aspekty cestovního ruchu, které zasahují kulturní dědictví. Bohužel může i cestovní ruch produkovat negativní dopady na místní komunity, v kterých se rozvíjí. Prvním kontraproduktivním efektem je produkce architektonické kontaminace (Mitchell a Waal 2009), kterou vytváří dopravní infrastruktura propojující místa s turistickým prostorem. Avšak ne vždy je cestovní ruch hlavním faktorem úpadku zdrojů, které poškozují destinace. Dalším negativním dopadem (Travis 1982) úpadku může být explozivní demografický růst, nekontrolovaná urbanizace, spekulace realitních kanceláří či kriminalita daného území. Pro dosažení udržitelného ekonomického rozvoje se

musí navrhovat projekty, které analyzují kulturní a přírodní zdroje a jejich snadnou socioekonomickou propagaci se založením na rozumném užívání těchto zdrojů s respektem na okolí (Izquierdo a Samaniego 2004). Další faktor úpadku je dán jednoduše intenzitou používání kulturního statku, což je podmíněno atraktivitou destinace, formou komercializace cestovního ruchu, sezónností poptávky nebo dostupností služeb. Problémy se zhoršují, když neexistují určitá místní zákonodárství, která by vymezila vhodná užití (Hudeček 1992) kulturního dědictví. Neexistence projektů teritoriálního uspořádání zamezující takovému úpadku nebo výhradně destrukci pamětihodnostem či oblastem zájmu kulturního dědictví generuje nekompatibilitu užitků půdy, ztrátu úspěchu a vizuální kvality.

Udržitelnost cestovního ruchu není možné rozvíjet bez programů založených na ochraně kulturního dědictví. Ochranu je nutné chápat jako kulturní problém, který představuje veřejný zájem o umění, pamětihodnosti a historická místa, s kterým je možné obchodovat. Proto je potřeba veřejné pomoci k pochopení tohoto sdělení, která zahrnují a představují rizika ohrožení jejich existence. Plánování prezentace určitého místa začíná už v měření možné kapacity pro návštěvníky. Mnoho turistů nepoškozuje jen města, pamětihodnosti a přírodní okolí, ale také mohou být na škodu symbolickým hodnotám nebo jejich historické autenticitě.

K zabránění těmto situacím dále Izquierdo a Samaniego (2008) dodávají, že je třeba vzdělávat odpovědné osoby cestovního ruchu a jejich klienty, aby neviděli cesty jenom jako komerční záležitost, ale jako příležitost ke zhodnocení lokálních kulturních hodnot. Podle Garrod a Fyall (2000) je dlouho uznáváno, že ideologický a institucionální kontext cestovního ruchu kulturního dědictví je od základu odlišný od obecného cestovního ruchu. Obzvláště se tvrdí, že tzv. „poručenský přístup“ odvětvím kulturního dědictví stále proniká (Leask a Goulding 1996). To znamená, že cílem kulturního dědictví je primárně pečovat o majetek a udržovat ho v jeho neporušeném stavu, přičemž problémy jako finanční solvence a veřejný přístup v rozhodování hrají podružnou roli (Croft 1994; Johnson a Thomas 1990).

Interakce cestovního ruchu a udržitelnosti může mít významný vliv na ekonomickou, společenskou, funkcionální a fyziognomickou (vzhledovou) strukturu venkovského prostředí (Todorović a Bjeljac 2009). Vesnický cestovní ruch je velmi široký koncept, který zahrnuje nejenom dovolenou na venkově, ale také další rozličné turistické aktivity ve venkovském prostředí. Hall (2006) a Richards (2002) velmi zdůrazňují vliv rozporu, který panuje mezi úspěšným turistickým rozvojem (obecně řečeno – více návštěvníků) a přitažlivostí venkovských regionů (obecně je to klid a ticho). Cestovní ruch ve venkovských oblastech se nyní stává skutečností, potřebou a přáním turistů, ale také přináší nástroje rozvoje venkovských oblastí (Todorović a Bjeljac 2009). V nové venkovské ekonomice pro komodifikaci venkovského území, je daleko důležitější kultura a životní styl než fyzické využívání venkovského prostředí. To se týká nejenom rozmachu cestovního ruchu, ale také investic na území, a to díky obrácené urbanizaci (counter-urbanisation) a gentrifikaci (gentrification), často kvůli snaze o „venkovskou idylu“ (Woods 2003).

Dle Reisingera (2009) turistická spotřeba nemusí vždy zničit kulturu, naopak vytváří velkou poptávku po ochraně kulturního dědictví a jeho zachování, revitalizuje místní tradice a autenticitu, podporuje kulturní podvědomí a vytváří nový systém hodnot a moci. Nutné je ovšem poznat, které části kultury jsou na prodej pro konzumaci turistů a které ne, a které části kultury je třeba naopak chránit. V důsledku toho, globalizace a rozvoj cestovního ruchu ničí místní identity, kvalitu cestovního ruchu a cestovní ruch sám (Macleod 2004).

Měřitelnost efektivity ochrany kulturního dědictví podle Kesnera (2001) musíme přijmout včetně argumentu obtížnosti jakéhokoli takového měření. Ztráty mohou být vyčíslitelné i nevyčíslitelné a ovlivňují daleko víc než objekty samotné. Tyto ztráty pak Jirásek rozděljuje do tří následujících oblastí: okamžité monetární (přímá škoda na nemovitosti, tržní cena předmětu kulturní hodnoty v případě jeho odcizení nebo zničení), následné monetární nepřímé (úbytek z příjmů z turistického ruchu, úbytek příjmů od sponzorů způsobený ztrátou prestiže instituce apod.) a na ztráty společensko-sociální (ztráta kulturní identity společnosti jako akcelerator nepříznivých sociálních změn a trendů).

Kesner (2001) dále pak považuje za největšího nepřítele kulturního dědictví válku či ozbrojené konflikty. Dvacáté století je známé jako století válek a zhoubných ideologií, které poznamenaly mnoho lidských životů, tradic a kulturních objektů. V důsledku společenskopolitických změn došlo k významné devastaci v České republice v letech 1945 – 1989, kdy bylo zničeno 232 kulturních památek (většinou se jednalo o kostely a židovské synagogy). Po roce 1990 s otevřením hranic pro svobodný pohyb lidí vzrostla také kriminalita páchaná na předmětech kulturní hodnoty zejména sakrálního charakteru, do nových tržních příležitostí. Monetární ztráty na úrovni českého trhu zveřejnil Jirásek na základě dat Policie ČR, kdy poukázal na přímé finanční ztráty v letech 1991-1999 ve výši 634 mil. Kč, což představovalo asi o polovinu více než vynaložené finanční prostředky z Ministerstva kultury ČR (Státního rozpočtu) na zabezpečení kulturních objektů proti vykradení a požáru (378 mil. Kč).

V tomto negativním jevu můžeme již od roku 1992 sledovat organizovanou formu zločinu na kulturních objektech, kdy ve většině případů se jedná o krádeže na zakázku působící jako další multiplikátor kriminality a nezákonného obchodování se zbraněmi a drogami. Následkem toho dochází k negativnímu dopadu na kulturní cestovní ruch prostřednictvím přísných bezpečnostních opatření v kulturních objektech (i církevních), která omezují návštěvníky v jejich prohlídkách (zavřené kostely, prázdné interiéry, kamerové systémy, odkládání zavazadel do schránek atp.).

Podle slov bývalého ministra kultury pana Dostála: „Hledat nové formy řešení ochrany kulturního dědictví je možné v ekonomické efektivitě jejich historicky-dokumentační hodnoty, kdy hledání finančních prostředků pro zachování kulturního dědictví je věcí poznání, víry a odvahy“ (Kesner et al. 2001).

2. Cíl a metodika

Hlavním výzkumným cílem bylo zjistit pocity bezpečí návštěvníků ve 42 vybraných turistických destinacích Libereckého kraje. Byly provedeny standardizované rozhovory s 500 návštěvníky turistických destinací s větší a menší turistickou atraktivitou. Výběr turistických destinací byl záměrný dle „průměrných jednotek“, kdy byly vybrány určité lokality, které jsou považovány za typicky „průměrně“ turisticky atraktivní.

Před výzkumným dílčím cílem bylo také zjistit celkovou kriminalitu v okresech České republiky za rok 2014. Dále pak byla provedena analýza kapitoly 332 - krádeže vloupání do kulturních objektů (zveřejněných dat v databázi o kriminalitě Policie ČR) v České republice se zaměřením na Liberecký kraj (rok 2013 a 2014).

2.1 Metodika Hot spot analýzy v předvýzkumné fázi pomocí Geostatistical analyst v programu ARcGis

V předvýzkumné fázi byla provedena geostatistická analýza pro mapování shluků na základě seskupování směrodatných odchylek sledovaných ukazatelů celkové kriminality v České republice za rok 2014. Mapa byla vytvořena na základě vypočítaných směrodatných odchylek (GizScore) v Hotspot analýze, která byla provedena za pomoci zjištěných dat z ČSÚ a databáze Policie ČR vykazovaných za jednotlivé okresy v roce 2014. GizScore z každého ukazatele celkové kriminality za jednotlivý okres bere v úvahu střední hodnotu a poté ji vydělí směrodatnou odchylkou, což je vypočítáno na základě vzorce: $(x_i - \mu) / \sigma$. Výsledky se poté interpretují jako směrodatné odchylky s ohledem na střední hodnotu sledovaného celku (Arias a Antošová, 2015). Z tohoto důvodu se hodnoty s větší směrodatnou odchylkou považují za proměnné s větší statistickou významností (např. okresy s vyšší směrodatnou odchylkou se projevují s větší kriminalitou s ohledem na ostatní okresy v České republice). Výhoda tohoto zobrazení je především v tom, že jsou brány v potaz všechny okolní okresy z celkového počtu zobrazených okresů a sledovaného ukazatele kriminality. Data se shlukují na základě porovnání všech sledovaných ostatních sousedních středních hodnot s ohledem na celkový soubor sledované kriminality. Pokud jsou významné hodnoty rozdílné od celkového souboru, je evidentní, že existuje prostorové zobrazení (lokalizace) fenoménu kriminality. Naopak pokud nejsou hodnoty rozdílné a jsou velmi podobné, pak neexistuje konkrétní prostorové rozmístění fenoménu kriminality a odpovídá aleatornímu modelu chování celkového souboru.

2.2 Metodika Optimal scaling (vícenásobné korespondenční analýzy) pomocí SPSS software (Statistical package for Social Sciences)

Korespondenční analýzy byly použity pro zkoumání struktur vzájemných závislostí kategoriálních dat získaných v rozhovorech. Protože osy jednotlivých dimenzí korespondenční mapy je možné považovat za skryté (latentní) veličiny působící na vznik jednotlivých četností v poličkách kontingenční tabulky, jsou tyto dimenze považovány také za obdobu komponent (faktorů) z metody hlavních komponent (faktorové analýzy). Korespondenční analýza je ale v tomto případě provedena s tím rozdílem, že ji bylo možné uplatnit nejen jako nástroj redukce dat, ale bylo možné rozhodnout i o sloučení jednotlivých korespondenčních map (Greenacre 2007). V korespondenční analýze byly hledány souřadnice bodů (kategorií), které nejlépe „vystihovaly“ potřeby informací pro navržení doporučení, a to „pocity bezpečí“ a „pocity nebezpečí“ návštěvníků a jejich vnímané bezpečnosti ve vybraných turistických destinacích Libereckého kraje.

Kontingenční tabulky v korespondenčních analýzách jsou nazývány jako tabulky korespondenční, kde každý sloupec (řádek) představuje bod v $r(s)$ - rozměrném prostoru, jehož souřadnice tvoří hodnoty příslušných kategorií. Před hledáním souřadnic těchto kategorií bylo potřeba zvolit normalizační metodu. Pro dílčí výstupy byly normalizovány jak souřadnice řádkových, tak sloupcových kategorií za použití symetrické normalizace, popřípadě uživatelské normalizace (program SPSS ji umožňuje). Tento typ normalizace je specifikován intervalem $-1; 1$, v případě volby -1 (1) by se jednalo o sloupcovou (řádkovou) normalizaci. Při zadání 0 by program postupoval podle symetrické normalizace. Zvolené normalizace měly vliv na celkový charakter korespondenční mapy. Důvodem této volby normalizace byla redukce „přehučení“ prostoru, ke kterému by došlo za použití asymetrických výstupů (Greenacre 2007).

Při splnění tohoto parametru jsou vícenásobná zobrazení korespondenčních map modelu pro všechny sledované turistické destinace a další sledované proměnné v obou dimenzích

důvěryhodná. Vzhledem k tomu, že grafické výstupy jsou považovány za uživatelsky „příjemnější vizualizace“ a rozšířeně se používají v marketingových výzkumech (Zámková a Blašková 2013; Navrátil et al. 2011), a to konkrétně při vymezování cílového segmentu trhu, byly dále aplikovány pro potřeby stanovení profilu turistů a jejich pocitů bezpečí ve vybraných turistických destinacích Libereckého kraje. Tyto úrovně bezpečí byly dále odvozeny z návrhů a komentářů návštěvníků. Doporučení na udržitelnost a lepší bezpečnost byla konceptualizována turistickými zážitky a pocity, resp. co turista získává či „pociťuje“ při návštěvách vybraných kulturních destinací Libereckého kraje.

2.3 Představení zkoumaného souboru

Dotazovaní návštěvníci museli splňovat dva následující předpoklady. Věk dotazovaných musel dosáhnout minimálně 18 let a z výběrového vzorku byli vyloučeni residenté vybraných destinací. Turistické destinace zastupovali z geografického hlediska okresy – Semily (30%) a Jablonec nad Nisou (28%), Liberec (23%) a Česká Lípa (19%).

Bližší specifikace zastoupení sledovaných turistických destinací, počet dotazovaných turistů (DTUR) a jejich rozložení dle okresů je uvedeno v následující tabulce:

OKRES SEMILY	DTUR	OKRES ČESKÁ LÍPA	DTUR	OKRES JABLONEC NAD NISOU	DTUR	OKRES LIBEREC	DTUR
Benecko	15	Doksy	20	Desná	2	Grabštejn	31
Bozkovské dolomity	10	Polevsko	20	Dvoračky	10	Hejnice	32
Františkov	10	Raspenava	2	Harrachov	10	Liberec	20
Horní Branná	5	Sloup v Čechách	20	Jablonec nad Nisou	10	Pertoltice	2
Jablonec nad Jizerou	10	Zákupy	32	Jiřetín pod Bukovou	10	Sychrov	33
Jilemnice	10			Josefův Důl	10		
Lomnice nad Popelkou	15			Kořenov	10		
Malá Skála	3			Návarov	5		
Martinice v Krkonoších	10			Nová Ves nad Nisou	4		
Rezek (Jablonec nad Jizerou)	8			Pulečný	11		
Rokytnice nad Jizerou	10			Rádlo	6		
Roudnice (Jestřabí v Krkonoších)	10			Rádlo (Milíře)	13		
Vyskeř	15			Smržovka	10		
Vysoké nad Jizerou	10			Tanvald	10		
Záhoří	10			Tanvaldský špičák	10		
				Trojmezí	2		
				Železný Brod	11		

Zdroj: vlastní zpracování

Jejich geografická poloha zastupovala alespoň 5 vybraných destinací v každém okrese (LAU 1) Libereckého kraje. Rozhovory probíhaly jak s českými, tak se zahraničními turisty, a to v

českém, anglickém a polském jazyce. Standardizované rozhovory probíhaly dvakrát v obou sezónách (letní a zimní) v roce 2012 a 2013. Mimo turistické sezóny byly vybrány turistické atraktivita ve vybraných destinacích jako festivaly, výstavy, kulturní přednášky, exkurze, mimořádná otevření kulturních památek a případně další. Získaná data byla zpracována v programu MsExcel a statistickém programu SPSS (Statistical package for Social Sciences). Za účelem navržení vhodných doporučení pro udržitelnost a lepší bezpečnost turistických destinací Libereckého kraje, byly provedeny nejdříve deskriptivní analýzy a vícenásobná korespondenční analýza (multiple correspondence analysis, optimal scaling či optimal scoring) pro nominální proměnné. Ve vícenásobných korespondenčních analýzách budou zkoumány následující nominální proměnné: „*pohlaví*“ (dichotomická, symetrická) – muž, žena; „*původ*“ (vícekategoriální) – Česká republika, Rakousko, Německo, Slovensko, Francie, Holandsko, Maďarsko, Polsko, Ukrajina; „*věk*“ (spojitá) – do 30 let, 30-50 let, více než 50 let; „*rodinné zázemí*“ (vícekategoriální) – svobodní, žijící v manželství, rozvedení, důchodci; „*bezpečnost místa*“ (dichotomická) – vyjadřující pocity bezpečí a nebezpečí; „*turistická destinace*“ (vícekategoriální) – kategorie jsou uvedené v předchozí tabulce.

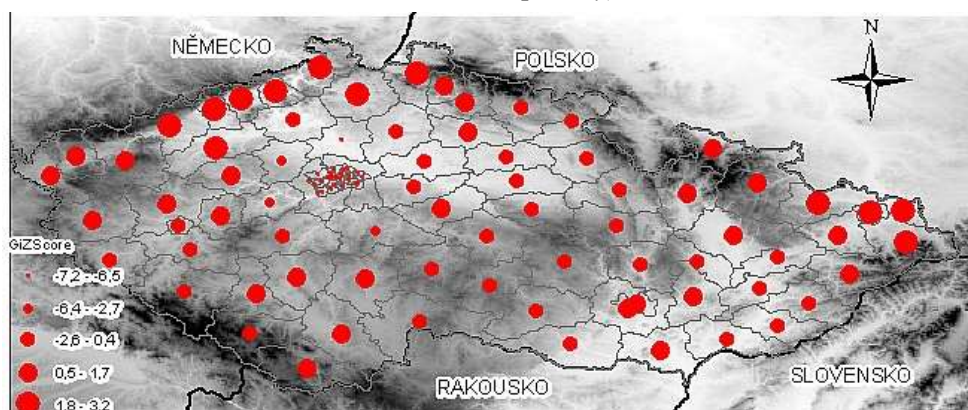
3. Výsledky a zjištění

3.1 Předvýzkum

Policie České republiky sleduje statistické přehledy kriminality od dubna 2008, které jsou veřejně dostupné. Do celkové kriminality Policie České republiky zahrnuje skutky, jako jsou vraždy, násilné činy, mravnostní činy, krádeže vloupáním, krádeže prosté, majetkové činy, hospodářské činy, ostatní a zbývající kriminalitu. Mezi krádeže vloupáním je zahrnuta také kapitola 332, která představuje krádeže vloupáním do kulturních objektů, která je velmi spjatá s percepcí bezpečnosti cestovního ruchu v kulturních turistických destinacích, proto jí bude věnována další pozornost. V celé České republice bylo v roce 2014 zjištěno Policií ČR 288 660 případů celkové kriminality, z toho ukončeno k prověřování bylo 254 579 činů, objasněných činů již jen 126 237 (což není ani 50% ze zjištěných). Škody byly vyčísleny na více než 29 mil. Kč.

Na základě zveřejněných dat Českého statistického úřadu, konkrétně sledovaného ukazatele obyvatelstva a kriminality v jednotlivých okresech v roce 2014 (nejnovější ukazatele), byla provedena geostatistická analýza technikou mapování shluků, konkrétně Hot spot analýzou v software ArcGis. Tato analýza umožnila sledovat ukazatel celkové kriminality na 1000 obyvatel (obrázek 1) v jednotlivých okresech České republiky.

Obrázek 1: Hot spot analýza (mapování shluků) ukazatele celkové kriminality v roce 2014 (okresy České republiky)

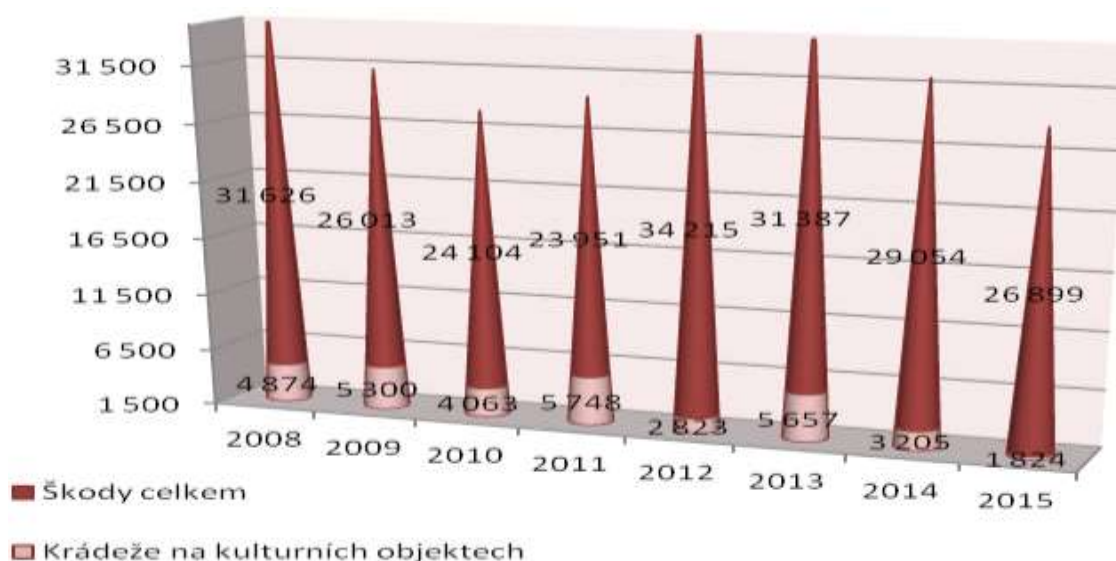
Zdroj:

Antošová, Arias 2016 a zpracování na základě ukazatelů celkové kriminality ČSÚ

Na základě směrodatných odchylek sledovaného ukazatele je možné pozorovat nejvíce podobné shluky celkové kriminality. Je pozoruhodné, že nejintenzivnější shluk je tvořen na severovýchodní straně Polských hranic se sledovanou výší GizScore (v okresech Opava, Karviná a Frýdek-Místek 2,67), dále pak na severozápadní straně s Německou hranicí (v okresech Teplice 2,85; Ústí nad Labem 2,66; Most 2,65 a Děčín 2,49). Mezi okresy s druhou sledovanou celkovou kriminalitou v České republice se také řadí okresy Libereckého kraje, a to konkrétně Česká Lípa (1,79), Liberec (1,52), a se stejným GizScore (1,37) okresy Jablonec nad Nisou a Semily. Pokud sledujeme celkem vyčíslené škody Policií ČR v tis. Kč pro období 2008-2015, je možné tvrdit, že největší škody vznikly v roce 2012 (více než 34 mil. Kč), ovšem krádeže na kulturních objektech byly nejvíce prokázány už v roce 2011 ve výši více než 5,7 mil. Kč. Potom v roce 2013 tyto krádeže na kulturních objektech nepatrně klesly, a to na 5,6 mil. Kč, dále pak v roce 2014 se snížila tato výše více než o 50%. Vzhledem k tomu, že tento příspěvek se zabývá kriminalitou a bezpečností turistických destinací Libereckého kraje za rok 2013 a 2014, budeme nadále sledovat tento průběh regresivních změn regionálního ukazatele.

70

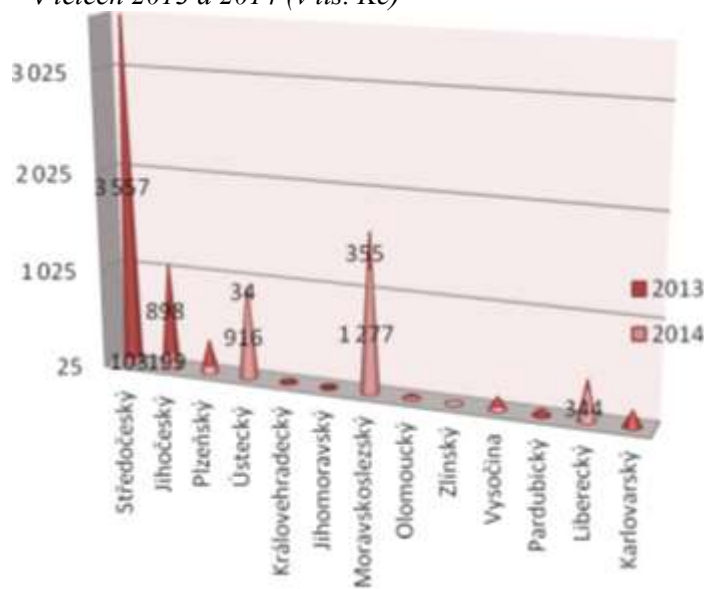
Obrázek 2: Porovnání ukazatele celkových škod a vyčíslené části škod krádeží na kulturních objektech v letech 2008-2015 (v tis. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat statistických přehledů Policie ČR

V roce 2013 nejvíce realizovaných krádeží vloupáním do kulturních objektů bylo provedeno ve Středočeském kraji (3,5 mil. Kč), v Jihočeském kraji (898 tis. Kč) a Moravskoslezském kraji (355 tis. Kč). Pokud sledujeme dále vývoj krádeží v tomto roce, tak v Plzeňském kraji (239 tis. Kč), Karlovarském kraji (185 tis. Kč) a v Libereckém kraji bylo vyčísleno vloupání do kulturních objektů ve výši 83 tis. Kč.

Obrázek 3: Porovnání regionálních ukazatelů za vyčíslení části škod krádeží na kulturních objektech v letech 2013 a 2014 (v tis. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat statistických přehledů Policie ČR

Vzhledem k tomu, že byl regresivní trend (obr. 2) v těchto krádežích pozorován v roce 2013 a 2014, se v případě Libereckého kraje objevuje trend opačný, kdy se výše škod v roce 2014 navýšila až čtyřikrát (obr. 3), a to do celkové výše 344 tis. Kč. Ke zvýšení došlo i v Ústeckém a Moravskoslezském kraji. Regresivní trend není tedy možné generalizovat na všechny regiony a je velmi individuální.

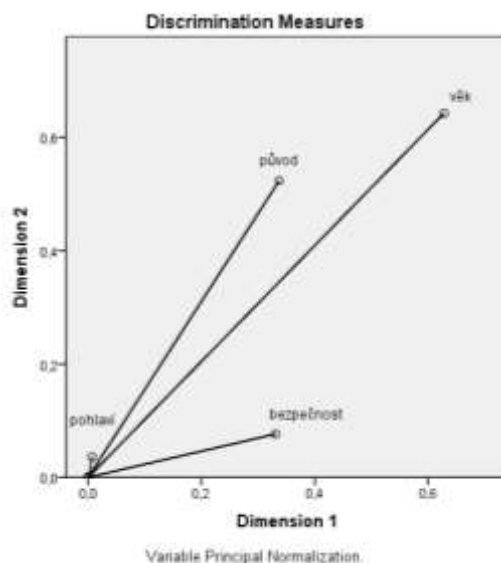
3.2 Představení výběrového souboru, profily návštěvníků

Dotazování tvořili různé profily turistů v každé destinaci (Gómez, Arias a Antošová, 2014). Dotazování se zúčastnilo 57% žen a 43% mužů. Věková hranice 31-50 let byla zastoupena 47,2% návštěvníků a 35,8% dotázaných bylo ve věku 51 let a více. Návštěvníci do 30 let pak tvořili zbývajících 17%. Rodinné zázemí jednotlivých návštěvníků představuje 60,2% žijících v manželství, 22% svobodných, 12,8% důchodců a 5% rozvedených. Většina dotázaných návštěvníků byla původem z ČR (91,2%) a zbývajících 8,8% tvořili turisté z Francie, Holandska, Maďarska, Německa, Polska, Rakouska a Slovenska. Sledované turistické destinace navštěvují především návštěvníci ze zastoupených všech okresů a další větší část návštěvníků tvořili ze (17%) pražští turisté. Návštěvníci, kteří se dotazování zúčastnili, byli převážně v doprovodu pěti a více osob (45,4%), dále pak v doprovodu jedné osoby (20,4%) a dvou osob (13,6%). Dotazování návštěvníci byli k těmto doprovodům ze 47% v rodinném vztahu, také v kolegiálním (17,2%) a z 20% ve vztahu přátelském. Návštěvníci znají dané destinace z 33,2% od přátel/od rodiny, poté se jednalo ze 17,2% o návštěvníky z okolních destinací, kteří bydlí poblíž a 17% návštěvníků znalo oblast „odjakživa“.

Návštěvníci, kteří se vyjádřili (14,2%) o jiném zdroji známosti destinace, jmenovali turistické knihy, potřeby splnění turistických deníků, různá sportovní setkání, modeláře letadel, mapy či podniková setkání. Největší část (98,4%) dotázaných českých turistů se doslechla o místě v České republice, doslech těch zahraničních návštěvníků tedy činí zbývající nepatrnou část (1,6%). I z tohoto nepatrného podílu je možné odvodit, že nejvíce zahraničních turistů má povědomí o destinaci z Polska (0,6%), dále pak z Německa a Holandska se stejným zastoupením 0,4% a nakonec jeden návštěvník (0,2%) měl povědomí z Francie. Návštěvníci považovali sledované turistické destinace ze 79,8% za obdobné těm, které znají z minulosti nebo je v minulosti navštívili. Ostatních 20,2% návštěvníků nemohlo sledované turistické destinace přirovnat k jejich už navštíveným destinacím a považovali je za originální. Dotázaní návštěvníci byli v destinacích převážně na jednu noc a méně (58,2%) a ostatních 41,8% návštěvníků strávilo v turistických destinacích více než jednu noc. Turistické destinace navštěvuje při „zvláštních příležitostech“ 33% turistů a „během prázdnin“ 27,6%, dále pak se jedná z 22,4% o návštěvy „během víkendu“ a zbývající podíl činí návštěvy konané „jindy“ (9,6%) či „během týdne“ (7,4%). 40,4% návštěvníků sledované turistické destinace navštívili poprvé. Sledované turistické destinace je možné dle názoru návštěvníků z 95,8% ohodnotit jako bezpečné, jen nepatrný podíl (4,2%) návštěvníků pocíťoval nebezpečí, a to s uvedením důvodů kriminality, romských komunit a narkomanie. Z tohoto důvodu se zaměříme na zkoumání vztahů mezi ostatními proměnnými a kategorií „bezpečná destinace“ proměnné „bezpečnost místa“. Kategorie „nebezpečná“ turistická destinace není statisticky významná, z tohoto důvodu bude jen zmíněna v závěrech tohoto příspěvku, kdy budou použity komentáře a připomínky dotazovaných, kteří při návštěvě lokality pocíťovali nebezpečí.

3.3 Výsledky vícenásobné korespondenční analýzy

Vzhledem k tomu, že tento příspěvek se zaměřuje na percepci bezpečnosti v turistických destinacích Libereckého kraje, bude další pozornost zaměřena na rozlišování kategorií a jejich převažující pozice v každé dimenzi, která graficky zobrazuje diskriminace. Díky tomuto zobrazení je možné rozlišovat kritéria užitá v modelu zobrazení jednotlivých kategorií ve dvou dimenzích. Na první pohled je zřetelné, že je rozlišitelná na obou osách i dimenzích. Tímto způsobem bude tedy zohledněna také interpretovatelnost vícenásobné korespondenční mapy pro sledování struktury proměnných nejdříve „bezpečnost místa“, „věk“, „původ“ a „pohlaví“, dále pak proměnných „turistické destinace“, „bezpečnost“ a „rodinné zázemí“.

Obrázek 4: Rozlišení dimenzí a os v rámci interpretovatelnosti vícenásobné korespondenční mapy pro sledování proměnných¹⁰

Zdroj: vlastní zpracování

Díky diskriminačním zobrazením je možné pozorovat, že proměnná „bezpečnost místa“ je vysvětlena v první dimenzi 33,1% a proměnná „věk“ v druhé dimenzi 64,3%. Tato tendence znamená, že „věk“ je proměnná s největším počtem kategorií. Daleko od této proměnné je pozorovatelný relativní rozdíl a také samostatné oddělení kategorií proměnné „původ“ druhé dimenze, ovšem toto oddělení není zcela úplné od první dimenze. „Bezpečnost místa“ je velmi rozlišitelná kategorie na horizontální ose, a málo rozlišitelná na ose vertikální. S ohledem na „původ“ je možné pozorovat rozlišení na obou osách. Nakonec nejnižší rozlišení je u „pohlaví“.

73

Korelační matice nám vyjadřuje také jednotlivé vztahy mezi proměnnými. Je zřejmé, že pocity bezpečí/nebezpečí návštěvníků ve vybraných turistických destinacích ovlivňuje především věk, naopak původ dotazovaných na pocity bezpečí/nebezpečí turistů nemá žádný vliv.

Tabulka 1: Korelační matice originálních proměnných

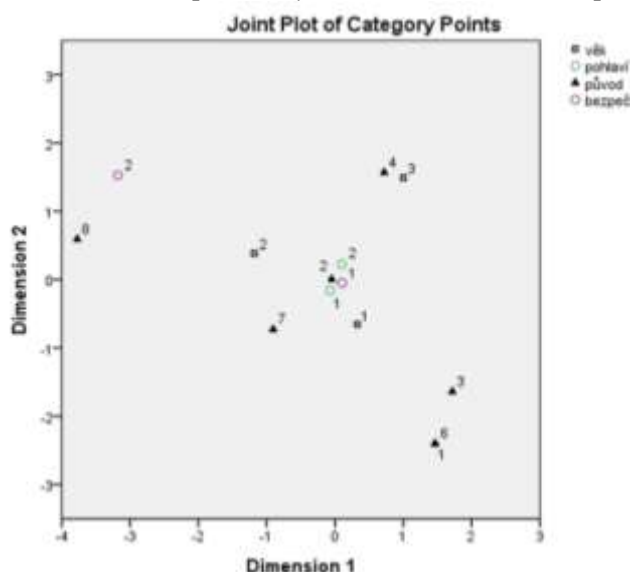
	BEZPEČNOST	VĚK	PŮVOD	POHLAVÍ
BEZPEČNOST	1,000	,092	-,046	,026
VĚK	,092	1,000	,051	,072
PŮVOD	-,046	,051	1,000	-,003
POHLAVÍ	,026	,072	-,003	1,000
DIMENZE	1	2	3	4
EIGENVALUE (JEDINEČNÁ HODNOTA)	1,130	1,037	,969	,863

Zdroj: vlastní zpracování

¹⁰ Překlad aut.: Discrimination measures – Míra diskriminace, dimension 1,2: dimenze 1,2, Variable principal normalization: Symetrická normalizace

Pokud sledujeme vztahy kategorií sledovaných proměnných v korespondenční mapě (obr. 5), tak můžeme tvrdit, že bezpečně se z většiny dotazovaných cítili muži i ženy ve věku 30-50 let (a více) původem z České republiky, Německa a Polska.

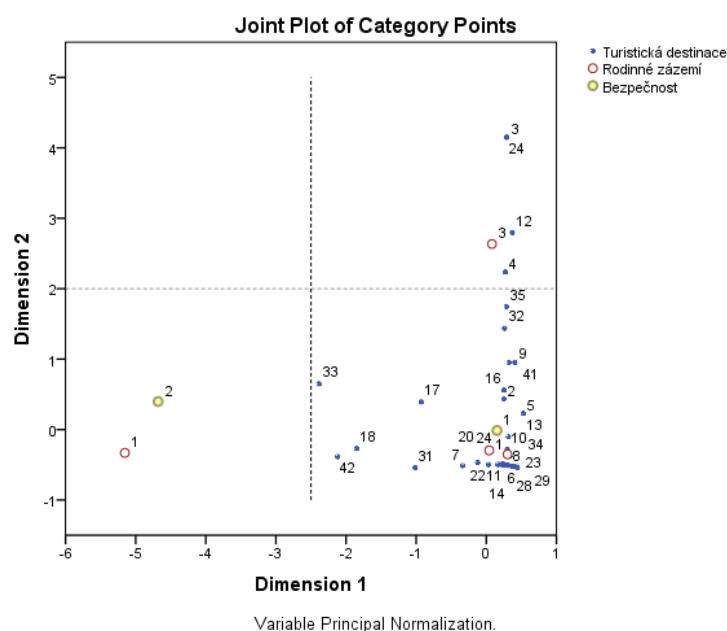
Obrázek 5: *Struktura závislostí proměnných ve vícenásobné korespondenční mapě¹¹*

Zdroj: vlastní zpracování

V další vícenásobné korespondenční analýze (obr. 6) byly kombinovány proměnné „*turistická destinace*“, „*rodinné zázemí*“ a „*bezpečnost místa*“. Relace některých destinací jsou považovány za rozdílné, a to v porovnání s ostatními kategoriemi proměnné turistická destinace (konkrétně Desná a Polevsko). „Rozvedení“ zde totiž rozlišili (v těchto destinacích) velké rozdíly, což je patrné jak na horizontální, tak na vertikální ose vícerozměrného zobrazení.

¹¹ Překlad aut.: Joint plot of category points – Korespondenční mapa kategoriálních dat, dimension 1,2: dimenze 1,2.

Obrázek 6 - *Struktura závislostí proměnných rodinné zázemí a bezpečnost v turistických destinacích¹²*

Zdroj: vlastní zpracování

Velmi důležitý je také vztah struktur věkových kategorií a návštěvnických preferencí při volbě turistické destinace, ale i jejich zvyků v cestování. Závěrem je možné shrnout, že většina návštěvníků považuje destinace za bezpečné. „Důchodci“ navštívili Doksy a Jablonec nad Nisou. „Svobodní“ raději cestovali na Grabštejn a Sychrov. Nová Ves nad Nisou je nejvíce lákavá v atrakcích pro rodiny s dětmi.

75

4. Diskuse a Závěr

Globální cestovní ruch kulturního dědictví v ekonomicky slabých a sociálně nedostatečně rozvinutých regionech nemá vždy zásadní dopad na celkový hospodářský rozkvět. Investoři mají o danou oblast zájem často proto, že daný region udržuje nízké daňové zatížení. Rozpočet chudých regionů je proto obohacen jen v mizivé míře. Podnikatelské subjekty zároveň počítají s levnou pracovní silou a případný kladný účinek cestovního ruchu na ekonomiku a hladinu mezd by byl pobídkou pro jejich přechod do jiného regionu nebo alespoň k redukci nákladů v dané oblasti. Budování bezpečnosti a bezpečného prostoru v periferních regionech je pak velmi často vysoce specializované na cestovní ruch kulturního dědictví a nedoprovází jej budování komplexní bezpečnosti. Běžně užívaný cyklický model propojených destinací obohacených kulturním dědictvím je vždy nutno chápat ve vztahu k ekonomické a sociální situaci v konkrétní oblasti. Důsledky jednostrannosti (Librová 1994) v rozvíjení bezpečnosti mohou mít negativní dopady na celou oblast. Omezují se návštěvy interiérů kulturních objektů a také vstupy s fotoaparáty či zavazadly do výstavních prostor, které musí být odkládány do bezpečnostních skříněk na informačních centrech nebo v šatnách kulturních památek s ochrankou. Dále pak je nutné instalovat drahé bezpečnostní kamerové systémy, které

¹² Překlad aut.: Joint plot of category points – Korespondenční mapa kategoriálních dat, dimension 1,2: dimenze 1,2, Variable principal normalization: Symetrická normalizace

spotřebovávají větší množství energie a tím rostou explicitní náklady vlastníkům. V některých přírodních rezervacích jsou návštěvníci také omezováni bezpečnostními předpisy a pravidly, ať už to jsou dopravní omezení, sociální či kulturní. Poněvadž cestovní ruch často ničí tradiční způsoby života a místní ekonomiku (Reisinger 2009), dává také vzniknout závislosti a pracovním pozicím s nízkou kvalifikací, dále poškozují místní obyvatelstvo, a proto vzrůstá nepřátelství místních obyvatel vůči turistům. Kulturní nepřátelství je formou kulturního odmítnutí nebo popření, často spjaté se vztekem a agresí, což může jistým způsobem zvyšovat kriminalitu ve sledovaných turistických destinacích. Odkazuje k odmítnutí akceptace jiného pohledu na svět a nucení ostatních i světa přizpůsobit se jejich pohledům bez ohledu na to, co to bude stát. Čím větší počet turistů navštíví danou destinaci, tím větší je nepřátelství hostitelů vůči turistům. Pokud hostitelé nejsou zahrnuti v ustavujících pokynech pro rozvoj cestovního ruchu, tedy pokud se s nimi „nepočítá“, mohou pak cítit odpor vůči turistům i vůči veškerému rozvoji cestovního ruchu. Na základě výstupů geostatistické Hotspot analýzy je možné tvrdit, že dva okresy Libereckého kraje (Česká Lípa a Liberec) se řadí mezi okresy s druhou největší kriminalitou v České republice, ovšem i přes tuto okolnost se dotazovaní turisté vyjádřili, že se cítí z více než 95% bezpečně ve sledovaných turistických destinacích, což je možné považovat za velmi pozitivní jev v tomto kraji. Nejvíce nebezpečí pocíťovali turisté při návštěvě turistické destinace v Zákupech (okr. Česká Lípa) a v Liberci při mimořádném otevření zámku (okr. Liberec), a to z důvodu nekontrolovaného pohybu romských komunit a zvyšující se kriminality spojené s výtržností těchto místních komunit. Zde by bylo vhodné, aby na obou zámcích, ale i v celých těchto destinacích byla věnována větší pozornost při zajištění vandalismu těchto etnických skupin a jejich možného začlenění do celkového rozvoje daných destinací, tak aby i tyto potenciálně „nebezpečné“ místní komunity se mohly podílet na daném rozvoji bezpečného prostoru turistických destinací.

Použité zdroje:

- [1] ARIAS, Helmuth a ANTOŠOVÁ, Gabriela. *Perfil espacial de la economía boyacense*. Apuntes del CENES, 2015, 34 (59), p. 93 – 124. ISSN 0120-3053, <http://www.scielo.org.co/pdf/cenes/v34n59/v34n59a05.pdf>
- [2] BENDIX, R. *Heritage between economy and politics: An assessment from the perspective of cultural anthropology*. In: L. Smith & N. Akagawa (eds.) *Intangible Heritage*. London: Routledge, 2009, s. 253–269.
- [3] CROFT, T., *What price access? Visitor impact on heritage in trust*. In: . B.m.: Donhead Publishing Ltd, 1994, s. 169–178.
- [4] ČSÚ. *Kriminalita a trestné činy*. [online]. 2.5.2016 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-parametry&str=&evo=&verze=-1&nahled=N&sp=A&nuid=&zs=&skupId=&pvokc=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~_S~_null_null_&katalog=31008&pvo=KRI05&pvoch=&udIdent=&zo=N&vyhltext=&z=T
- [5] GÓMEZ, ARIAS, Helmuth Yesid, a ANTOŠOVÁ, Gabriela (2014). *Tourist's perceptions in the Liberec region*. *Czech Journal of Tourism*, 2014, 3(1), s. 43–61. DOI: 10.2478/cjot-2014-0003.
- [6] IZQUIERDO, Camarero a GARRIDO SAMANIEGO, Carmen a María José *Marketing del patrimonio cultural*. Madrid: Pirámide. 2004. ISBN 978-84-368-1863-5.
- [7] KESNER, Ladislav. EKONOMIKA A KULTURA, ed., 2001. *Ekonomika a kultura: partnerství pro 21. století: sborník z mezinárodní konference o rozvoji kulturních zdrojů a kulturního kapitálu, realizované jako součást projektu „Praha - Evropské město kultury 2000“ v Praze 22.-23.9.2000*. Praha - Evropské město kultury roku 2000. ISBN 978-80-238-6831-9.

- [8] GARROD, Brian a FYALL, Alan 2000. Managing heritage tourism. *Annals of tourism research*. roč. 27, č. 3, s. 682–708.
- [9] GREENACRE, Michael J., *Correspondence analysis in practice*. 2nd ed. Boca Raton: Chapman & Hall/CRC. Interdisciplinary statistics series. 2007, ISBN 978-1-58488-616-7.
- [10] HÁJEK, Tomáš, 2002. The development potential of Czech rural areas and rural tourism. *Agric. Econ. – Czech*. č. 48, s. 559–562.
- [11] HALL, Colin Michael, ed., *Wine tourism around the world: development, management and markets*. Transferred to digital printing. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2006. ISBN 978-0-7506-5466-1.
- [12] HUDEČEK, Jiří, *Ekonomické pohledy na památkové statky našich měst: k programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón České republiky*. Vyd. 1. Praha: Pracovní skupina pro regeneraci MPR a MPZ ČR při Výzkumném ústavu výstavby a architektury v knižnici Ministerstva životního prostředí ČR. 1992. ISBN 978-80-85124-15-6.
- [13] JOHNSON, Peter a THOMAS, Barry. The development of beamish: An assessment. *Museum Management and Curatorship* [online]. roč. 9, č. 1, s. 5–24. 1990. ISSN 0964-7775. Dostupné z: doi:10.1080/09647779009515191
- [14] LEASK, Anna a GOULDING, Philip, What Price our Heritage? A Study of the Role and Contribution of Revenue Management in Scotland's Heritage Based Visitor Attractions. In: *Managing Cultural Resources for the Tourist*. 1996, s. 239–270. ISBN 978-0-907679-89-9.
- [15] LIBROVÁ, Hana, *Pestří a zelení: kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Vyd. 1. Brno: Veronica: Hnutí DUHA. 1994, ISBN 978-80-85368-18-5.
- [16] MACLEOD, Donald V. L., *Tourism, globalisation, and cultural change: an island community perspective*. 1st ed. Clevedon [England]; Buffalo: Channel View Publications. Tourism and cultural change, 2004. ISBN 978-1-873150-71-9.
- [17] ZÁMKOVÁ, Martina a BLÁŠKOVÁ, Veronika, 2013. The differences in the marketability of organic products in Greece and the Czech Republic. *Agricultural economics*. roč. 59, č. 5, s. 219–226.
- [18] MEETHAN, Kevin, *Tourism in global society: place, culture, consumption*. Nachdr. Basingstoke, Hampshire: Palgrave. 2002. ISBN 978-0-333-76058-1.
- [19] MILLAR, Sue, 1989. Heritage management for heritage tourism. *Tourism Management* [online]. roč. 10, č. 1, s. 9–14. ISSN 0261-5177. Dostupné z: doi:10.1016/0261-5177(89)90030-7
- [20] MITCHELL, C. J. A. a de WAAL, S. B. 2009. Revisiting the model of creative destruction: St. Jacobs, Ontario, a decade later. *Journal of Rural Studies* [online]. roč. 25, č. 1, s. 156–167. Dostupné z: doi:10.1016/j.jrurstud.2008.09.003
- [21] NAVRÁTIL, Josef, MARTINÁT, Stanislav, PÍCHA, Kamil a NAVRÁTILOVÁ, Jana 2011. Anglers' choice of fisheries in the czech republic. [Výběr rybářských revírů sportovními rybáři v české Republice]. *Moravian Geographical Reports*. roč. 19, č. 3, s. 35–47.
- [22] POLICIE ČR. Statistické přehledy kriminality.[online]. 2.5.2016 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>
- [23] PROCHÁZKOVÁ, Dana et al., *Plán obnovy majetku v územích postižených živelnou nebo jinou pohromou, který zohledňuje zajištění kontinuity kritické infrastruktury*. Metodická příručka. Praha: Projekt MMR WB 21-05. CITYPLAN, 2006. ISBN 80-239-8285-0.
- [24] PROCHÁZKOVÁ, Dana a ŠESTÁK, Bedřich, *Lidská bezpečnost*. Praha: Policejní akademie ČR v Praze. Katedra krizového řízení, 2007. ISBN 978-80-7251-238-6.
- [25] REISINGER, Yvette, *International tourism: cultures and behavior*. Amsterdam: Elsevier/Butterworth-Heinemann. 2009. ISBN 978-0-7506-7897-1.

- [26] RONSTRÖM, Owe a PLAMENFELT, U. Memories, Traditions, Heritage. In: *Memories and Visions. Studies in Folk Culture IV*. eds. Tartu: Tartu Press: University of tartu, 2005, s. 88–106.
- [27] SOUKUP, Václav. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. 2., rozš. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 303 s. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica. Monographia, 149/1994. ISBN 80-7184-158-7.
- [28] TODOROVIĆ, Marina a BJELJAC, Željko, 2009. Rural tourism in Serbia as a way of development in undeveloped regions. *Acta geographica Slovenica* [online]. 15.12., roč. 49, č. 2, s. 453–473. ISSN 1581-8314. Dostupné z: doi:10.3986/AGS49208
- [29] TRAVIS, Anthony S., 1982. Managing the environmental and cultural impacts of tourism and leisure development. *Tourism Management* [online]. roč. 3, č. 4, s. 256–262. ISSN 0261-5177. Dostupné z: doi:10.1016/0261-5177(82)90047-4
- [30] WOODS, Michael, 2003. Deconstructing rural protest: the emergence of a new social movement. *Journal of Rural Studies* [online]. 7., roč. 19, č. 3, s. 309–325. ISSN 07430167. Dostupné z: doi:10.1016/S0743-0167(03)00008-1

Poděkování

Za konzultace Hotspot analýz děkuji Mgr. Helmuth Arias Gómez, Ph.D. z Univerzity Externado, Bogota v Kolumbii a děkuji také doc. Ing. arch. Vladimíře Šilhánkové, Ph.D. za konzultace v oblasti bezpečnosti.

PODPORA ROZVOJE A PROPAGACE CESTOVNÍHO RUCHU V KRÁLOVÉHRADECKÉM KRAJI

SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE HRADEC KRALOVE REGION

Ing. Jana Kalousová

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68/54, 163 00 Řepy, Praha
jana.kalousova@gmail.com

Klíčová slova:

destinační společnost, marketingové řízení destinace, propagace.

Keywords:

destination company, destination marketing management, promotion.

Abstrakt:

Článek se zabývá podporou rozvoje cestovního ruchu v Královéhradeckém kraji (dale jen v kraji). V rámci destinací je nezbytné koordinovat činnosti jednotlivých subjektů cestovního ruchu z důvodu dosažení harmonického rozvoje. Vzhledem k tomuto faktu roste důležitost správného marketingového řízení a dobré organizační struktury destinačních společností. Autorka tohoto článku (dále jen autorka) se proto bude zabývat řízením cestovního ruchu a jeho organizačním uspořádáním v rámci kraje. Z pohledu organizace cestovního ruchu jsou klíčovými subjekty oddělení cestovního ruchu jež je součástí Krajského úřadu Královéhradeckého kraje a dále osm destinačních společností. Článek se zaměří na současný stav a návrhy doporučení propagace cestovního ruchu, které by organizaci a řízení cestovního ruchu v Královéhradeckém kraji podpořilo.

Abstract:

The article deals with the support of tourism development in Hradec Kralove region. Within destinations, it is necessary to coordinate the activities of individual tourism entities in order to achieve a harmonious development of destination. Given this fact is also increasing the importance of proper management and good organizational structure destination companies. The author of this article will therefore deal with the management of tourism and its organizational structure within the Hradec Kralove Region. From the perspective of tourism organizations in the region, there are key players in tourism department which is part of a regional authority and further eight destination companies. The article focuses on the current status of the recommendations and suggestions of tourism promotion that the organization and management of tourism in the Hradec Kralove region supported.

ÚVOD

Cestovnímu ruchu se celkově v rámci kraje dostává stále větší vážnosti. Postupně je chápán jako ekonomické odvětví, přinášející značné finanční prostředky. Stává se nejen součástí krajských materiálů a strategických rozvojových materiálů celého kraje, ale i určitých

strategických materiálů jednotlivých měst, včetně města krajského, obcí, sdružení obcí a mikroregionů.

Základním předpokladem úspěšné destinace na trhu cestovního ruchu je v současné době především její správné marketingové řízení, dochází ke konkurenčnímu boji mezi destinacemi, z čehož vyplývá nutnost jejich řízení a neustálé reagování na řadu změn, které dnešní turbulentní prostředí produkuje.

Cílem tohoto článku je hodnocení podpory cestovního ruchu Královéhradeckého kraje a návrhy na jeho zlepšení. Článek bude zaměřen na propagaci celého kraje a posouzení do jaké míry je kraj propagován jako celek.

Celý článek je rozdělena do tří částí. V první části jsou popsány základní informace o organizačním řízení cestovního ruchu v kraji a jeho propagace. Druhá část se zabývá financováním cestovního ruchu a partnerstvím. Třetí část je návrhová a autorka uvádí doporučení pro zlepšení propagace cestovního ruchu v kraji.

Při zpracování příspěvku byly jako dílčí metody použity:

Studium odborné literatury a odborných článků na zvolené téma

Primární výzkumy zaměřené na Královéhradecký kraj

Vědeckovýzkumná činnost autorky

Pro odbornou rešerši byly použity materiály:

Strategii rozvoje Královéhradeckého kraje,

Program rozvoje Královéhradeckého kraje,

Regionální operační program,

Kvantifikace přínosů pro veřejné rozpočty, plynoucích z cestovního ruchu realizovaného v Královéhradeckém kraji,

Strategie rozvoje Královéhradeckého kraje 2014 – 2020,

Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020.

1. Organizační řízení cestovního ruchu v kraji a jeho propagace

Královéhradecký kraj patří v rámci České republiky mezi kraje s největším potenciálem pro rozvoj cestovního ruchu. Na území Královéhradeckého kraje se nacházejí 3 turistické regiony (Krkonoše a Podkrkonoší, Český ráj a Královéhradecko) a 5 turistických oblastí (Krkonoše a Podkrkonoší, Český ráj, Hradecko, Kladské pomezí, Orlické hory a Podorlicko) z nichž 3 přesahují na území i jiných krajů (Krkonoše a Podkrkonoší, Český ráj, Orlické hory a Podorlicko).¹³

¹³ [online]. [cit. 2016-05-31]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/templates/prk---koncepte-rozvoje-cestovniho-ruchu-286/>

Královéhradecký kraj plní roli koordinátora cestovního ruchu zastřešující celé území kraje, konkrétně se jedná o odbor regionálního rozvoje, grantů a dotací, úsek cestovního ruchu pod Krajským úřadem, Královéhradeckého kraje. Na nižších úrovních podporu cestovního ruchu zabezpečují destinační společnosti působící v jednotlivých regionech a turistických oblastech. Celý systém organizace cestovního ruchu v kraji není stanoven právní normou, je založen na dobrovolné spolupráci subjektů.¹⁴

Snahou kraje a všech destinačních společností je ovlivnit množství, složení, časové a prostorové rozložení poptávky po celém kraji.¹⁵ Všechny destinační společnosti mají vypracovanou marketingovou, komunikační nebo rozvojovou strategii cestovního ruchu, provozují turistické webové stránky, kde jsou uvedeny informace o turistických atraktivitách a infrastruktuře, dále také o možnostech ubytování, stravování a využívání dalších služeb souvisejících s cestovním ruchem a přehledy kulturních, společenských a sportovních akcí. Většina turistických webů destinačních společností je provozována ve čtyřech jazykových mutacích a to v českém jazyce, anglickém, německém a polském.¹⁶ Komunikační nástroje Google+ nebo twitter využívají pouze destinační společnosti Krkonoše a Český ráj. Dalšími propagačními produkty jsou např. mobilní aplikace, jako jsou hry s QR kódem (Munzee –Hradecko), mobilní průvodci a mapy (Krkonoše), e-hry (Orlické hory a Podorlicko) nebo turistické hry a soutěže (např. „Broumovsko–zde se na vás usmějí“, „Cestovatelská hra“ Kladské pomezí, „Za Rampušákovým pokladem“ Orlické hory a Podorlicko, „Fotosoutěž“ –Podkrkonoší, „Za pověstmi Českého ráje“ apod.).¹⁷

Zástupci kraje v současnosti nevyužívají k propagaci celého Královéhradeckého kraje klasickou televizní reklamu, ale snaží se o propagaci pomocí dokumentárních pořadů (např. cyklotoulky v České televizi a na televizi V1, což je regionální televize). V roce 2012 byl vytvořen reklamní videospot „aktivní dovolená v Královéhradeckém kraji“ a videospot upozorňující na hrady a zámky kraje. V roce 2015 bylo také zveřejněno video na podporu Královéhradeckého kraje pod hlavičkou „Já tu zemi znám, já rád ji poznávám“, tento spot můžeme najít na webu www.youtube.com kde najdeme i další videa, která sice nepropagují cestovní ruch v kraji jako celku, ale představují jednotlivé města a oblasti. Další propagační videa se nacházejí také na internetových stránkách, které spravuje agentura CzechTourism. V rámci CzechTourismu vzniknou i další videa, v rámci marketingového tématu „baroko“ v roce 2017. Rozhodně zajímavé videa můžeme najít také na internetovém portálu www.zkukuks.cz.

Forma reklamy v rádiích v kraji vysílá regionální rádio Černá hora. Propagace pomocí rozhlasu je využívána jako pozvánka do regionu obecně nebo pro propagaci jednotlivých oblastí. Královéhradecký kraj v regionálním vysílání propaguje koncepčně celý kraj a jednotlivé turistické regiony a oblasti.

¹⁴ [online]. [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program_rozvoje_CR_KHK_2014-20_Strategicka-cast.pdf

¹⁵ PALATKOVÁ, Monika. *Marketingový management destinací: strategický a taktický marketing destinace turismu, systém marketingového řízení destinace a jeho financování, řízení kvality v destinaci a informační systém destinace*. 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 207 s. ISBN 978- 80-247-3749-2.

¹⁶ [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.strategie2020.cz/docs5/SRKHK_05_2013.pdf

¹⁷ [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>

Co se týká marketingové komunikace B2B u tiskové inzerce, zde můžeme vyzdvihnout využívání denního místního i celostátního tisku. Jedná se o propagaci kraje například v Mladé frontě DNES, kde se informace o cestovním ruchu Královéhradeckého kraje objevují především ve formě souhrnu turisticky zajímavých míst v období před dovolenou. Tyto informace bývají nejčastěji obsaženy v tematické příloze.

Pro rok 2016 má kraj zaplacenou internetovou inzerci v přednostním umístění svých stránek spojených s cestovním ruchem v internetových vyhledávačích Google + a Seznam. Umístění banneru na internetu je v souladu s marketingovým plánem. Jeho účinnost se vyhodnotí, a buď se opakuje, nebo se zvolí jiná cesta propagace. Vzhledem k vysoké konkurenci a zvyšování nákladů za tyto služby se od této formy propagace částečně ustupuje. Místo toho je postup směřován k využívání vlastních internetových stránek spojených s cestovním ruchem v kraji přes webový portál www.hkregion.cz. Tento web umožňuje komplexní čerpání informací o cestovním ruchu v kraji. Na stránkách jsou prezentovány i jednotlivé subjekty cestovního ruchu působící v kraji jako jsou destinační společnosti, informační centra nebo podnikatelé působící v této oblasti. Každým rokem se návštěvnost těchto stránek zvyšuje a i to i návštěvnost co se týká zahraničních turistů.

Tabulka 1: Návštěvnost turistického portálu www.hrregion.cz za rok 2014

Země	Návštěvy	% nových návštěv oproti roku 2013	Noví uživatelé za rok 2014
Česká republika	121787	77,96%	94949
Polsko	10593	88,09%	9331
Německo	5891	84,79%	4995
Slovensko	1981	85,66%	1697
Holandsko	1898	83,25%	1580
USA	820	92,68%	760
Rakousko	643	89,58%	576
Rusko	641	87,52%	561
Nezařazeno	541	81,70%	442
Velká Británie	521	90,60%	472
	149 843		119 397

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z krajského úřadu, Královéhradeckého kraje

Rozcestníkové internetové stránky hkregion.cz dosahují velké návštěvnosti v porovnání se stránkami destinačních společností, z čehož lze vyvodit závěr, že zájemci o informace o cestovním ruchu v kraji, nevyužívají přímo internetové stránky destinačních společností, ale spíše rozcestníkové internetové stránky. Návštěvované stránkami v souvislosti s cestovním ruchem Královéhradeckého kraje jsou také internetové stránky <http://www.kr-kralovehradecky.cz/>.

Prezentace a propagace oblastí je také realizována pomocí certifikace regionálních výrobků, touto certifikací disponují v kraji výrobky ze 4 turistických oblastí či jejich částí a to Krkonoše, Podkrkonoší, Broumovsko a Orlické hory. Ostatní turistické oblasti také disponují regionálními

produkty, které jsou na turistických stránkách uváděny, ale nejsou označeny oficiální regionální značkou a tedy certifikovány.¹⁸

2. Financování a Spolupráce s jinými kraji

Jednotlivé destinační společnosti aktivně spolupracují s krajským úřadem Královéhradeckého kraje, ten efektivně koordinuje činnosti všech zainteresovaných subjektů působících v regionu a pružně se přizpůsobují změnám na trhu. Zástupci kraje aktivně podporuje rozvoj destinačního managementu kraje a turistických informačních center formou grantových projektů, financovaných z Evropské Unie. Jedná se o marketingové aktivity pro propagaci cestovního ruchu kraje, jako jsou tištěné propagační materiály, propagační předměty, ale také účast na domácích i zahraničních veletrzích.¹⁹ V letech 2008 až 2013 kraj zrealizoval dva projekty financovaných z evropských fondů na podporu cestovního ruchu a to „Cílená prezentace a propagace Královéhradeckého kraje jako celku“ a „Cílená prezentace a propagace Královéhradeckého kraje jako celku II.“ Od roku 2014-2015 byl realizován projekt „Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020.“

Co se týká partnerství, Královéhradecký kraj spolu s Libereckým hrají pozitivní roli ve vzájemné komunikaci a stabilní spolupráci. Vzájemná podpora vede ke zvýšení atraktivity pro návštěvníky obou regionů, ale například i ke zvýšení zaměstnanosti, kvality ubytování, nebo růstu počtu podnikatelů v oblasti cestovního ruchu.²⁰ Od roku 2016 funguje vzájemná spolupráce mezi Královéhradeckým a Pardubickým kraje pod značkou „Východní Čechy.“ Společně vydávají letní a zimní turistické noviny, společně se prezentují na veletrzích, např. na Go a Region Tour v Brně a Holiday Wordu v Praze. Společně se oba regiony prezentují i a na dalších regionálních akcích. Krajům se spolupráce osvědčila, proto plánují prohloubení své spolupráce i pro rok 2017 a to i v aktivitách jako je filmový nebo kongresový a incentivní cestovní ruch.

Královéhradecký kraj aktivně spolupracuje s agenturou CzechTourism, včetně výměny propagačních materiálů, pravidelných setkání i společné účasti na veletrzích cestovního ruchu.

3. Doporučení

Na základě provedení propagační analýzy autorka navrhuje úseku cestovního ruchu Královéhradeckého kraje následující doporučení.

¹⁸ [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>

¹⁹ [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program_rozvoje_CR_KHK_2014-20_Strategicka-cast.pdf

²⁰ [online]. [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-volene-organy/tiskove-centrum/aktuality1/kraje-kralovehradecky-a-liberecky-podepsi-memorandum-o-spolupraci-v-oblasti-cestovniho-ruchu-73607/>

Co se týká složky reklamy, navrhuje autorka neustále tvořit nové a aktuální videospoty a jejich propagaci pomocí sociálních sítí a video portálů jako je youtube.com, stream.cz, dailymotion.com, metacafe.com, vimeo.com aj. Vzhledem k tomu, že existuje osm destinačních společností v pěti turistických oblastech, tak by se mělo sledovat, aby nedocházelo na některých webových stránkách k duplikaci informací. Dle Krajského úřadu kraje je spolupráce jednotlivých destinačních společností na dobré úrovni. Vše je koordinováno v Komisi Rady Královehradeckého kraje pro cestovní ruch. Autorka však upozorňuje na to, aby jednotlivé destinační společnosti spolu i nadále vzájemně spolupracovaly a aby se v určitém smyslu jednotlivé společnosti nespátřovaly jako konkurenti, ale jako partneři, mající zájem o podporu a příjezdy turistů do celého kraje.

Jako marketingové nástroje využívají sice jednotlivé destinační společnosti turistické noviny, kalendář akcí, newslettery, tiskové zprávy či prezentace pomocí reklamních spotů a plakátů. Autorka ale navrhuje jednotlivým společnostem více se zaměřit na aktivní zacílení marketingových nástrojů na konkrétní segmenty pro určité skupiny návštěvníků jako jakou např. cyklisté, pěší turisté, turisté na koních, návštěvníci se sníženou pohyblivostí, rodiny s dětmi nebo školní skupiny. Především pro rodiny s dětmi by autorka navrhovala vytvořit takové produkty, které by byly něčím specifické a odlišné od konkurenčních produktů. Autorka také navrhuje dále se aktivně zaměřovat na segment seniorů, spolupracovat s cestovními kanceláři, které nabízejí jednodenní výlety pro seniory.

Mezi další využívané inzerce v rámci B2C autorka navrhuje např. prohloubení spolupráce se společností Travel Service pomocí Travel Service Magazinu, což je časopis poskytovaný na palubách charterových letů společností Travel Service nebo palubní časopis LEO EXPRESS, určený pro cestující stejnojmenného železničního dopravce. V těchto dokumentech se čtenáři pravidelně seznamují s Královehradeckým krajem. Vzhledem k tomu, že letecká a železniční dopravu využívá domácí i zahraniční turisté, vyhodnocuje autorka tuto formu propagace v rámci B2C za účinnou a doporučuje pokračovat v její spolupráci.

Facebookový profil cestovního ruchu pro celý Královehradecký kraj není dostatečně dohledatelný. Sice jednotný profil dle Královehradeckého kraje existuje, ale autorka ho nenašla. Pod profilem „Cestovní ruch Královehradeckého kraje“ ani pod profilem „Královehradecký kraj“ nebylo nic nalezeno. Autorka navrhuje tedy jeho snadnou dohledatelnost. Na tomto účtu by mohly být pozvánky na jednotlivé eventy, atraktivitu, odkazy pro nákup balíčků služeb cestovního ruchu, prezentace měst pomocí fotografií, ale také soutěže o lístky na konkrétní akce pořádané v kraji. Aktivita v rámci tohoto účtu by se mohla zabývat i tematickými příspěvky od správců tohoto účtu, což je v tomto případě Královehradecký kraj.

Důraz by měl být samozřejmě kladen také na webové stránky Královehradeckého kraje, aby byly vždy aktualizované. Na stránkách by měly být uvedeny různé akce, které se v kraji pořádají. Tento web by měl být propojen i s nejzajímavějšími atraktivitami, památkami a zajímavými místy v kraji. Královehradecký kraj na tom usilovně pracuje a pokud je to technicky možné, propojenost umožňuje.

Je pravda, že v dnešní moderní době už má sice skoro každý internet, ale najdou se i lidé, především senioři, kteří internet nemají, nebo ho nepoužívají. Především tento segment by se měl dostat k informacím o zajímavých akcích v okolí a to pomocí využívaného denního tisku, článků v časopisech, v denících. Tato metoda se osvědčila jako účinná a nadále by se mělo v tištěné propagaci pokračovat. Dále autorka doporučuje pokračovat také ve spolupráci s rádiem Černá hora.

Obecná propagace kraje pomocí billboardů nebyla v roce 2016 Královehradeckým krajem realizována z důvodu bezpečnosti na silnicích. Ale i přes tuto skutečnost autorka navrhuje, aby tato forma propagace stála za zvážení. Outdoorovou reklamu lze využít i formou reklamy na nádražích a letištích prostřednictvím citylightů a reklam ve vozech MHD a vlacích Českých drah. Královehradecký kraj momentálně zvažuje propagaci celého kraje v pražském metru.

Pro zkvalitnění služeb v cestovním ruchu v celém kraji autorka navrhuje pravidelné monitoriny spotřebního chování. Velmi důležité pro monitoring je identifikace návštěvníka, odkud pochází, jaké věkové skupiny, musí se zjistit jejich specifikaci motivů k pobytu, je důležité se zaměřit na realizaci aktivit a jejich následné očekávání. Mělo by se zjistit délku pobytu, kde se návštěvníci ubytovávají a proč a jaké stravování nejvíce při pobytu v kraji volí. Velmi důležité je také způsob dopravy, dále způsob zajištění pobytu, jestli se jedná o organizovaný nebo neorganizovaný pobyt. Pro zkvalitnění systému informovanosti o celém kraji je důležité vědět, jaké zdroje informací o kraji návštěvníci volí a kde dané informace hledají, nebo jak se k nim informace dostávají. Co se týká zpětného hodnocení atraktivnosti kraje z pohledu cestovního ruchu je důležité pro celkovou image kraje. Co se týká zábavy, sportu a aktivit, autorka navrhuje vytvořit společné tematické produkty cestovního ruchu destinačními společnostmi s využitím produktů, vhodných pro cykloturistiku, kulturní památky. Vhodné je zaměřit se také na ekoturistiku a horolezectví. Královehradecký kraj nabízí vhodné podmínky pro zdravotní turismus, především pro dětskou klientelu autorka navrhuje propagaci kraje vhodný i pro ozdravné léčivé pobyty. Vhodné možnostmi nabízí také kraj pro náboženský cestovní ruch.

Kraj je také spojen s řadou slavných rodáků a osobností, proto autorka navrhuje zaměřit se na jejich výročí a spojit tyto události s propagací kraje. Hlavním tématem roku 2016 je také sedmisté výročí narození Karla IV. I k tomuto tématu kraj váže svou pověst, kdy Karel IV. dobýval hrad Potštejn, pobýval v hostinci pod hradem. Propagaci při příležitosti oslav Karla IV mají sice na starosti regionální muzea, ale nic speciálního v rámci celého kraje se v nepořádalo.

Ve formě partnerství autorka navrhuje využít blízkost Polska a zaměřit se na vzájemnou příhraniční spolupráci.

Turistická informační služby v Královehradeckém kraji jsou na dobré úrovni, v kraji jich je dostatek. Spokojenost zákazníka je to nejdůležitější a měla by stát na předním místě. S tím souvisí i přivítání návštěvníků Královehradeckého kraje. Chce-li tedy kraj udržet stávající návštěvníky a jejich počet neustále rozšiřovat, je potřeba s nimi neustále komunikovat hned od samého počátku přijetí v kraji. V tomto případě je důležitý osobní a vřelý kontakt s návštěvníky. Pro kontrolu vřelého přístupu k návštěvníkům navrhuje autorka provádět pravidelné kontroly v subjektech, nabízející služby cestovního ruchu formou mystery shoppingu, zavedení motivačního řádu pro zaměstnance nebo pravidelné školení ze strany zaměstnavatele.

Základním předpokladem z pohledu návštěvníka kraje je možnost rezervace co nejvíce služeb online a to ještě před samotným přicestováním do kraje. Z tohoto pohledu má Královehradecký kraj značné mezery a to zejména z důvodu absence určitého centrálního rezervačního systému, který by měl být propojen s informačními a propagačními online portály na podporu celého kraje. Spotřebitelé vykazují trend možnosti rezervovat více služeb na jednom místě než složitě dohledávat rezervace jednotlivých služeb přes další portály. Rezervační systém obsahuje pouze turistický portál Krkonoš – Polská republika v rámci projektu Euroregionu Glacensis (Krkonoše) či v rámci projektu Euroregionu Nisa (Český ráj, spolupráce Česká republika,

Polsko, Německo). V rámci těchto projektů vznikaly i další marketingové aktivity jako jsou tištěné propagační materiály, upomínkové předměty, účast na veletrzích.

Významná je i spolupráce s agenturou CzechTourism, s webem „Kudy z nudy“. Desátou nejnavštěvovanější památkou za rok 2015 tohoto webu patří ZOO Dvůr Králové a hned na místě následujícím je Babiččino údolí v Ratibořicích.²¹ Autorka přesto navrhuje do budoucna hlubší spolupráci přes tento web, který zaznamenává rok co rok vyšší návštěvnost. V roce 2015 web dosáhl přes 13 milionů návštěv a uživatelé si zde zobrazili 42 milionů článků. V sezoně ho měsíčně navštíví více než 1,8 milionu návštěvníků, až 90 tisíc uživatelů zde denně vyhledává tipy na výlety. Na webu je kolem 22 tisíc registrovaných uživatelů a profil portálu má na Facebooku přes 300 tisíc fanoušků.²²

Zatímco Královéhradecký kraj na svých stránkách viditelně odkazuje na stránky všech destinačních společností působících na jeho území, viditelný zpětný odkaz na stránky kraje obsahuje jen několik z nich (Český ráj, Orlické hory a Podorlicko, Hradecko), na turistických stránkách Krkonoš, Podkrkonoší a Kladského pomezí jsou odkazy na stránky kraje již méně viditelné (neobsahují logo či nejsou na hlavní stránce).²³ Podobně jsou zde méně viditelné nebo zcela chybí odkazy na turistické weby agentury CzechTourism – CzechTourism.com a Kudyznudy.cz.

Závěr

Královéhradecký kraj měl v posledním období z celé České republiky nejvyšší meziroční nárůst počtu turistů. Co se týká návštěvnosti kraje, jedná se především o domácí klientelu, která kraj navštěvuje. Ze zahraniční klientely je to především klientela z Polska a Německa.

86

V hromadných ubytovacích zařízeních Královéhradeckého kraje se v roce 2014 ubytovalo téměř 940 tisíc hostů, což bylo o 25,5 tisíc osob více než v roce minulém. Domácí turisté tvořili 76,5% hostů. V mezikrajském srovnání u domácího cestovního ruchu se v kraji ubytoval čtvrtý nejvyšší počet hostů po Hl. městě Praze, Jihomoravském a Jihočeském kraji. U osob ze zahraničí to bylo až páté pořadí ještě za Karlovarským krajem.²⁴

Cestovní ruch Královéhradeckého kraje má do budoucna vysoký potenciál pro dosažení vyšší návštěvnosti i díky odvětví kongresového a incentivního cestovního ruchu, počtu lázeňských objektů, kterých sice není mnoho, ale přeci jen se jejich potenciálu dá využít.

²¹ [online]. [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: http://www.czechtourism.cz/getmedia/4f995a14-ad53-4928-89b1-f079babbd266/KZN_medial_2015.pdf.aspx

²² [online]. [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: <http://www.czechtourism.cz/nase-sluzby-pro-vas/on-line/>

²³ [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepcce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>

²⁴ [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/statistiky/Cestovni-ruch-v-Kralovehradeckem-kraji-v-roce-2014_3.pdf

Celkově lze shrnout, že cestovní ruch je v Královéhradeckém kraji dostatečně propagován. Zástupci kraje a destinačních společností jsou si vědomi jeho důležitosti a věnují se mu s dostatečnou pozorností.

Poděkování

Autorka by ráda poděkovala za užitečné rady a pomoc při psaní tohoto článku panu Ing. Janu Špeldovi z odboru regionálního rozvoje, grantů a dotací úseku cestovního ruchu Královéhradeckého kraje.

Literatura

- [1] **Koncepce cestovního ruchu Královéhradeckého kraje** [online]. [cit. 2016-05-31]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/templates/prk---koncepte-rozvoje-cestovniho-ruchu-286/>
- [2] **Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>
- [3] **PALATKOVÁ, Monika.** *Marketingový management destinací: strategický a taktický marketing destinace turismu, systém marketingového řízení destinace a jeho financování, řízení kvality v destinaci a informační systém destinace.* 1. vyd. Praha: Grada, 2011, 207 s. ISBN 978- 80-247-3749-2.
- [4] **Strategie rozvoje Královéhradeckého kraje 2014- 2020** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.strategie2020.cz/docs5/SRKHK_05_2013.pdf
- [5] **Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>
- [6] **Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>
- [7] **Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program_rozvoje_CR_KHK_2014-20_Strategicka-cast.pdf
- [8] **Spolupráce krajů v cestovním ruchu zlepší propagaci a ušetří peníze** [online]. [cit. 2016-06-19]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/kraj-volene-organy/tiskove-centrum/aktuality1/kraje-kralovehradecky-a-liberecky-podepisi-memorandum-o-spolupraci-v-oblasti-cestovniho-ruchu-73607/>
- [9] **Program rozvoje cestovního ruchu Královéhradeckého kraje pro období 2014-2020** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>
- [10] **Cestovní ruch v Královéhradeckém kraji roce 2014** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/statistiky/Cestovni-ruch-v-Kralovehradeckem-kraji-v-roce-2014_3.pdf
- [11] **Cestovní ruch** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/dokumenty-koncepce/Program-rozvoje-cestovniho-ruchu-Analyticka-cast.pdf>
- [12] **Cestovní ruch** [online]. [cit. 2016-06-03]. Dostupné z: http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/krajsky-urad/cestovni-ruch/statistiky/Cestovni-ruch-v-Kralovehradeckem-kraji-v-roce-2014_3.pdf

BIOSFÉRICKÁ REZERVACE ŠUMAVA - INOVATIVNÍ NÁSTROJ INTEGROVANÉ OCHRANY PŘÍRODY

ŠUMAVA BIOSPHERE RESERVE - INNOVATIVE TOOL OF INTEGRATED NATURE PROTECTION

PhDr. Drahomíra Kušová, Ph.D.

Zemědělská fakulta Jihočeské university v Českých Budějovicích,
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
e-mail: dkusova@zf.jcu.cz

doc. Ing. Jan Těšitel, CSc.

Vysoká škola regionálního rozvoje
Žalanského 68, 163 00 Praha 17 – Řepy
e-mail: jan.tesitel@metcenas.cz

Klíčová slova:

integrovaná ochrana přírody, biosférická rezervace, adaptace, inovace, Šumava

Key words:

integrated nature protection, biosphere reserve, adaptation, innovation, Šumava Mts.

Abstrakt:

Cílem článku je popis a analýza fungování biosférické rezervace jako inovativního přístupu v integrované ochraně přírody a krajiny na Šumavě a následná interpretace prizmatem Mertonovy teorie adaptace. Jako základní metoda byla použita disciplinovaná případová studie. Reflektovala výsledky longitudinálního akčního výzkumu, který byl v území autory realizován. Byly postupně analyzovány tři institucionální modely biosférické rezervace. Ukázalo se, že nezávisle na institucionální afiliaci byl koncept využíván jen účelově, v případě že byly k dispozici projektové finanční prostředky. Dnes lze konstatovat, že státní správa v ochraně přírody koncept biosférické rezervace internalizovala. V intencích Mertonovy teorie tak došlo ke změně její adaptační strategie, kdy inovace byla nahrazena konformitou. V této situaci se aktivity biosférické rezervace inovativně zaměřily na realizaci projektů založených na principu ochrany přírody a krajiny prostřednictvím jejího šetrného využívání.

Abstract:

The aim of the article is to describe and analyse functioning of biosphere reserve as an innovative approach to integrated nature and landscape conservation as it was implemented in the Šumava Mts. The implementation process was then interpreted in terms of Merton's adaptation theory. Case study was used as the key method reflecting results of longitudinal action research realised by authores in the area. Three institutional models of biosphere reserve were analysed. Regardless its institutional affiliation, the concept appeared to be used expediently only, depending on availability of financial resources. Nowadays we can state that the concept of biosphere reserve has been internalised by the state administration in nature protection. In terms of Merton's theory, it can be interpreted as a change in adaptation strategy – from innovation to conformity. In this situation, activities of biosphere reserve have

innovativly focused on projects building on the principle of nature and landscape conservation-by-use.

Úvod

Úspěšný management velkoplošného chráněného území se musí vypořádat s problémem, jak sladit ochranu přírody s lokálními formami a praktikami využívání území. Při historickém pohledu můžeme identifikovat dva základní přístupy managementu chráněných území, které se od sebe principiálně liší v názoru na to, do jaké míry by se místní obyvatelé měli zapojit do rozhodovacích procesů o využití chráněného území [13]. Tradiční, **exkluzivní model** ochrany přírody upřednostňuje přístup, který vylučuje místní obyvatele z tohoto rozhodování a striktně reguluje jejich aktivity. Předpokládá přitom, že ochrana přírody bude primárně vykonávána prostřednictvím státní správy [8]. Druhý, **inkluzivní model** je založen na předpokladu, že úspěch ochrany přírody do značné míry závisí na větším zapojení místních obyvatel jak do procesu vyhlášení chráněných oblastí, tak do způsobu jejich managementu. V tomto kontextu pak [49] mluví o změně paradigmatu k **integrované ochraně přírody**, kdy koncept, spoléhající na rigidní přístup shora jdoucích příkazů, je nahrazován pružným přístupem, založeným na participaci místních a regionálních klíčových osobností. Tato tendence je evidentní zvláště ve střední Evropě, kde chráněnými územími nejsou jen krajiny panenské, ale i krajiny kulturní, po staletí transformované lidskou činností [41]. Je-li předmětem ochrany krajina kulturní, pak jsou lidské aktivity nezbytné k tomu, aby se udržel její charakter. Diskuse by se tedy měla týkat formy, intenzity a prostorového rozmístění lidských aktivit, spíše než jejich eliminace z chráněného území. V podstatě jde o nalezení konsenzuální ekonomické aktivity, tj. aktivity „kompatibilní“ se zájmy ochrany přírody, která by zároveň zaručovala určitý ekonomický rozvoj daného chráněného území [44].

Snaha o **integrovaný management chráněných území** je reflektována v **konceptu biosférické rezervace (BR) UNESCO**. V současnosti se o biosférické rezervaci předpokládá, že je územím, ve kterém budou paralelně naplňovány tři základní funkce: 1) ochrana biologické diverzity/přírody; 2) výzkum, vzdělávání a osvěta; 3) podpora udržitelného rozvoje [19], [60]. Biosférické rezervace se tak z podstaty své definice stávají modelovými územími pro odzkoušení praktické aplikovatelnosti zásad udržitelného rozvoje [61]. Z institucionálního hlediska je tento koncept otevřený. Na všechny zainteresované hráče - vědce přírodovědných i společenských oborů, skupiny zabývající se ochranou přírody i rozvojem území, zástupce správních orgánů, spolků i místní obyvatelstvo - se dívá jako na partnery a snaží se je povzbudit ke vzájemné spolupráci a participaci na managementu území. Hledání rovnováhy mezi ochranou přírody a socio-ekonomickým rozvojem je přitom chápáno jako dynamický proces inovace, jehož důležitou součástí je proces učení formou interakce a participace [34], [27].

V České republice jsou jednotlivé typy zvláště chráněných území vymezeny Zákonem o ochraně přírody a krajiny č. 114/92 Sb.[43]. Území jsou rozdělena podle významu, způsobu a předmětu ochrany do několika kategorií: národní parky, chráněné krajinné oblasti, národní přírodní rezervace, přírodní rezervace, národní přírodní památky a přírodní památky. Biosférická rezervace však není mezi v praxi používané kategorie velkoplošné ochrany přírody zařazena. Praktická aplikace konceptu biosférické rezervace nemá tedy v České republice legislativní oporu. Statut biosférické rezervace je zpravidla vnímán jen jako mezinárodně uznávaný certifikát kvality, „přilepený“ na území již chráněná českou legislativou, který však nemá váhu právní vymahatelnosti [62]. V České republice bylo vyhlášeno šest biosférických rezervací, které se pokoušejí koncept biosférické rezervace prakticky aplikovat prostřednictvím různých institucionálních modelů. První model je založen na asociaci institutu biosférické

rezervace se státní správou příslušného chráněného území (BR Křivoklátsko, BR Třeboňsko; a byla to i startovací pozice BR Šumava). Druhý model je realizován formou spolupráce správy příslušného chráněného území s neziskovou organizací, která za správu vede agendu biosférické rezervace (BR Krkonoše a BR Bílé Karpaty). Třetí model je reprezentován BR Dolní Morava a má formu obecně prospěšné společnosti. Nejednoznačná legislativní situace vede na jedné straně k tomu, že státní ochrana přírody má jen velmi omezený manévrovací prostor při prosazování tohoto konceptu v praxi [26]. Na druhé straně a-priorní legislativní nezakotvenost otevírá prostor lokálním iniciativám a může tedy povzbudit vytváření lokálních uskupení, která mohou pragmaticky využívat tento koncept pro dosahování svých cílů.

Cíl práce

Cílem článku je popsat a analyzovat fungování biosférické rezervace jako inovativního přístupu v integrované ochraně přírody na Šumavě, a to od roku 1990, kdy byla vyhlášena v rámci mezinárodního programu UNESCO Man and Biosphere, do současnosti a následně interpretovat změny její role prizmatem Mertonovy teorie adaptace.

Merton vychází z předpokladu, že existuje určitá typologie sociálního adaptačního jednání aktérů - hráčů (v dnešní terminologii "stakeholders") [35]. K diferenciaci jejich jednání vedou dva klíčové faktory. Prvním z nich jsou kulturní cíle, které si společnost klade pro své směřování (definice v politických programech, vládních prohlášeních a strategických dokumentech, apod.). Druhým faktorem jsou pak institucionalizované prostředky, pomocí kterých společnost těchto cílů dosahuje (instituce tedy slouží jako nástroje pro dosahování cílů). Aktéři zaujímají k těmto faktorům různé postoje manifestovné jednáním, kterým odpovídají na otázku kam (cíl) a kudy (cesty/instituce). Existuje v zásadě pět základních typů adaptačních strategií, z nichž dva – konformita a inovace – jsou důležité z hlediska tématu diskutovaného v článku, neboť reprezentují zvládnutou adaptaci. Konformním jednáním se v tomto kontextu rozumí jednání, které je v souladu jak s kulturními cíli společnosti, tak s prostředky, které jsou ve společnosti používány k dosahování těchto cílů. Ve srovnání s tím je inovativní jednání takovým jednáním, které je v souladu s cíli společnosti, které ale hledá jiné/nové prostředky pro jejich dosažení.

Sladění zájmů ochrany přírody s lokálním socioekonomickým rozvojem lze v případě velkoplošného chráněného území chápat jako definování kulturního cíle, pro jehož dosažení se hledají vhodné institucionální prostředky.

Modelové území, materiál a metoda

Šumava je příhraničním horským pásmem, které se nachází na jihozápadě Čech. Lze jej považovat za historicky kulturní krajinu, která v poválečném období prošla velmi dynamickým vývojem. Problematika vztahu ochrany přírody a lokálního rozvoje je zde přítomna dlouhodobě. Velkoplošná ochrana přírody je na Šumavě aplikována od roku 1963, kdy zde byla vyhlášena chráněná krajinná oblast, dosud největší na území České republiky. Přiznáním statutu biosférické rezervace v roce 1990 získalo toto území mezinárodně uznávaný certifikát „kvality přírody“. V roce 1991 byl na přírodně nejhodnotnější části území vyhlášen národní park.

Šumava (Obr. 1) se stala modelovou oblastí ze dvou důvodů. Potenciální nika biosférické rezervace v životě regionu byla artikulována již v polovině devadesátých let [18], [44]. Čtvrt

století jejího fungování je dostatečně dlouhé období na to, aby se daly vysledovat vývojové trendy. Stejně důležité bylo, že problematika vztahu místních obyvatel a ochrany přírody na Šumavě je předmětem výzkumu autorů již od roku 1995. Prováděný longitudinální výzkum měl iterativní charakter naplňující schéma **akčního výzkumu** [15], v rámci kterého se lidé z modelových území stávají nejen zdrojem informací a příjemci výsledků, ale jsou přímo členy výzkumného týmu a podílejí se na formulaci výzkumných otázek. V tomto schématu byly kombinovány aplikační projekty, které představovaly intervenci vyvolávající určité změny a projekty vědecké, které sloužily k vyhodnocování a teoretické reflexi těchto změn.

Obrázek 1: Mapa Biosférické rezervace Šumava

Zdroj: http://www.npsumava.cz/gallery/5/1563-biosferka_mapa.jpg [cit. 2016-06-27]

Cyklus intervence-analýza byl na Šumavě realizován v období 1995 – 2013 (viz Tabulka 1). V prvních dvou paralelně řešených projektech (číslo 1 a 2 v tabulce) byl aplikován přístup, který bral v úvahu fakt, že v území existuje více zájmových skupin, které mohou mít vzájemně konfliktní cíle a rozvojové strategie. Snahou bylo nalezení rozvojového konsensu mezi jednotlivými zájmovými skupinami v území zahrnujícími i státní správu v ochraně přírody. Na základě provedeného výzkumu byla Správa NP identifikována jako hráč, který měl nejsilnější vyjednávací pozici v daném území. Díky své společenské roli, dané mj. i disponibilními finančními zdroji, měla šanci stát se přirozeným nositelem nebo alespoň iniciátorem budování společné vize a od ní odvozené strategie rozvoje území jako celku [2]. Zároveň bylo možné konstatovat, že rekreační využití oblasti bylo vnímáno jako nejvhodnější rozvojová strategie jak místní elitou, tak veřejností [51]. Analýza Šumavy jako destinace šetrného turismu byla provedena v rámci dvou projektů (č. 3 a 4 v tabulce). Výsledky byly jednak publikovány [52], [53], [56], [57], [5], jednak pravidelně poskytovány Správě NP a CHKO Šumava a Regionální rozvojové agentuře Šumava jako dvěma nejdůležitějším hráčům v území. Vybrané výsledky výše uvedených projektů se v roce 1995 staly jedním z podkladů pro definici „Konceptu rozvoje udržitelného turismu na Šumavě“ a jeho aktualizací v letech 2001 a 2007.

Analýza možností praktického uplatnění participativního přístupu při managementu velkoplošných chráněných oblastí byla předmětem empirická studie srovnávající situaci ve třech českých biosférických rezervacích – BR Křivoklátsko, BR Šumava a BR Třeboňsko – institucionálně reprezentovaných příslušnými správami CHKO a NP (č. 5 v tabulce). Koncept biosférické rezervace UNESCO byl v tomto projektu použit jako etalon pro hodnocení efektivnosti výkonu státní správy v ochraně přírody [54], [55], [23], [24], [25], [26], [27]. Ukázalo se, že hierarchická struktura státní správy nevytváří dostatečný předpoklad pro aplikaci třetí funkce BR – podpory udržitelného rozvoje. Proto byla pozornost soustředěna na analýzu

horizontálních organizačních struktur, konkrétně neformálních sítí a v rámci dvou následujících projektů (č. 6 a 7) byl empiricky testován jejich potenciál pro aplikaci konceptu biosférické rezervace na Šumavě. První projekt byl de facto „manuálem“ pro aplikaci modelu „ochrana přírody prostřednictvím jejího udržitelného využívání“ na příkladu šetrného turismu, druhý pak byl odbornou reflexí [28], [58], [63]. Následující dvojice projektů, skládající se z implementačního (č. 8) a teoretického (č. 9), testovala možnosti praktického uplatnění konceptu biosférické rezervace UNESCO jako lokální komunikační platformy, jejímž cílem bylo sladění zájmů ochrany přírody s ekonomickými aspiracemi na Šumavě [29], [59].

Tabulka 1: *Seznam realizovaných projektů*

č.	Identifikační údaje projektu	Doba realizace
1	Sustainable development strategy for Šumava Biosphere reserve. UNEP-GEF project on Biodiversity protection in the Czech Republic, World Bank	1995–1997
2	Carrying capacity and revenue mechanisms for the Šumava Biosphere reserve, UNEP-GEF project on Biodiversity protection in the Czech Republic, World Bank	1995–1997
3	The Role of Tourism in the Development of Šumava Region, Open Society Foundation	1999–2001
4	SPRITE: Supporting and Promoting Integrated Tourism in Europe's Lagging Rural Regions, EU 5 th Framework Programme	2001–2004
5	Participativní management chráněných území – klíč k minimalizaci konfliktů mezi ochranou biodiversity a socioekonomickým rozvojem místních komunit, MŽP ČR	2003–2005
6	Conservation and Sustainable Use of Biodiversity through Sound Tourism Development in Biosphere Reserves in Central and Eastern Europe. UNEP-GEF	2005–2008
7	PANet 2010 – Managing Functional Networks of Protected Areas, Interreg III B, CADSES	2006–2008
8	VITAL LANDSCAPES – Valorisation and Sustainable Development of Cultural Landscapes using Innovative Participation and Visualisation Techniques. CENTRAL EUROPE	2010–2013
9	Protected Areas – Social Deal on Nature Protection. GAČR	2011–2013

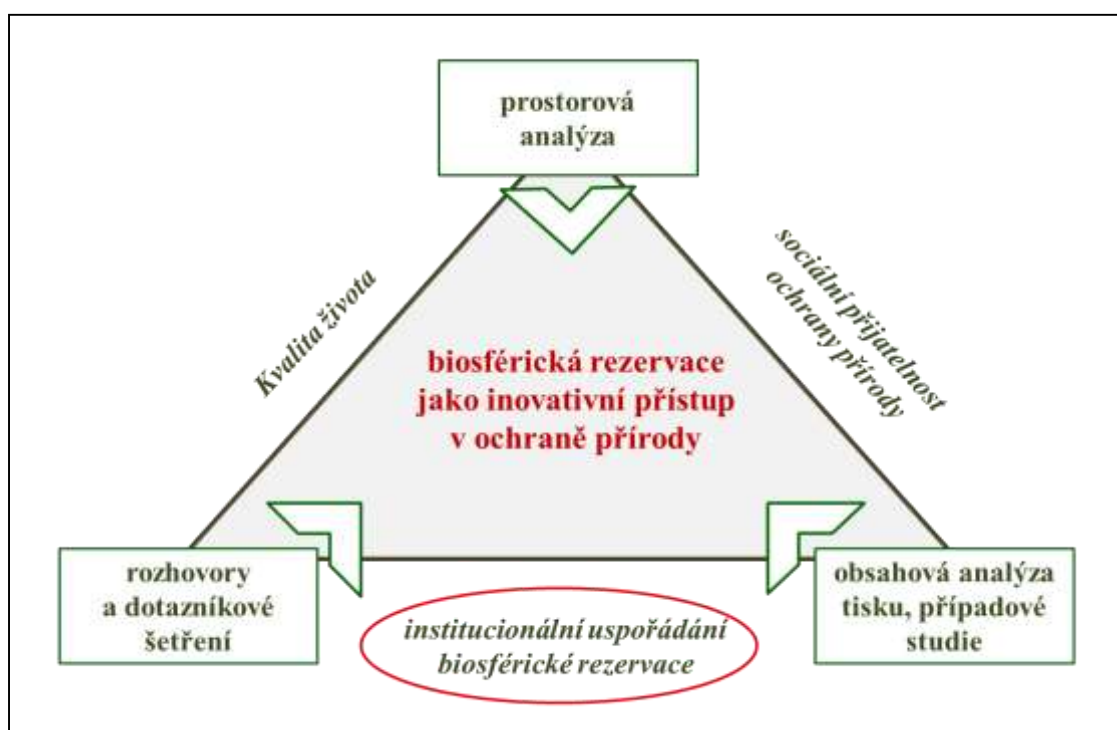
Zdroj: vlastní zpracování

Výše popsany longitudinální výzkum zaměřený na vztah ochrany přírody a socioekonomického rozvoje byl tématizován podle tří výkladových rámců - kvalita života obyvatel žijících v biosférických rezervacích, sociální přijatelnost opatření na ochranu přírody a institucionální uspořádání biosférické rezervace. Uplatňovala se v něm jednotná strategie **triangulace**, která kombinovala kvantitativní a kvalitativní metody sběru a zpracování empirických dat. Publikace

akcentuje třetí z výše uvedených výkladových rámců, jak je patrné z následujícího schématu (Obr. 2).

Jako základní metoda pro analýzu procesu institucionalizace Biosférické rezervace Šumava byla zvolena disciplinovaná **interpretativní případová studie** [37], která nejvíce vyhovovala badatelským záměrům. Teorie adaptace posloužila jako vodítko pro identifikování hlavních procesů a proměnných. Informace nutné pro popis případu byly získány studiem dokumentů formou sekundární analýzy průběžných a závěrečných zpráv projektů uvedených v Tabulce 1 a informací koncentrovaných do vybraných vědeckých a odborných publikací autorů.

Obrázek 2: Schéma triangulace

Zdroj: vlastní zpracování

Výsledky a diskuse

Potenciální nika biosférické rezervace v životě šumavského regionu byla artikulována již v polovině devadesátých let. Byly vytipovány i potenciální konsensuální ekonomické aktivity – zemědělství, lesnictví a turismus [18], [44]. Nakonec to byl především šetrný turismus, který se stal páteří místní ekonomiky. Navíc, díky svým parametrům [51], [47], [17], [36], [45] se stal momentem shody v území a jako takový byl využit pro budování platformy komunikace mezi zájmy ochrany přírody a ekonomickými aspiracemi regionu.

Fakt, že biosférická rezervace je definována jako koncept, tj. jako suma principů, kde jediným požadavkem je, aby tyto principy byly realizovány prostředky „šitými na míru“ daného území [61], otevírá široké pole možností, včetně institucionálních forem použitých pro tuto aplikaci. V případě Biosférické rezervace Šumava byly analyzovány tři institucionální modely. První

z nich byl založen na **výhradní afiliaci biosférické rezervace se státní správou**. V tomto modelu byla instituce biosférické rezervace organizační součástí Správy NP a CHKOŠ. Druhý z nich byl realizován jako pokus o **ad-hoc síť projektů** a s nimi spojených aktérů. I v tomto případě zůstala instituce biosférické rezervace součástí Správy, ta však v tomto modelu nevysupovala jako hegemon, ale jako jeden z partnerů. Třetí model byl založen na principu **sdílené zodpovědnosti za rozvoj daného území**. Memorandum o vzájemné spolupráci vymezilo „dělbou práce“ mezi dvěma partnery při prosazování konceptu biosférické rezervace do praxe. Garantem za „přírodní pilíř“ tj. ochranu biodiversity, přírodně orientovaný výzkum a ekologickou výchovu se v tomto modelu stala Správa NP a CHKOŠ, zatímco Regionální rozvojová agentura Šumava garantovala pilíř „socio-ekonomický“, tj. ochranu kulturní rozmanitosti, šetrný rozvoj území, socio-ekonomický výzkum a obecně vzdělávací a rozvojové projekty. V tomto modelu byla biosférická rezervace institucionálně „přesunuta“ a byla začleněna do organizační struktury regionální rozvojové agentury. Snahou bylo nezvětšovat „institucionální hustotu“ v území zakládáním nové organizace, ale „svěřit“ implementaci biosférické rezervace již existující instituci.

Z organizačního hlediska bylo ve zkoumaném období (1995 – 2013) možné pozorovat dvě zásadní události při pokusu o praktickou aplikaci konceptu biosférické rezervace na Šumavě. První z nich, realizovaná v rámci projektu 7 (viz Tab. 1), byla snaha nahradit (nebo alespoň doplnit) stávající pevnou strukturu státní správy s jasně danou hierarchií distribuce moci strukturou síťovou - horizontální, která je založena na principu rovnosti, dobrovolné spolupráci a sdíleného řízení, kde hlavním pojítkem je vzájemná důvěra všech zúčastněných [7]. Projekt tvořilo devět navzájem provázaných aktivit. Jeho záběr byl poměrně široký, od konkrétních aktivit až po ty, které formulovaly strategické plánovací materiály. „Budování systému přeshraničních turistických stezek“, „Školení místních průvodců“ a „Identifikace potenciálu BR Šumava pro rozvoj netradičních turistických aktivit“ bylo možné považovat za nejpraktičtější projektové výstupy, které měly okamžitou odezvu v území. V rámci projektu se také řešily aktivity, které bezprostředně podporovaly rozvoj šetrného turismu, jakými byly „Systém finanční podpory pro nově vznikající aktivity spojené s udržitelným turismem“ a „Systém certifikace lokálních produktů a služeb“. Mezi „strategické“ aktivity pak bylo možno zařadit spolupráci na aktualizaci „Rozvojového konceptu udržitelného turismu na Šumavě“, „Institucionální analýzu Biosférické rezervace Šumava“ a vytvoření elektronické „Databáze kulturního dědictví BR Šumava“. Součástí projektu bylo i vytvoření diskusní platformy, která umožňovala výměnu informací mezi místními starosty a představiteli Správy národního parku. Legislativní nezakotvenost biosférické rezervace se v tomto kontextu ukázala být spíše výhodou [27], [28], neboť „osvobodila“ jednotlivé hráče od jejich zakořeněných schématických postojů. Prolomily se stereotypy v chování jednotlivých účastníků. Tím, že se cítili být vnitřně osvobození od legislativních norem, začali se chovat velice vstřícně jeden k druhému a soustředili se na dosažení věcných výsledků, místo aby se snažili prosadit oficiální doktríny institucí, které zastupovali. Tato situace dávala do značné míry za pravdu těm teoriím regionálního rozvoje, které tvrdí, že pro rozvoj lokality jsou důležitější mikrosociální procesy, které definují sdílený prostor krajiny jako domov, spíše než neosobní makrosociální struktury [1], [29].

Druhou událostí, realizovanou v projektu 8 (viz Tab. 1), bylo nahrazení ad-hoc síťové struktury „hybridním“ modelem založeným na jednoznačně definované spolupráci Správy NP a CHKO Šumava a Regionální rozvojové agentury Šumava, motivované snahou o vytvoření stabilnější organizační struktury [30]. Tím byl etablován územně definovaný model managementu, který nastolil zcela novou a ne zcela triviální situaci jak pro národní park, tak pro rozvojovou agenturu. Představoval určitou výzvu pro pracovníky obou institucí v tom, že se měli

identifikovat s institucí nově vzniklou, jejíž aktivity se jen částečně překrývaly s aktivitami tradičně zajišťovanými institucemi původními. V rámci tohoto schématu, Správa NP a CHKOŠ „ztratila“ svou pozici leadera, kterou byla a je zvyklá v regionu hrát, a stala se „pouhým“ partnerem. Navíc bylo možné očekávat, že v novém organizačním schématu budou rozvojové aktivity více podporovány, ve srovnání se stavem, kdy BR byla součástí státní správy chráněného území. Ukázalo se však, že samotný koncept biosférické rezervace měl svou podstatou velký potenciál „uklidnit“ situaci, neboť byl vytvořen „v dílně“ ochrany přírody. V tomto kontextu bylo pro představitele státní správy v ochraně přírody snazší přijmout pro ně novou roli partnera, aniž by „ztratili tvář“ v diskusích o rozvoji regionu s ostatními hráči.

Obrázek 3: Propagace „Průvodců krajinou a přírodou Šumavy“

Zdroj: <http://www.npsumava.cz/cz/1072/sekce/pruvodci-sumavou/> [cit. 2016-06-27]

Analýza historické a organizační posloupnosti ukázala, že nezávisle na institucionální afiliaci byl koncept biosférické rezervace využíván jako postmoderní „tekutá“ struktura [3]. Ani jedna z výše zmíněných institucí nevyužívala koncept permanentně, ale jen účelově a to v případě, že byly k dispozici projektové finanční prostředky, které umožňovaly realizaci různých aktivit. Výstupy/aktivity těchto projektů, pokud se ukázaly být slibnými investicemi, byly následně ukotveny jako část standardního portfolia „služeb“, které zkoumané instituce poskytovaly. Jako příklad lze uvést systém místních průvodců, který byl „adoptován“ Správou NP a CHKO Šumava a zařazen do jejího odborného programu pravidelné práce s veřejností (viz Obr. 3). V případě RRAŠ byl používán certifikační systém „Šumava-originální produkt®“, původně

zaměřený výhradně na lokální produkty, rozšířen o certifikaci služeb souvisejících se šetrným turismem (viz Obr. 4).

Obrázek 4: Šumava originální produkt – regionální značení služeb

Jak značku získat?

1. Splňujete-li certifikační kritéria, vyplňte formulář žádosti o značku (ke stažení na www.regionalni-znacky.cz) a přidejte regionální koordinátorce. Můžete využít i bezplatných konzultací s koordinátorkou při vyplňování žádosti.
2. Vaši žádost posoudí nezávislá Certifikační komise složená ze zástupců regionu Šumava – místních odborníků a poskytovatelů služeb. Před rozhodnutím navštíví vybraní členové komise Vaše zařízení.
3. V případě kladného rozhodnutí Vám bude uděleno právo užívat značku prostřednictvím certifikátu a smlouvy na 2 roky, poté můžete o značku požádat znovu. Obdržíte také logo značky v elektronické podobě, grafický manuál a označení s logem značky pro Vaše zařízení.
4. S udělením značky je spojen poplatek 4.000,- Kč, při opětovné žádosti (po 2 letech) již jen 3.000,- Kč.

Regionální značení služeb

Značku spravuje a uděluje Regionální rozvojová agentura Šumava, o.p.s.. Podrobné informace naleznete na webových stránkách www.regionalni-znacky.cz.

Kontakt:
Regionální rozvojová agentura Šumava, o.p.s.
384 73 Stachy 422
www.mas.eu
Kateřina Vlášková – regionální koordinátorka
tel.: (+420) 380 120 263, vlas.kova@mas.eu

To právě na Šumavě

Příležitost pro podnikatele v cestovním ruchu

Choce se zviditelnit mezi konkurencí? Jste hrdí na region, kde žijete a pracujete? Snažíte se podnikat šetrně k životnímu prostředí?

Ukažte svým hostům, že jim dáváte „něco navíc“. Zašlete o regionální značku ŠUMAVA originální produkt* a získáte zajímavou formu propagace a zviditelnění pro své ubytovací nebo stravovací zařízení.

*restaurace
hospody
hotely
penziony
ubytování
v soukromí
chaty
chalupy
apartmány
ubytovny
kempy*

www.regionalni-znacky.cz

www.regionalni-znacky.cz

Zdroj: <http://www.regionalni-znacky.cz/sumava/> [cit. 2016-06-27]

Jak bylo řečeno výše, koncept biosférické rezervace představuje nový přístup, který je založen na principu sociální inkluze a ochraně biodiversity prostřednictvím jejího udržitelného využívání. Je definována jako „bottom-up“ aktivita, kdy se hledá lokálně přijatelné, tedy unikátní řešení situace naplňování kulturně definovaného cíle – integrované ochrany přírody. Logicky se z toho dá odvodit, že se v intencích Mertonovy teorie jedná o inovativní, spíše než konformní strategii adaptace. Co se kulturního cíle týká, byl definován mj. dvěma legislativními/strategickými normami. Za jednu z nich, národní, lze považovat Zákon 114/1992 Sb. o Ochráně přírody a krajiny, který doplnil exkluzivní přístup přístupem inkluzivním. Definoval tak požadavek, aby se do ochrany přírody zapojil nejen stát, ale i dotčené lokality formou co-managementu ze strany uživatelů. Druhou normou, nadnárodní, byla Evropská úmluva o krajině platná od března 2004. Artikulovala mj. požadavek na začlenění principů udržitelného rozvoje do praktik státní správy, vč. státní správy v ochraně přírody. Ochrana, správa a plánování přírodních, venkovských, městských i industriálních krajín se tímto staly nejen právem, ale i povinností všech signatářských zemí. Vytvořil se tak důležitý rámec pro formulování národních legislativ týkajících se využívání území/krajin členských zemí. Přijetím Úmluvy se udržitelná krajina stává normou pro státní správu. V Mertonově terminologii tím

byly definovány kulturní cíle, které de facto představovaly v té době novou situaci, pro jejíž praktické řešení se začaly hledat adekvátní prostředky.

Každá změna paradigmatu implikuje změnu v postojích a chování společnosti. Ta však musí překonat určitý „odpor prostředí“ daný setrvačností sociálního systému. V České republice, a de facto v celé střední a východní Evropě oproti Evropě západní, existovalo určité zpoždění při praktické aplikaci integrované ochrany přírody. Legislativní rámec vytvořil sice formální možnost změny perspektivy, její praktická realizace však narážela na praktické problémy té doby. Většina existujících participativních modelů byla založena na zkušenostech získaných v prostředí relativně stabilních demokracií [12]. V zemích střední a východní Evropy nebyla však v té době dostatečně zažitá tradice s demokratickým „víceúrovňovým rozhodovacím modelem“. Hlavním problémem byl „cognitve lock-in“ představitelů státní správy v komunikaci s veřejnou sférou [21]. Soukromé firmy, sdružení a nevládní organizace byly vnímány jako oponenti, spíše než jako partneři [16]. Institucionální problémy by se daly krátce shrnout do konstatování, že aplikace participativního přístupu není kompatibilní s principem fungování státní správy jako byrokratické organizace, který spočívá na prioritě rozhodování centra [40], [48].

Cíl byl sice jasně definován, ale Správa NP a CHKOŠ, jako nižší článek hierarchického modelu státní správy, čekala v intencích logiky fungování byrokracie [20] na jednoznačná uniformní pravidla, která měla přijít shora. Nicméně v devadesátých letech minulého století se používání nových konceptů muselo učit i samotné Ministerstvo životního prostředí ČR. V celém systému chyběla operativní pravidla, jak se s novou situací vyrovnat. Koncept biosférické rezervace byl tedy využíván jako „trenažér“, kde si mohla státní správa svou roli partnera odzkoušet. Používání tohoto modelu na Šumavě usnadňoval i fakt, že tato aktivita byla zpočátku podporována mezinárodními projekty, v pozdější době ministerstvo začalo uplatňovat své vlastní projekty, které umožňovaly Správě NP a CHKOŠ otestovat uplatňování participativní metodiky Místní agendy 21 (MA21) při komunikaci s ostatními uživateli území. Jako příklad takového projektu je možné uvést „Krajinný integrovaný plán rozvoje regionu – KIPR“ [22]. Změna adaptační strategie integrované ochrany přírody – od inovace ke konformitě – trvala na Šumavě čtvrt století.

Obrázek 5: Ukázka z nové propagační brožury

Zdroj: <http://www.br-sumava.cz/> [cit. 2016-06-27]

Dnes lze konstatovat, že státní správa v ochraně přírody na Šumavě standardně aplikuje (nebo se alespoň pokouší aplikovat) integrovaný management velkoplošných chráněných území. V terminologii Mertonova konceptu adaptace se tedy její chování dá popsat jako konformita. Pro aplikaci integrované ochrany přírody již koncept biosférické rezervace nepotřebuje. Nahradila jej pravidly zavedenými přímo uvnitř struktury státní správy, tj. koncept biosférické rezervace internalizovala. V této situaci se biosférická rezervace, v intencích modelu sdílené zodpovědnosti za území, inovativně zaměřila na podporu a realizaci projektů spojených s šetrným využíváním lokálního a regionálního přírodního a kulturního dědictví, ne nutně přímo spojených s ochranou přírody, ale stavících spíše na principu ochrany krajiny prostřednictvím jejího šetrného využívání. Lze to doložit i faktem, že v současnosti realizuje projekt **"Biosférická rezervace Šumava - Dobrá adresa pro život"**, spolufinancovaný ze zdrojů Evropské unie Cíle 3 Programu přeshraniční spolupráce Česká republika – Svobodný stát Bavorsko 2007-2013, jehož cílem je zajistit ucelenou propagaci biosférické rezervace Šumava pro region (viz Obr. 5).

Závěr

„V Evropě je integrovaná ochrana přírody dlouhodobě realizována prostřednictvím biosférických rezervací a rodinou národních parků“ [14]. Mise národního parku z hlediska integrované ochrany přírody je tedy definována podobně jako mise biosférické rezervace. Například dle zákona č. 114/92 Sb. musela být ustavena Rada národního parku, v níž byla náležitě zastoupena i samospráva obcí na jeho území. Pro dosažení společenského cíle – implementaci modelu integrované ochrany přírody v managementu velkoplošného chráněného území – byly tak na Šumavě v devadesátých letech minulého století k dispozici teoreticky dva institucionalizované prostředky – národní park a biosférická rezervace. Bylo je však obtížné v té době prakticky využít. Národní park jako představitel státní správy v ochraně přírody stále

praktikoval centralistický model řízení a rozhodování s dominancí státu. Biosférická rezervace naopak „předběhla svou dobu“. Na organizace síťového charakteru nebyla společnost připravena a to spolu s neukotveností biosférické rezervace v etablovaných strukturách bylo zřejmě důvodem, že se v území nenašel nikdo, kdo by tento koncept byl schopen prakticky realizovat. Postupné implementaci integrované ochrany přírody a krajiny na Šumavě výrazně napomohl „externí tlak“, který formou mezinárodních projektů podporoval proces zapojování Správy Národního parku Šumava do „rozvojových“ aktivit realizujících princip ochrany přírody prostřednictvím jejího šetrného využívání.

Na základě provedených analýz lze konstatovat, že během své existence se biosférické rezervaci podařilo stát se postupně součástí socio-ekonomického prostředí Šumavy. Navíc si udržela i svůj inovativní potenciál tím, že v území obsadila úspěšně niku „realizace rozvojových projektů založených na šetrném využívání přírodních a kulturních dispozic“. Z tohoto hlediska může být inspirativním příkladem pro ostatní biosférické rezervace v České republice a případně i v jiných zemích.

Problematika je skutečně živá, jak dokládají vědecké diskuse probíhající na téma „participativní management velkoplošných chráněných území včetně využívání konceptu biosférické rezervace“ [50], [39], [9], [3] [6], [38], [42] a „šetrný turismus v chráněných územích“ [31], [4], [11], [10], [32], [46].

Seznam použité literatury

- [1] AMIN, A. (2001): *Moving on: institutionalism in economic geography*. Environment and Planning, 33, 1237–1241.
- [2] BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J. (1998): *Integrated endogenous regional development concept and the role of Šumava National Park administration*. Silva Gabreta, Vimperk, 2, 385–394.
- [3] BAUMAN, Z. (2002): *Tekutá modernita*. Mladá fronta, Praha.
- [4] BECKER, C. and GEORGE, B. P. (2011): *Rapid trail transit and tourism development in the United States*. Tourism Geographies, 13(3), 381–397.
- [5] BOUSSET, J. P., TĚŠITEL, J., SKURAS, D., MARSAT, J. P., KUŠOVÁ, D., BARTOŠ, M., PETROU, A., PANTZIOU, E. F. (2007): *A Decision Support System for Integrated Tourism Development: Rethinking Tourism Policies and Management Strategies in the Czech Republic, France and Greece*. Tourism Geographies, 9(4), 387–404.
- [6] ELBAKIDZE, M., ANGELSTAM, P., SANDSTRÖM, C., STRYAMETS, N., CROW, S., AXELSSON, R., STRYAMETS, G., YAMELYNETS, T. (2013): *Biosphere Reserves for conservation and development in Ukraine? Legal recognition and establishment of the Roztochya initiative*. Environmental Conservation, 40(2), 157–166.
- [7] ELDEN, M. and CHISHOLM, R. F. (1993): *Emerging varieties of action research: Introduction to the special issue*. Human Relations 23(4), 121–142.
- [8] GHIMIRE, K. and PIMBERT, M. (1997). *Social change and conservation: an overview of issues and concepts*. In: GHIMIRE, K and PIMBERT, M. (Eds.): *Social change and conservation: Environmental politics and impacts of national parks and protected areas*. Earthscan Publications, London.
- [9] GORNER, T., NAJMANOVA, K., CIHAR, M. (2012): *Changes in Local People's Perceptions of the Šumava National Park in the Czech Republic over a Ten Year Period (1998-2008). Sustainability*, 4(6), 1354–1370.

- [10] HABIBAH, A., MUSHRIFAH, I., HAMZAH, J., E. A. C., BUANG, A., TORIMAN, M. E., SELVADURAI, S., ZAIMAH, R. (2013): *Place-making of ecotourism in Tasik Chini: From exploratory to the contemporary biosphere reserve*. *Asian Social Science*, 9(6), 84–95.
- [11] HADWEN, W. L., BOON, P. I., ARTHINGTON, A. H. (2012): *Aquatic ecosystems in inland Australia: tourism and recreational significance, ecological impacts and imperatives for management*. *Marine and freshwater research*, 63(4), 325–340.
- [12] HALL, D. (2000): *Identity, community and sustainability: Prospects for rural tourism in Albania*. In: RICHARDS D. and HALL D. (Eds.): *Tourism and sustainable community development*. Routledge, London.
- [13] HAYES, T. (2006): *Parks, People and Forest Protection: An Institutional Assessment of the Effectiveness of Protected Areas*. *World Development*, 34(12), 2064–2075.
- [14] HIRSCHNITZ-GARBERS, M. and STOLL-KLEEMANN, S. (2011): *Opportunities and barriers in the implementation of protected area management: A qualitative meta-analysis of case studies from European protected areas*. *Geographical Journal*, 177(4), 321–334.
- [15] CHECKLAND, P. and SCHOLLES, J. (1990): *Soft system methodology in action*. John Wiley and sons Publishers, Chichester.
- [16] IMPERIAL, M. T. (1999): *Institutional Analysis and Ecosystem-Based Management: The Institutional Analysis and Development Framework*. *Environmental Management*, 24(4), 449–465.
- [17] IRA, V. (2005): *Sustainable development, quality of life and tourism*. In: HESKOVÁ, M., ŠITTLER, E., DVOŘÁK V. (Eds.): *Tourism, regional development and education*. Reviewed proceedings of the 10th International conference „Tourism, regional development and education“, Tábor, 12–13. May 2005, Jihočeská univerzita České Budějovice, 51–56.
- [18] JENÍK, J. and PRICE, M., F. (1994): *Biosphere Reserves on the Crossroads of Central Europe*. Empora, Praha.
- [19] JENÍK, J. a kol. (1996): *Biosférické rezervace České republiky*. Empora, Praha.
- [20] KELLER, J. (2007): *Sociologie organizace a byrokracie*. Druhé vydání. SLON, Praha.
- [21] KLUVÁNKOVÁ-ORAVSKÁ T. a CHOBOTOVÁ V. (2010): *Institúcie a ekosystémové služby v demokratickej a trhovej spoločnosti*. *Životné prostredie*, 44(2), 84–87.
- [22] KOPP, J. (2014): *Strategické plánování udržitelného rozvoje velkoplošných chráněných území*. *Trendy v podnikání*, 4(4), 58–66.
- [23] KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J., MATĚJKA, K., BARTOŠ, M., (2005): *Nature protection and socio-economic development in selected protected areas*. *Ekológia (Bratislava)*, 24, Supplement 1/2005, 109–124.
- [24] KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J., BARTOŠ, M. (2005a): *Medial image of the relation between nature protection and socioeconomic development in selected protected areas*. *Silva Gabreta, Vimperk*, 11(2), 123–133.
- [25] Kušová, D., Těšitel, J., Matějka, K., Bartoš, M. (2006): *Socio-economic conditions in selected biosphere reserves*. *Silva Gabreta, Vimperk*, 12(3), 157–169.
- [26] KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J., MATĚJKA, K., BARTOŠ, M. (2008): *Biosphere reserves – an attempt to form sustainable landscapes (A case study of three biosphere reserves in the Czech Republic)*. *Landscape and Urban Planning*, 84(1), 38–51.
- [27] KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J., BARTOŠ, M. (2008a): *Biosphere reserves - learning sites of sustainable development?* *Silva Gabreta, Vimperk*, 14(3), 221–234.
- [28] KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J., BARTOŠ, M. (2009): *Biosphere reserves as learning sites for sustainable development (a case study of the Czech Republic)*. In: ELLING, L. R. (Ed.): *Social Development*. Nova Publishing, New York, 87–124.

- [29] KUŠOVÁ, D. and TĚŠITEL, J. (2014): *Social perception of nature protection in protected areas (Czech Republic case)*. Silva Gabreta, Vimperk, 20(1), 41–54.
- [30] LAGENDIJK, A. and CORNFORD, J. (2000): *Regional institutions and knowledge - tracking new forms of regional development policy*. Geoforum, 31, 209–218.
- [31] LAW, R., LEUNG, R., BUHALIS, D. (2009): *Information technology applications in hospitality and tourism: A reviews of publications from 2005 to 2007*. Journal of travel and tourism marketing, 26(5-6), 599–623.
- [32] LISI, F. A. and ESPOSITO, F. (2014): *Semantic web services for integrated tourism in the Apulia region*. CEUR Workshop Proceedings, 1195, 178–193
- [33] LUDWIG, M., GRÜNINGER, F., ROTHFUSS, E., HEURICH, M. (2012): *Discourse analysis as an instrument to reveal the pivotal role of the media in local acceptance or rejection of a wildlife management project. A case study from the Bavarian Forest National Park*. Erdkunde, 66(2), 143–156.
- [34] LUNDVALL, B. Å. 1997: *Information technology in the learning economy*. Communications and Strategies, 28, 117–192.
- [35] MERTON, R., K. (1938): *Social Structure and Anomie*. American Sociological Review, 3, 672–682.
- [36] NOLTE, B. (2005): *Tourism in Biosphärenreservaten Ostmitteleuropas. Hoffnungen, Hindernisse und Handlungsspielräume bei der Umsetzung von Nachhaltigkeit*. Mensch and Buch Verlag, Berlin.
- [37] ODELL, J. S. (2004): *Case Study Methods in International Political Economy*. In: SPRINZ, D. F., WOLINSKI-NAHMIA, Y. et al.: *Models, Numbers and Cases: Methods for Studying International Relations*. University of Michigan Press, 56–85.
- [38] ONAINDA, M., BALLESTEROS, F., ALONSO, G., MONGE-GANUZAS, M., PEÑA, L. (2013): *Participatory process to prioritize actions for a sustainable management in a biosphere reserve*. Environmental Science and Policy, 33, 283–294.
- [39] ÖZYAVUZ, M. and YAZGAN, M. E. (2010): *Planning of İğneada longos (flooded) forests as a biosphere reserve*. Journal of Coastal Research, 26(6), 1104–1111.
- [40] PARTO, S. (2005): *“Good” Governance and Policy Analysis: What of Institutions?*. Maastricht Economic Research Institute on Innovation and Technology. MERIT-Infonomics Research Memorandum series 2005-001.
- [41] PAAVOLA, J. and ADGER, N. W. (2005): *Institutional ecological economics*. Ecological Economics, 53, 353–368.
- [42] PETROVA, S. (2014): *Communities in transition: Protected nature and local people in Eastern and Central Europe*. University of Manchester, UK.
- [43] PRCHALOVÁ, J. (2000): *Zákon o ochraně přírody a krajiny a NATURA 2000. Úplné znění zákona s komentářem, judikaturou a prováděcími předpisy*. LINDE, Praha
- [44] PRICE, M., F. (1996): *UNESCO'S Man and the Biosphere (MAB) programme in the mountains of Central and Eastern Europe: past experiences and future possibilities*. Silva Gabreta, Vimperk, 1, 289–298.
- [45] SAXENA, G., CLARK, G., OLIVER, T. ILBERY, B. (2007): *Conceptualizing integrated rural tourism*. Tourism Geographies, 9(4), 347–370.
- [46] SELCUK CAN, A., ALAEDDINOGLU, F., TURKR, N. (2014): *Local authorities participation in the tourism planning process*. Transylvanian review of administrative sciences 41, 190–2012.
- [47] SHARPLEY, R. (2000): *Tourism and Sustainable Development: Exploring the Theoretical Divide*. Journal of Sustainable Tourism, 8, 1–19.

- [48] STOLL-KLEEMANN, S., BENDER S., BERGHÖFER A., BERTZKY M., FRITZ-VIETTA N., SCHLIEP R., THIERFELDER B. (2006): *Linking Governance and Management Perspectives with Conservation Success in Protected Areas and Biosphere Reserves*. Discussion paper 01 of the GoBi Research Group, Humboldt-Universität, Berlin.
- [49] STOLL-KLEEMAN, S. and O'RIORDAN, T. (2002): *From participation to partnership in biodiversity protection: experience from Germany and South Africa*. Society and Natural Resources, 15, 157–173.
- [50] ŠVAJDA, J. (2008): *Participatory conservation in a post-communist context: The Tatra national park and biosphere reserve, Slovakia*. International Journal of Biodiversity Science and Management, 4(4), 200–208.
- [51] TĚŠITEL, J., BARTOŠ, M., CUDLÍNOVÁ, E., HEŘMAN, M., KUŠOVÁ, D., ZEMEK, F. (1997): *Sustainable Development Strategy for the Šumava Biosphere Reserve*. Final Report, Institute of Landscape Ecology AS CR, České Budějovice.
- [52] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., BARTOŠ, M. (1999): *Non marginal parameters of marginal areas*. Ekológia (Bratislava), 18(2), 39–46.
- [53] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., BARTOŠ, M. (2003): *Role of tourism in development of rural marginal areas (region Šumava Mts., Czech Republic)*. In: BANSKI, J., OWSINSKI, J. (Eds.): *Alternatives for European Rural Areas*. European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, 81–91.
- [54] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., MATĚJKA, K., BARTOŠ, M. (2005): *Protected landscape areas and regional development (the case of the Czech Republic)*. In: FLORIANCZYK, Z., CZAPIEWSKI, K. (Eds.): *Rural Development Capacity in Carpathian Europe*. European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, Vol. 3, Rural areas and development, 113–126.
- [55] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., MATĚJKA, K., BARTOŠ, M. (2005a): *Lidé v biosférických rezervacích*. Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR, České Budějovice.
- [56] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., BARTOŠ, M. (2006): *Rural areas development – local needs and external forces*. In: FLORIANCZYK, Z., CZAPIEWSKI, K. (Eds.): *Endogenous Factors Stimulation Rural Development*. European Rural Development Network, Institute of Agricultural and Food Economics, Institute of Geography and Spatial Organization, Polish Academy of Science, Warsaw, Vol. 4, 87–97.
- [57] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., BARTOŠ, M. (2007): *Šetrný turismus v biosférických rezervacích – nástroj formování sítě spolupráce (případová studie Biosférické rezervace Šumava)*. Úřad vlády Korutan, Klagenfurt.
- [58] TĚŠITEL, J. and KUŠOVÁ, D. (2010): *Biosphere reserves – suggested model of the institution of commons (Case study of the Šumava Biosphere Reserve)*. Journal of Landscape Ecology, 3(2), 73–89.
- [59] TĚŠITEL, J., KUŠOVÁ, D., SILOVSKÝ, V., MATĚJKA, K. (2014): *Biosphere reserve – platform to communicate nature protection with local development (Šumava Mts., Czech Republic case)*. In: TĚŠITEL, J., KOLBMÜLLER, B., STÖGLEHNER, G. (eds.): *Vital Landscapes*. NEBE, České Budějovice, 67–80.
- [60] UNESCO (1996): *Biosphere Reserves: The Seville Strategy and the Statutory Framework of the World Network*. UNESCO, Paris.
- [61] UNESCO (2008): *The Madrid Declaration*. UNESCO, Paris.
- [62] URBAN, F. (2006): *Institutional and management frameworks in the Biosphere Reserve Šumava*. ETE, Bonn.

- [63] ZELENKA, J., TĚŠITEL, J., PÁSKOVÁ, M., KUŠOVÁ, D. (2013): *Udržitelný cestovní ruch – management cestovního ruchu v chráněných územích*. Gaudeamus, Hradec Králové.

Poděkování

Publikace vznikla díky finanční pomoci projektu GAČR P404/11/0354 “Protected Areas – Social Deal on Nature Protection”.

REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

Toto číslo vyšlo v červnu 2016

Všechny příspěvky uvedené v časopise byly anonymně recenzovány dvěma hodnotiteli. Příspěvky neprochází jazykovou redakcí.

Pokyny pro autory jsou dostupné na www.regionálnírozvoj.eu

Redakční rada:

Prof. PhDr. Marek Franěk, CSc., Ph.D.

Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové

Prof. Ing. arch. Jan Koutný, CSc.

Fakulta architektury VUT V Brně

RNDr. Zita Kučerová, Ph.D.

Centrum evropského projektování Hradec Králové

Ing. Martin Maštálka, Ph.D.

Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice (výkonný redaktor)

RNDr. Miloslav Novák

Odbor ekonomických a dobrovolných nástrojů Ministerstvo životního prostředí ČR

Mgr. Michael Pondělíček, Ph.D.

Civitas per Populi, Vysoká škola regionálního rozvoje Praha

RNDr. Josef Postránecký

ředitel Kanceláře náměstka ministra vnitra pro strategie a evropské fondy

doc. Ing. arch. Vladimíra Šilhánková, Ph.D.

Civitas per Populi, Vysoká škola regionálního rozvoje Praha (šéfredaktorka)

Mgr. Zdeněk Semorád

vedoucí Kanceláře primátorky města Pardubic

Ing. Jiří Svátek

vedoucí Odboru strategického rozvoje města Hradce Králové

Ing. Oldřich Vlasák

místopředseda Evropského parlamentu a člen Výboru pro regionální rozvoj Evropského parlamentu, místopředseda SMO

Vydavatel:

Civitas per Populi, o.p.s.

Střelecká 574/13

500 02 Hradec Králové

www.civitas-group.cz

Vysoká škola regionálního rozvoje

Žalanského 68/54

163 00 Praha 17 – Řepy

www.vsrp.cz

Adresa redakce:

Civitas per Populi, o.p.s., Střelecká 574/13, 500 02 Hradec Králové

redakce: Bc. Eva Černá, Iveta Šilhánková

ISSN 1805-3246